

MİLLİ NƏĞMƏLƏR

Came və nəşiri: Mirzəzadə

*Nəşrə hazırlayanı, ərəb qrafikasından
transfoneliterasiya edəni, lüğətin, qeydlərin
və ön sözün müəllifi filologiya elmləri
doktoru, professor Asif Rüstəmli*

Həqq-i təbi məhfuzdur (Çap hüququ qorunur).

“İran” elektrik mətbəəsində təb (çap) olundu.

Bakı – 1919

Bakı – 2026

*Bu kitabın araya-ərsəyə gəlməsində mənəvi dəstəyini
əsirgəməyən Əli Məmmədbağiroğluna, Ədibə xanım
İsmayilovaya və Ülkər xanım Talıbzadəyə səmimi
təşəkkürlərimi bildirirəm – A.R.*

Elmi redaktoru: Prof.Dr.Solmaz Rüstəмова-Tohidi

Transfoneliterasiya redaktoru: Səhra Rzalı (Zəncan)

“Milli nəğmələr” (poeziya toplusu).

Tərtibçi: Mirzəzadə, transfoneliterasiya: Prof.Dr. Asif Rüstəmli.

Bakı: “Zərdabi-Nəşr” nəşriyyatı. 2026. 208 səh. (Faksimile - 76 s.).

Cümhuriyyət dövrünün yadigarı, 1919-cu ildə Mirzəzadə qardaşları tərəfindən cəm və nəşr edilən “Milli nəğmələr” (poeziya toplusu) 107 ildən sonra ilk dəfə ərəb qrafikasıdan müasir əlifbaya transfoneliterasiyası olunaraq oxucu auditoriyasına ünvanlanmışdır. Azərbaycan və Türk ədəbiyyatının seçkin şeir nümunələrinin yer aldığı bu almanaxda hazırkı dövlət himnimizin ilk çap mətni olan Cəmo bəyin “Vətən marşı” kitabın ön sözündə incələnmiş, müəlliflə bağlı mübhəm məsələlərə aydınlıq gətirilmişdir.

“Milli nəğmələr” kitabında anonim verilmiş 22 şeirin müəllifi müəyyən edilmişdir.

Kitab filoloq tələbələr, müəllimlər, tədqiqatçılar, ədəbiyyat-sevərlər və o cümlədən geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulmuşdur.

ISBN 978-9952-611-89-2

© Professor Asif Rüstəmli, 2026

Kitabın içindəkilər

Cümhuriyyət ərmeğanı – Prof.Dr. Asif Rüstəmli	6
Azərbaycan – Abbas Səhhət	36
Elm və birligə tərgib – Ə.Sabir	38
Vətən marşı – Namiq Kamal	40
Bahariyyat	41
Ayıl qardaşım – (Səməd Mənsur)	42
Nümunə	43
Millət şərqisi – Tofiq Fikrət bəy	43
Məktəb – (Ağa Əli Nəseh)	45
Bahariyyat	47
Vətən marşı – Namiq Kamal	49
Bahariyyat – Ağa Əli Nəseh	50
Bahariyyat – Ağa Əli Nəseh	52
Marş İrani – (Ağa Əli Nəseh)	54
Gap – Həsən bəy Zərdabi (Nəseh)	56
Qitə – Məhəmməd Sahib	58
Təraneyi-vətən - Əhməd Kamal	58
Şəbi-hicran – M.Füzuli	60
Mövlud – Əli Abbas Müznib	62
Çocuq – Məhəmməd Sahib	63
Vətən marşı – Cəmo bəy	64
Nəsihət – (Ağa Əli Nəseh)	65
Tərgib – (Ağa Əli Nəseh)	66
Pənd – (Ağa Əli Nəseh)	68
Vətən – Məhəmməd Əmin Yurdaqul	69
Elm və tərbiyə – (Ağa Əli Nəseh)	70

Nəsayih - (Ağa Əli Nəseh)	71
Çocuğa xitab – Məhəmməd Hadi	73
Çocuq	74
Nəsihət – (Rəşid bəy Əfəndizadə)	75
Gap – (Rəşid bəy Əfəndizadə)	76
Durna – (Rəşid bəy Əfəndizadə)	77
Məktəb – Ə.Sabir	78
Tərif-i-elm (Ağa Əli Nəseh)	80
Minacat – Ağa Əli Nəseh	82
Nəsihət	83
Təşviqi-ət-fali-məktəb – Ağa Əli Nəseh	84
Nəsayih – Ağa Əli Nəseh	86
Tərgibi-ət-fali-məktəb – Ə.Sabir	87
Fəziləti-məktəb – Ağa Əli Nəseh	90
Nəsihət – (Ağa Əli Nəseh)	92
Nəsihət – (Ağa Əli Nəseh)	95
Biz türkləriz	96
Nümunə	97
Məktəb	97
Nəsihət	98
Nəğməyi-farsi	98
Təşəkkür	99
Marş - Əhməd Kamal	99
Təsnif	100
Quşlar – (Abbas Səhhət)	100
Marş – (İsmayıl Həqqi bəy)	102
Çalışalım – Əli Ələvi	103
Türkün namusu	104
Tərəqqi – Əli Ələvi	105
Marş – (İsmayıl Həqqi bəy)	106

Bəhəriyyat ...	106
Marş – (Əli Kami).....	108
Ögüd – Əli Abbas Müznib.....	109
Marş – (Zülfüqar bəy Hacıbəyli)	110
Vətənim və millətim – B.Mürşüd	111
Marş – (Feyzi bəy).....	112
Vətənim – Mirzə Cəlal Yusifzadə	113
Könüllülər nəğməsi – (İsmayıl Həqqi bəy).....	114
Qafqaz marşı	115
Ninni – Rəbiyyə xanım	116
Nəsihət	117
Marş	118
Qitə	120
Fəryad - Abbas Səhhət	120
Marş – (İsmayıl Həqqi bəy).....	121
Nəğmə – (Mirzə Nəsim Qüdsi).	123
Hali-vətən –Turani - Əli bəy Hüseynzadə	124
Məktəb şərqişi – Ə.Sabir	125
Heyhat – (Müəllim Naci)	127
Həsbi-hal – Laədri	128
Əninlər – Abdullah Cövdət	129
Milli marş – Xədicə xanım (mus. Zülfüqar Hacıbəyli)..	130
“Milli nəğmələr” kitabının faksimilesi	132

CÜMHURİYYƏT ƏRMƏĞANI

Azərbaycan Cümhuriyyəti yaranışı ilə azadlığa, istiqlala təşnə olan könüllərə ılıq bahar havası, qızılıgül qoxulu səhər mehi, sübh şəhi, qızarmış dan yerinin şəfəqləri kimi daxil oldu. İnsanların ruhunda, duyğu və düşüncələrində yenilənmə, canlanma, tərəvətlənmə təzahürləri müşahidə edildi. Onilliklərlə maarifçilərin ədəb-ərkanla, inadla qəflətə, zülmətə, cəhalətə, ətalətə, əsarətə qarşı apardıqları mübarizə zəfərlə sonuçlandı. Maarifçilər nəslinin ana ruhundan halal süd əmən, zəkasından, təfəkküründən barınan milli istiqlal öz təcəssümünü Azərbaycan Cümhuriyyətinin yaranışında, bərqərar olmasında tapdı. Vətən gülzarının may səmasında süzən bülbüllərin cəh-cəhi, zümzüməsi, istiqlalına qovuşmuş insanların, könül nəğməsi ilə həmahəng, həməvaz oldu. Bir-birinin ardınca mahnı, marş, nəğmə, şərqî topluları işıq üzü gördü, təkrar nəşrlər ehtiyacları ödəməkdə çətinliklər çəkirdi. Müəslif və tərtibçilərdən Mirzə Abbas Abbaszadə¹, Əbdül Rəhman Dai², Hacı Kərim Sanılı³, Balaqədəş Səttaroğlu⁴, Həsən Ziya⁵ və digərlərinin kitabları əl-əl, ev-ev pərvazlandığı bir zamanda onlardan daha sevgin və seçkin, yüksək zövqlə, peşəkarlıqla mətnləri süslənmiş, klassik poeziyaya dərin məhəbbət duyğusu ilə tərtiblənmiş “Milli nəğmələr” çələngi

¹ M.A.Abbaszadə. Arvad ağsı. B., Nəşiri: Mirzəzadə, “Məktəb” mətbəəsi, 1918, 32 s.

² Ə.R.Dai. Əsgəri nəğmələr. B., “Hökumət” mətbəəsi, 1919, 16 s.

³ H.K.Sanılı. Mahnılar. B., “Novruz” mətbəəsi, 1919, 30 s.

⁴ B.Q.Səttaroğlu. Ordu Marşları. B., “Azərbaycan” q., mət-si, 1919, 16 s.

⁵ H.Ziya. Yeni nəğmələr. B., Nəşiri: Həsən Hüseynzadə, 1919, 16 s.

sevənlərinin auditoriyasında boy göstərdi. Mirzəzadə soyadı ilə cəm və nəşr edilmiş bu toplu 77 şeirdən ibarət olmaqla bərabər 1919-cu ildə Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən “İran” elektrik mətbəəsində çaplanmışdır. Tərtibçi Mirzəzadənin kim olması barədə “Milli nəğmələr”də informasiya verilməsinə də birinci aydınlaşdırıcı məlumata “Azərbaycan kitabı” bibliografiyasında təsadüf olunur. Bu mötəbər mənbədə yazılmışdır: “Mirzəzadə Ağahəsən. Milli nəğmələr. Cəmi və nəşiri: Mirzəzadə. Birinci çap. Bakı, “İran” elektrik mətbəəsi. 1919. 76 səh.”⁶

“Azərbaycan kitabı” bibliografiyasının tərtibçisi Ə.Y.Əliyev “Mirzəzadə”nin Ağahəsən olduğunu təsdiqləsinə də bu güvənin hansı fakta, mənbəyə istinadən verildiyi məlum deyildir. Bəllidir ki, Ağahəsənin böyük qardaşı Qafur Rəşad (1884-1943) hələ 1911-ci ildə “Nəşriyyatı-Mirzəzadə”ni təsis etmiş, onun “müdir və sahibi-imtiyaz”lığı ilə həmin ilin noyabr ayından “Məktəb” jurnalı və “Məktəb elektrik mətbəəsi” fəaliyyətə başlamışdır. İyirmi yaşlı Ağahəsən isə şübhəsiz ki, böyük qardaşı Qafur Rəşadla birlikdə həm “Nəşriyyatı-Mirzəzadə”də, həm də “Məktəb” jurnalında bərabər çalışmışlar. Müəyyən müddət Lahıcda müəllim işləmiş Ağahəsən Mirzəzadə (1891-1918) bir müddət redaktor vəzifəsində işləmiş, 1916-1917-ci illərdə “Sovqat” qəzetinin müdiri və “sahibi-imtiyaz”ı olmuşdur.

“Milli nəğmələr” şeir kitabının ilk mərhələdə - 1918-ci ildə toplayıcısı olsa da Ağahəsən Mirzəzadə təəssüf ki, nəşr

⁶ “Azərbaycan kitabı” (bibliografiya), üç cildə, I cild. 1780-1920. Bakı: 1963, s.175

işini başa çatdırmamış, ömrünün çox gənc çağında - 27 yaşında, vərəm xəstəliyinin məşəqqətli əzabları altında 1918-ci il 19 noyabr tarixində dünyasını dəyişmişdir. Ədəbi ictimaiyyət üçün ağır itki olan Ağa Həsən Mirzəzadə haqqında “Azərbaycan” qəzeti qara, qalın haşiyə içində dərc etdiyi məlumatda yazırdı: “Qafur Rəşad Mirzəzadə kəməli-yaş və təhəssürlə öz sevgili qardaşı, müəllim və mühərrir Ağa Həsən Mirzəzadənin ölüm xəbərini qövm-əqrəbə və dost-aşnalarına xəbər veriyor. Təşyiye-cənazə (Cənazəni müşayiət etmə - A.R.) bu gün çəharşənbə günü, sübh saat 10-da Nijni Tazəpirski küçədə 25 nömrəli evdən götürülüb Tazəpir məscidinə aparılacaqdır.”⁷

Ağa Həsən Mirzəzadənin vəfatından sonra “Milli nəğmələr” üzərində yarımçıq qalmış toplama, tərtib və nəşrə hazırlama işlərini onun böyük qardaşı Qafur Rəşad Mirzəzadə vəfa borcu olaraq ləyaqətlə başa çatdırmış və 1919-cu ilin təxminən iyun-iyul aylarında “İran” mətbəəsində dərc etdirmişdir. “Milli nəğmələr”ə daxil edilmiş, sözləri Xədicə xanıma, musiqisi Zülfüqar bəy Hacıbəyliyə məxsus olan “Milli Marş” «Evraqi-Nəfisə» məcmuəsində “Tazə milli marşdır”⁸ adı ilə çap olunmuşdur. Məlumdur ki, Ağa Həsənin vəfatından yarım il sonra jurnalda dərc edilmiş “Milli Marş”ın “Milli nəğmələr” kitabına salınması yalnız Qafur Rəşadın xidməti kimi dəyərləndirilə bilər. Bununla belə Abdulla Şaiqin “Uşaq gözlüyü” kitabının 6-cı nəşri “Nəşriyyati-Mirzəzadə”də çapa

⁷ "Azərbaycan" qəz., B., 1918, 20 təşrin-i sani (noyabr), № 45, s.1

⁸ Tazə milli marş. B., “Evraqi-nəfisə” jur., 1919, 28 may, № 3, s.11

hazırlanmış və 1919-cu ildə “İran” mətbəəsində nəşr olunmuşdur. Bu və ya digər faktlar təsdiqləyir ki, Ağa Həsənin dünyasını dəyişməsindən sonra da Qafur Rəşad nəşirlik fəaliyyətində soyad olaraq “Mirzəzadə” adından istifadəni davam etdirmişdir. Faktların müqayisəsi təsdiqləyir ki, “Milli nəğmələr” kitabı üçün materialların toplanması, seçilməsi və tərtibçilik işləri Ağa Həsən və Qafur Rəşad Mirzəzadə qardaşlarının birgə zəhməti ilə araya-ərsəyə gətirilmişdir.

Toplunun nəşr olunduğu “İran” elektrik mətbəəsi Bakı şəhərinin o vaxtkı İ.Vorontsov (indiki İslam Səfərli – A.R.) küçəsində yerləşirdi. Bəzi mənbələrin yazdığına rəğmən “İran” elektrik mətbəəsi İran dövlətinin Bakıdakı Konsulluğunun tabeliyində fəaliyyət göstərmirdi. Bu mətbəə 1918-ci ildə yaradılmışdır. İlk kitabı 1918-ci (hicri 1337) ildə işıq üzü görmüş M.S.Zeynalzadənin “Həvəs” adlı 24 səhifəlik hekayəsidir. “İran” elektrik mətbəəsinin nəşr etdiyi ikinci kitab Məhəmməd Əfəndi Dağıstaninin “Zeynül-məkatib”i (Zeynin məktubları, 1919, 24 s.), üçüncü kitab isə “Mirzəzadə”nin tərtib etdiyi “Milli nəğmələr” məcmuəsidir. Bunlardan əlavə Nəriman Nərimanovun “Biz Qafqaza nə şüar ilə gedirik” (1919) və digər kitabçalar da “İran” mətbəəsində basılmış və yayınlanmışdır.

Cümhuriyyət dövrünün məşhur satirik jurnalı “Zənbur” nəinki “İran” elektrik mətbəəsində çap olunurdu, həm də redaksiyası (idarəsi) bu mətbəədə yerləşirdi. Satirik məcmuənin

ilk sayında yazılırdı: “Məcmuənin adresi: Bakı, Voronsovski küçədə, “İran” mətbəəsində “Zənbur” idarəsi”.⁹

“İran” mətbəəsi və “Zənbur” jurnalı Məclisi-Məbusanın (Parlamentin) “Hümmət” Sosial Demokrat fırqəsi və şəxsən Əliheydər Qarayev tərəfindən himayə olunurdu. Karikatura ustası Əzim Əzimzadənin və Məhəmməd Əli Sıdqiinin “Zənbur”un fəaliyyətində xidmətləri danılmazdır. Məhz qeyd olunan siyasi-ideoloji yaxınlığa görə Mirzəzadə qardaşlarının tərtib etdikləri “Milli nəğmələr” kitabının çapı “İran” mətbəəsində, satış reklamı isə yalnız “Zənbur” məcmuəsi vasitəsi ilə həyata keçirilmişdir. Satirik jurnal üslubuna “xılaf” çıxaraq bildirişində yazırdı: “Elan. 76 səhifədən ibarət “Milli nəğmələr” çapdan çıxub mövqeyi-füruşə (satışa - A.R.) qoyuldu. Bu kitab məktəb nəğmələri, el nəğmələri və əsgər nəğmələrinin məcmuəsidir. Qiyməti 10 ruble. Bakının kitab mağazalarında satılır”.¹⁰

Bu elan “Zənbur” məcmuəsində 1919-cu il iyul-noyabr aylarında beş dəfə (“Zənbur”: 1) 1919, 26 iyul, № 16; 2) 1919, 2 avqust, № 17; 3) 1919, 9 avqust, № 18; 4) 1919, 30 avqust, № 21; 5) 1919, təşrini-sani (noyabr), № 24) təkrar olaraq oxucuların diqqətinə çatdırılmışdır. İstinad olunan faktlar təsdiqləyir ki, Qafur Rəşad Mirzəzadə ictimai-siyasi baxışlarına görə Sosial-demokrat fırqəsinə yaxınlığı ilə tanınmış, “İran” elektrik mətbəəsi təsis olunduğu gündən bu müəssisə ilə sıx əməkdaşlıq etmişdir. Bəlkə də sovet rejimi

⁹ Məcmuənin adresi. Bakı, “Zənbur” məcmuəsi, 1919, 9 nisan (aprel), № 1, s.2

¹⁰ Elan. Bakı, “Zənbur” məcmuəsi, 1919, 26 təmmuz (iyul), № 16, s.7

dönəmində 1937-ci ilin dəhşətli repressiyasından kənarda qalmasında diqqətçəkən amillərdən biri də onun sosdemokratlarla yaxın mövqedə olması, açıq siyasətdən uzaq dayanması amili müəyyən təsir göstərmişdir.

“Milli nəğmələr”dəki şeir müəlliflərinin tərkibini nəzərdən keçirdikdə onlardan bir qrup ədibin Türk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri olduğu bəllənir. Namiq Kamal, Tofiq Fikrət, Əhməd Kamal, Məhəmməd Əmin Yurdaqul, Məhəmməd Sahib, İsmayıl Həqqi bəy, Feyzi bəy, Əli Kami Akyüz, Əli Ələvi, Müəllim Naci, Abdulla Cövdət və digərlərinin hərbi vətənpərvərlik, yurdseverlik, elm, maarif, təhsil, mədəniyyət, mənəviyyət, əxlaq, haqsızlıq, ədalətsizlik və b. mövzularda yazdıqları vətənə və millətə həsr olunmuş şeirlər, qəhrəmanlıq marşları, nəğmələr yüksək zövq və böyük peşəkarlıqla seçilərək “Milli nəğmələr”ə daxil edilmişdir.

Tofiq Fikrətin 1908-ci ildə yazdığı və Azərbaycanda da məşhur olan “Millət şərqi” dövrün ilk istiqlal marşı idi. Şərqinin: “*Millət yoludur, Həqq yoludur, tutduğumuz yol, Ey Həqq yaşa, ey sevgili millət yaşa... var ol!*”¹¹ - şah beyti “İstiqlal” qəzetinin epigrafi kimi Cümhuriyyətsevərlərə ünvanlanmışdır. Namiq Kamalın “Vətən marşı”, “Marş” əsərlərinin hər biri vətən sevgisinin əbədiyyat manifestidir. “*Amalımız, əfkarımız iqbal-i Vətəndir, Sərhəddimizə qalə bizim xak-i bədəndir!*” – deyə vətənə və insanlığa hərbi and kimi səslənən bu odlu misralar gənc Azərbaycan Cümhuriyyətinin

¹¹ Bakı: «İstiqlal» qəzeti, “Novruz” mət-si, 1919, 4 vevral, (seşənbə), №1, s.1

qurucuları və qoruyucuları üçün səfərbərlik çağırışı idi. Namiq Kamalın 1872-ci ildə yazdığı, “Vətən yaxud Silistre” adlı 4 pərdəli dramında “Vatan şarkısı” adlandırdığı, tərtibçi Mirzəzadənin “Vətən marşı” adı ilə “Milli nəğmələr”ə saldıdığı, güclü daxili enerjiyə malik misraların ritmi, istiqlalçılar nəslinin nəbzi ilə eyni ritmdə, eyni ahəngdə döyünürdü.

Əhməd Kamalın (1873-1942) “Təraneyi-vətən” şeiri ilk dəfə 1910-cu ildə “Yeni Füyuzat” jurnalının 3-cü sayında dərc olunmuşdur. Bu marş sonralar Cəfər Bünyadzadənin çap etdirdiyi “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi”ndə¹² çıxmış, 6 bənddən ibarətdir. “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi”ndə 4-cü bəndin üç misrası fərqlidir: “*Anamızdır, anamız, Anamızdan ucamız, Bu Vətəndir xocamız...*” və s. Bu şeirin iki bəndi “Milli nəğmələr”də ixtisar edilmişdir. Ə.Kamalın “Təraneyi-vətən” şeiri “Milli nəğmələr”dəki redaksiyada Balaqədəş Səttaroğlunun cəm və nəşr etdirdiyi “Ordu Marşları” kitabında¹³ da nəşr olunmuşdur. Azərbaycanda döndönə çap edilən bu marş Türkiyədə uzun onilliklər araşdırıcılara məlum deyildi. Əsərin nəşr versiyaları arasında müəyyən fərqlərin mövcudluğu diqqət çəkir.

Türkiyəli şair, pedaqoq, tərcüməçi Əli Kami Akyüzün (1873-1945) “Marş” şeiri “Milli nəğmələr” (1919) kitabına müəllif imzası olmadan daxil edilsə də bu şeir Birinci Qarabağ müharibəsi dövründə (və sonrakı dövənlərdə) yeni ya-

¹² Bakı: «Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi», “Səda” mətbəəsi, 1913, s.28-29

¹³ Əhməd Kamal. Təraneyi-vətən. Bakı: “Ordu marşları”, 1919, s.16

ranmış Azərbaycan ordusunun, gənc əsgərlərin ruhlandırılmasında, döyüş əzminin yüksəldilməsində mühüm, əvəzsiz rol oynamış məşhur əsgəri marşdır:

***“Anam məni yetişdirdi bu yerlərə yolladı,
Bu sancağı təslim etdi, Allaha ismarladı”.***

Görkəmli sənətçi Cavanşir Quliyevin bəstəsində bu marş könülləri fərəh, qürur hissi ilə coşdururdu, müharibə dövrünün əsgəri nəğməsi silsiləsindən yaddaşlara əbədi həkk olunmuşdu. Sadəcə olaraq Əli Kaminin “Marş”ının mətni üzərində ciddi “əməliyyat” aparılmış, daha çox azərbaycanlaşdırılmışdır. Çünki, “Marş” “Qafqazın şanlı əsgəri”nə həsr edildiyi halda “Azərbaycan əsgəri”nə çevrilmiş, “Marş”ın ikinci bəndi isə bütövlükdə yenidən yazılmışdır.

Ön söz yazılan ərəfədə bəstəkar Cavanşir Quliyevlə əlaqə saxlanmış, o, bu sətirlərin müəllifinə bildirmişdir ki: “Marş”ın mətnini Laçında, müharibə dövründə ona Arif Paşayevin batalyonunda xidmət edən zabıt, bölük komandiri Əhliyyət Süleymanov vermişdir. O vaxt şeirin müəllifi də məlum deyildi. Marşın ilk versiyası Əli Kaminin sözləri əsasında ifa edilmişdir. Müəyyən müddətdən sonra Az.TV-də mənə bildirildi ki, “Əsgər marşı”nın ikinci bəndi zəifdir, onu dəyişmək lazımdır. Şair, telejurnalist Ağalar Mirzə “Əsgər marşı” üçün yazdığı ikinci bəndi təqdim etdi:

***“Yastığımız Vətən daşı,
Yorğanımız qar olsun.***

*Biz bu yoldan dönər olsaq
Namus bizə ar olsun!
Nə gözəldir ölmək bizə
Sevgili Vətən üçün
Yanar ürək yurd eşqilə
Daima için-için...”*

Fərqli zamanlarda yaşamış azərbaycanlı şair Ağalar Mirzənin (1954-2008) türkiyəli söz ustası Əli Kaminin (1873-1945) “Marş”ına əlavə yazdığı bu bir bənd eyni ruhun, hissiyyatın, düşüncənin bariz təcellası kimi bir-birini tamamlamışdır.

Cavanşir Quliyevin səsləndirdiyi bu dəyərli məlumat onilliklərdən bəri sirr pərdəsi altında qalmış həqiqətləri üzə çıxartdı, Türkiyə və Azərbaycan xalqlarının tarixi qardaşlığının mənəviyyat faktı, birliyə, bütövlüyə səsləyən cəsarət, mətanət, şücaət və qeyrət “Marş”ı ucalığında bərqərar olmuşdur.

Ədəbi topluda yer almış Məhəmməd Əmin Yurdaqulun “Vətən”, Məhəmməd Sahibin “Qitə”, “Çocuq”, İsmayıl Həqqi bəyin “Marş” (eyni adda üç nümunə), “Könüllülər nəğməsi”, Feyzi bəyin “Marş”, Əli Ələvinin “Tərəqqi”, “Çalışalım”, Müəllim Nacinin “Çalışalım”, “Heyhat”, Abdulla Cövdətin “Əninlər” (iniltilər) şeirləri “Milli nəğmələr”in poetik ruhuna uyğun seçilmiş və topluya daxil edilmiş klassik ədəbiyyat nümunələridir.

Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, Mirzəzadə qardaşları “Milli nəğmələr”in bədii materiallarının müəyyən qismini

“Türk nəğmələrinin məcmuəsi”¹⁴, “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi”¹⁵, “Ordu marşları”¹⁶, “Əsgəri nəğmələr”¹⁷ və digər məcmuələrdən, kitablardan, müəllif əlyazmalarından, mətbuat səhifələrindən toplayıb nəşrə hazırlamışlar.

“Türk nəğmələrinin məcmuəsi”nin nəşiri Həsən bəy Məlikzadə Zərdabi, şeirlərin müəllifi isə kitabın cildində və titul səhifəsində qeyd edilməmişdir. Məcmuənin çapına Tiflis senzura idarəsi 14 iyul 1900-cü ildə icazə vermiş, hicri 1318-ci (miladi 1901-ci) ildə Badkubə (Bakı) şəhərindəki “Qubernski pravlinanın mətbəəsində” dərc edilmişdir. Bu həmin mətbəədir ki, H.B.Zərdabi Türkiyədən alıb gətirdiyi ərəb hürufatı ilə 1875-1877-ci illərdə ilk milli qəzetimiz olan “Əkinçi”nin nəşrini burada həyata keçirmişdir. Kitabın adı rus dilində belə yazılmışdır: “Sbornik xorovix Aderbedjanskix pesen” (Azərbaycan xor nəğmələrinin məcmuəsi – A.R.). Nəşir bəlkə də bu adla sensorun diqqətini kitabdan yayındırmaq məqsədi güdmüşdür. “Türk nəğmələrinin məcmuəsi” eyni fərdi üslubda yazılmış, klassik Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələri olmaqla 18 şeirdən ibarətdir. Bu əsərlərin 1-dən 18-dək “nömrə”lənməsi müxtəlif müəlliflərin əsərlərindən

¹⁴ Türk nəğmələrinin məcmuəsi (Nəşiri H.B.Zərdabi). Badkubə (Bakı), Qubernski pravliniyanın mətbəəsi, 1318 (1901), 33 s.

¹⁵ Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi (Came və nəşiri Cəfər Bünyadzadə). Bakı: Orucov qardaşlarının mətbəəsi, 1913, 64 s.

¹⁶ Ordu marşları (Came və nəşiri B.Q.Səttaroğlu). Bakı: “Azərbaycan” qəzeti mətbəəsi, 1919, 16 s.

¹⁷ Əsgəri nəğmələr (nəşiri Ə.R.Dai). Bakı: “Hökumət” mət-si, 1919, 16 s.

seçmələr olmadığı, yalnız bir şairin qələminə məxsusluğu anlamına gəlir. H.B.Zərdabi əgər nəğmələr kitabının nəşiridirsə (özünün də yazdığı kimi-A.R.) bəs şeirlərin müəllifi kimdir? Bu suala əslində şeirlərin özü daha dürüst və dəqiq cavab verir. “Türk nəğmələrinin məcmuəsi”ndə verilmiş ilk, “nömrə - 1” şeir “Duayi-padşah” adlanır. Səkkiz bəndlik şeirin sonunda – möhürbəndində yazılır:

*Sayəsində cümlə cahan,
Asudədir pirü cəvan.
Naseh edər virdi-zəban,
Padşah salamat olsun!
Yaruna səadət olsun¹⁸*

Kitabda müqəddimə əvəzinə verilmiş “Duayi-padşah” Rusiya İmperiyasının çarı II Nikolay Romanova həsr edilmiş, padşahın özünə və yarına (xanımına) “virdi-zəban” (dilin əzbəri) olan duanı şübhəsiz ki, Naseh təxəllüslü Ağə Əli Əfəndizadə (Şamaxı, 1856-1914) yazmışdır. “Türk nəğmələri məcmuəsinin” ilk 9 şeirinin möhürbəndləri də “Naseh” adı ilə damğalanmışdır. Şairin təxəllüsünə və fərdi üslubuna güvənərək birmənalı vurğulamaq olar ki, “Türk nəğmələrinin məcmuəsi” kitabı Ağə Əli Naseh Əfəndizadənin ilk poeziya

¹⁸ Naseh. “Duayi-padşah”. Türk nəğmələrinin məcmuəsi (Nəşiri H.B.Zərdabi). Badkubə, Qubernski pravliniyanın mətbəəsi, 1318 (1901), s.3

toplusudur. Söylənən fikri qüvvətləndirmək üçün həmin kitabdan Nasehin şeirlərinin son bəndində şairin təxəllüsü olan beytləri təqdim edirik:

***“Sübhü məsa söylər Nasehü nalan,
Qəflət ilə yatma, huşə gəl, oyan”.***

“Tərif-i-elm”, s.5-6

***“Sübhü məsa söylə Naseh,
Virdi-zəban eylə Naseh,
Dua eylə belə Naseh,
Rəhmətini eylə şamil,
Ədəblə elmə qıl amil”.***

“Münacati-mütəllimin”, s.7-8

***“Naseha mədrəsə dər bağı həyavü ismət,
Oldur yetirən bari-dirəxti-hikmət”.***

“Tərif-i-məktəb”, s.8-10

***“Nasehin eşidin bu nəsihətin,
Aşnalara gör necə edir bu vəsiyyəti***

“Bahariyyat”, s.10-11

***“Naseh nəsihət etməz, əğyarə etmə cuş ilə guş,
Kibrü məniyyət etmə həmvarə”.***

“Nəsayih”, s. 11-12

***“Cümlə guş edin Nasehin sözün,
Bisəmər olan oğul - qulu neylərəm”.***

“Tərgibi-ətfali-məktəb”, s.13-14

***“Aç bir gözün qəflətdən ol huşyar...
Naseh nəsihəti deyil kəm əyyar”.***

“Bahariyyat”, s.14-16

***“Naseh bu nəsihət ki, deyirsən nə gözəldir,
Ümid budur rəhmət edə haqq əvəzinə”.***

“Fəziləti-məktəb”, s.16-18

Nasehin “Türk nəğmələrinin məcmuəsi” kitabında yer alan “Nəsihət”, “Tərgib”, “Marş İrani”, “Tərifə elm və tərbiyə”, “Göz aç”, “Pənd”, “Gap”, Nəsayih” şeirləri də Ağa Əli Əfəndizadənin digər əsərləri ilə eyni üsluba, biçimə, məzmuna və sıralanmaya daxildir.

Postcümhuriyyət dövrünə qədər bəzi kitablarda müəllifin adı verilməmiş (Məs., H.K.Sanılının “Mahnılar” – 1919 şeir toplusunda müəllifin adı qeyd olunmamışdır – A.R.), bəzilərində isə yalnız “camei və nəşiri”nin adı verilmişdir. Nasehin kitabındakı şeirlərdən bəzisinin tutarlı faktlara əsaslanmadan H.B.Zərdabının hesab edilməsi, onun adı ilə müxtəlif nəşrlərə yol açması tamamilə yanlış yozum, absurd ehtimaldır. Şübhəsiz ki, bu yanlışlığın ilk qaynağı H.B.Zərdabının vəfatından iki il sonra hicri 1326-cı (miladi 1909-cu) ildə “Nicat” Məarif Cəmiyyətinin təşəbbüsü, nəşirliyi və maliyyə dəstəyi ilə “Türk nəğmələrinin məcmuəsi” kitabının Orucov qardaşlarının çapxanasında təkrar basılması və yayımlanmasıdır. İkinci nəşrin bağışlanmaz qüsurlarından biri də ondan ibarətdir ki, “Nicat”çılar kitabı bütövlükdə H.B.Zərdabiyə aid

edərək titul səhifəsinə yazmışlar: “Həsən bəy Məlikzadə Zərdabinin Türk nəğmələrinin məcmuəsi”.¹⁹

Mövcud təqdimatda bulunanlar bəlkə də güman etmişlər ki, bununla Həsən Bəy Zərdabinin şöhrətini daha da ucaltmış, onu məşhurlaşdırmışlar. Amma, törətdikləri xətanın böyüklüyündən xəbərsiz olanlar unutmuşlar ki, onlar oxucuları çaşdırmış, onları əsassız mövqə sərgiləməyə, yetərincə dəlil-sübut olmadan birinin əsərini digərinin adına çıxmağa vadar etmiş, yazının, kitabın ülviliyyətinə, qüdsiyyətinə olan inamı sarıtmışlar.

Həsən Bəy Zərdabinin nəşiri olduğu “Türk nəğmələrinin məcmuəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.30-31) və eyniadlı kitabın ikinci nəşrində (B., Nicat Cəmiyyəti, Orucov mət., 1909, s.28-30) “Gap” şeiri imzasız çap olunmuş, növbəti nəşrdə Cəfər Bünyadzadənin çap etdirdiyi “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi”ndə (“Səda” mətbəəsi, 1913, s.12) yanlış olaraq əsərin imza yerində “Həsən bəy Zərdabi” yazılmış, eyniadlı kitabın 1914-cü il (s. 13-14) nəşrində də bu səhv təkrarlanmışdır. Nəticədə C.Bünyadzadənin məlum səhvi “Milli nəğmələr”də də özünü büruzə verməli olmuşdur. C.Bünyadzadənin “Kəşkül...”ündə “Gap”ın 4-cü bəndi, 3, 5 və 6-cı bəndin son misraları ixtisar edilmişdir. Yanlış mülahizələrə güvənənlərə rəğmən, “Gap” şeiri birmənalı olaraq Ağa Əli Nəseh Əfəndizadəyə məxsusdur.

“Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi”nin “1913-cü il nəşrində “Ayıl qardaşım” şeiri (s.17) yanlış olaraq “Həsən

¹⁹ Türk nəğmələrinin məcmuəsi. Badkubə: Çapxaneyi bəradərani Orucov. 1326 (1909) s. 1

bəy Zərdabi” imzası ilə verilmiş, səhvini anlayan nəşir eyniadlı kitabın bir il sonra, ikinci nəşrində (“Səda” mətbəəsi, 1914, s.18-19) “Kazımovski” imzası ilə çap etdirmişdir. “Kazımovski” – tanınmış şair Səməd Mənsurun soyadıdır. Onun “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmiəsi”ndə “Atalara xitab”, “Millətə xitab”, “Marş” adlı şeirləri “Səməd Mənsur Kazımov”, “Səməd Mənsur” imzası ilə çap olunmuşdur. “Ayıl qardaşım” şeirinin 5-ci beytinin “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmiəsi”ndə tam fərqli olduğu da qeyd edilməlidir.

“Milli nəğmələr” poeziya toplusunda yetərincə diqqət-çəkən, bu gün sevilə-sevilə qürur, fərəh hissi ilə oxunan, dillər əzbəri olan, zaman-zaman əsl müəllifi mübahisə predmetinə çevrilən şeirlərdən biri də Cəmo bəyin “Vətən Marşı” adlı əsəridir. Sözləri bugünkü Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni ilə eyni olan “Vətən Marşı”nın Cümhuriyyət Parlamentində müzakirəsi və təsdiqi baş tutmamışdır. Himn və Gerb üzrə elan edilmiş müsabiqənin yekunu 1 may 1920-ci ilə təyin edilsə də Azərbaycan Cümhuriyyətinin Rusiyanın XI Ordusu tərəfindən işğalı nəticəsində bu mühüm dövlət tədbiri yarımçıq qalmışdır.

1918-ci ildə Cəmo bəy Cəbrayılbəyli tərəfindən yazılmış, ilk adı “Vətənim” olan, Üzeyir bəy Hacıbəylinin bəstəsindən sonra “Vətən Marşı” adlandırılmış və 1919-cu ildə Mirzəzadə qardaşlarının nəşr etdirdiyi “Milli nəğmələr” kitabında çaplanmış şeirin sonrakı taleyi həm qarqaşalı, keşməkeşli, həm də uğurlu olmuşdur. Cəmo bəy Cəbrayılbəylinin “Vətən

Marşı” şeirin nəşr tarixi və müəlliflik məsələsi ilə daha ətraflı tanış olmaq istəyənlər bu sətirlərin müəllifinin mövzu ilə bağlı monoqrafiyasını nəzərdən keçirməsi məsləhətdir.²⁰

Monoqrafiya “Elm və sənət məclis”ində, qəzet və jurnal-larda, televiziya kanallarında, saytlarda, YouTube platfor-manda, sosial şəbəkələrdə geniş müzakirə olunduğu üçün bəzi məqamlara diqqət ayırmaq zərurəti yaranmışdır. Öncə adı çəkilən monoqrafiyanı oxuyaraq müsbət rəylərini mətbu-atda və sosial şəbəkələrdə bildirən professorlardan, tarixçi, fi-loloq-mütəxəssislərdən Solmaz Rüstəmov-Tohidi, Ədalət Tahirzadə, Hamlet İsxanlı, Bədirxan Əhmədli, Abid Tahirli, Əlizadə Əsgərli, Almaz Ülvi, Tamella Kərimova, Firdov-siyyə Əhmədova, Safurə Quliyeva, Əli Məmmədbağiroğlu və onlarla digərləri səmimi təşəkkürlərə layiqdilər. Onlar həqiqəti - şöhrətdən üstün tutanlar, millətə xidməti - məmura itaətdən zəruri sayanlar, düz, doğru, açıq, həqiqi sözün təəs-sübünü çəkən, cəsarətli düşüncə adamlarıdır. Az da olsa heç bir fakt olmadan əks mövqedə dayanan opponentlərə də rast gəlini. Onlar şeirin çapından 80 il, himnimizin mətni kimi Milli Məclisdə təsdiqindən 8 il sonra “Cəmo bəy” imzası ilə nəşr edilmiş “Vətən marşı”nın müəllifinin kimliyinə aydınlıq gətirmək üçün absurd “abreviatura” yozumunu irəli sürdülər. Bu barədə filologiya elmləri doktoru, Cavadşünas-alim Aybəniz Əliyeva-Kəngərli “Bakı-Xəbər”ə müsahibəsində de-mişdir: “1919-cu ildə himnin mətni “Cəmo bəy” imzası ilə

²⁰ Asif Rüstəmli. “Cəmo bəy Cəbrayılbəyli: Həyatı və bədii yaradıcılığı”. Bakı: “Elm və təhsil”, 2024, 204 s. (Link: Prezident Kitabxanası: <https://www.preslib.az/az/elibrary/ebook/5QIupBi>)

çap olunub. Əhməd Cavadın “Cəmo bəy” imzası ilə şeir yazmağa nə ehtiyacı vardı? Belə bir şey ola bilərdimi? Ola bilməzdi... Gerçəklik budur ki, bu mətnin müəllifi Əhməd Cavad deyil... O vaxt Əhməd Cavadın oğlu Yılmaz Axundzadə dedi ki, bu, “Cavadov Əhməd Məmmədali oğlu” deməkdir...

Bir məsələni də xatırladım: mənim ustadım, elmi rəhbərim Abdulla Şaiqin oğlu akademik Kamal Talıbzadə idi. Əhməd Cavadın oğlu Yılmaz Axundzadə Kamal müəllimə qədər çıxıb xahiş etdirdi ki, Aybəniz bir də bu mövzuda danışmasın.”²¹

Akademik K.Talıbzadə vasitəsilə Aybəniz Əliyeva-Kəngərliyə və həqiqəti söyləyənlərə bu ilk təzyiq deyildir. Himnin mətni 27 may 1992-ci ildə Milli Məclisdə müzakirə olunarkən Millət vəkili, xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlı deputatlara haradan təzyiq olunduğunu dilə gətirmək məcburiyyətində qalmışdır: “...biz Azərbaycanın mühüm dövlət məsələsini (*Himnin qəbulunu-A.R.*) həll eləyirik. Nə Səməd Vurğunun övladlarının, nə Əhməd Cavadın övladlarının arzusunu həll eləmirik”²². Milli Məclisdə Himnimizin qəbulu zamanı elmi araşdırmalara, sənədlərə, faktlara deyil, təəssüf ki, müəyyən marağa söykənən xahişlərə, təzyiqlərə, mülahizələrə üstünlük verildiyi müşahidə olunur.

²¹ Himnimizin müəllifi ilə bağlı söz-söhbət baş alıb gedir – Əhməd Cavadçılarının səsi çıxacaq mı?... (Aybəniz Kəngərli ilə müsahibə). Bakı: “Bakı-Xəbər” qəzeti, 2025, 23 aprel.

²² İ.Şıxlı. AR Milli Məclisinin 27 May 1992-ci il İclasında çıxış. AR MM Fond-2941, siyahı-1, iş-71, vərəq-36

“Bakı-Xəbər” qəzetinə verdiyi müsahibədə fil.e.d. Aybəniz Əliyeva-Kəngərli “Himnimizin mətninin Əhməd Cavadla aid olmadığını, Cəmo bəy Cəbrayılbəylinin olduğunu ilk dəfə mən üzə çıxarıb çap etdirmişəm” – deyər xüsusi vurğulamışdır. Amma həqiqət odur ki, “Vətən marşı” (“Azərbaycan marşı”) şeirinin müəllifinin Cəmo bəy Cəbrayılbəyli olduğunu Aybəniz Kəngərliyə 9 il əvvəl – 1990-cı ildə fədakar tədqiqatçı Mövsüm Əliyev “Odlar yurdu”²³ və “Ədəbiyyat və incəsənət”²⁴ qəzetlərində yazıb çap etdirmişdir (Onun bu ədalətli mövqeyini fil.e.d. Aybəniz Kəngərli, tədqiqatçı-jurnalist İlham Abbasov, əməkdar müəllim Nazim Nəsrəddinov və onlarla digərləri dəstəkləmiş, davam etdirmiş, Cəmo bəy Cəbrayılbəylinin həyatı və yaradıcılığı daha ətraflı araşdırılmışdır).

A.Kəngərlinin məlumatından o da bəlli olur ki, “Cəmo bəy” sözünü Ə.Cavadla bağlamaq üçün uzun illər prokurorluq oranlarında yüksək vəzifə tutmuş (1985-2001), Milli Məclisin deputatı olmuş (1990-1995), hörmətli Yılmaz Cavad oğlu Axundzadə (1935-2006) təxminən 1999-cu ildən sonra ilk dəfə abreviatura iddiasını irəli sürmüşdür. Ötən il (2025) “Ədəbiyyat qəzeti”ndə bu versiyanın müəllifinin “professor Firudin Ağasioğlu” olduğu vurğulanmışdı.

Şübhəsiz ki, kimliyindən, elmi adından, dərəcəsiindən asılı olmayaraq qeyd etməliyik ki, bu “abreviatura”nın elmi

²³ Mövsüm Əliyev. ADR: Gerb, Himn. Bakı: “Odlar yurdu” qəzeti, 1990, iyun, № 11

²⁴ Mövsüm Əliyev. Tarixin “ağ səhifələri”. Bakı: ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 1990, 20 aprel, № 14

və məntiqi əsası yoxdur. Atribusiyanın açıq və sərt tələblərinə də cavab vermir. Azərbaycan qrafikalı ərəb əlifbasını bilməyən insanları yanlış yola yönəltmək, həqiqəti (həm də öz eybini) ört-basdır etmək niyyətilə uydurulmuş süni versiyadır.

Həm “Cəmo bəy” (جمو بك) sözünü, həm də “Cavad Əhməd Məhəmməd Əli oğlu” (جواد احمد محمد علی اوغلو) kəlmələrini ərəb qrafikası ilə yazıb müqayisə etsək abreviaturanın qüsurları, uyğunsuzluğu özünü qabarıq büruzə verəcəkdir.

Birinci uyğunsuzluq: “CƏMO” (جمو) sözü ərəb qrafikası ilə üç hərfdən ibarət olduğu halda “Cavad Əhməd Məhəmməd Əli oğlu” (جواد احمد محمد علی اوغلو) beş sözdən ibarətdir.

İkinci uyğunsuzluq: “CƏMO” (جمو) sözünün ərəb əlifbası ilə yazılışındakı “Ə” qrafik işarəsi olmayan səmdir. “Əhməd” sözündəki (احمد) “Ə” (ا) əlif hərfi ilə yazılır və bu qrafik işarə “Cəmo” (جمو) sözündə yoxdur.

Üçüncü uyğunsuzluq: “Məhəmməd Əli” (محمد علی) adı mürəkkəb isim olsa da ərəb qrafikası ilə komponentlər ayrı yazılır. “Əli” (علی) sözünün birinci hərfi olan əyn (ع) hərfi “Cəmo” (جمو) ismində öz qrafik əksini tapmamışdır.

Dördüncü uyğunsuzluq: “Cəmo” (جمو) sözündəki “o” hərfi ərəb işarəsi ilə yalnız “vav”la (و) yazılır, “oğlu” (اوغلو) sözündəki “o” hərfi isə əski əlifba ilə “Əlif” və “vav” (او) qrafik işarələrinin birliyindən ibarətdir.

Beləliklə, “Cəmo bəy” sözü “Cavad Əhməd Məhəmməd Əli oğlu” anlamının abreviaturasına çevrilə bilmir. Bu yozuma istinad edərək “Vətən marşı” şeirini Cümhuriyyət şairi Əhməd Cavadın yazdığını düşünənlər, iddia edənlər ciddi yanılırlar. Bu fikri bir neçə argument ilə də möhkəmləndirmək mümkündür:

1. “Cəmo bəy” imzalı “Vətən marşı” şeiri Əhməd Cavadın olsaydı “müəllif” həmin şeirini də 1919-cu ildə “Milli nəğmələr”dən bir neçə ay sonra “Hökumət mətbəəsində təb olun”muş və cəmi 38 səhifəlik “Dalğa” kitabına daxil edərdi.

2. Ə.Cavad “Dalğa”ya yazdığı “Bir-iki söz”ündə oxucularının diqqətinə çatdırırdı: “Bu kitabça say hesabı ilə ikinci kitabçamdır. “Qoşma”nın qazandığı hüsn-i təvəccöhünü də təb etdirdi. İçərisində ən yeni parçalar olduğu kibi pək əskiləri də vardır. Düzülişü tarix etibarilə degildir. Verilən izahatlar yoldaşlardan bir qisminin əsrarı üzərinədir. “Varını verən utanmaz!””²⁵

Ə.Cavad “Dalğa” kitabçasının “*İçərisində ən yeni parçalar olduğu kibi pək əskiləri də vardır*” – deyir və səmimi düşüncəsi ilə özü sonralar adına çıxıla biləcək (Hacı Kərim Səninin “Azərbaycan” (1919), Cəmo bəy Cəbrayılbəylinin “Vətən marşı” (1919) və s.) şeirlərini mistik bir uzaqgörənliklə qəbul etmir və ya “Mənim yazdığım şeirlər yalnız bunlardır” – düşüncəsində dayanır.

²⁵ Ə.Cavad. “Dalğa”. Bakı: Hökumət mətbəəsi, 1919 (1337), s.2 (38 s.)

3. Ə.Cavadın 1990-cı ilə qədər Azərbaycanda və Türkiyədə çap olunan bütün şeirləri özünün açıq imzası ilə verildiyi halda “Cəmo bəy”in “Vətən marşı” (sonralar “Azərbaycan”, “Azərbaycan marşı”) heç bir nəşrdə “Ə.Cavad” imzası ilə dərc edilməmişdir.

Ehtimal etsək ki, “Cəmo bəy”in “Vətən marşı” Ə.Cavadındır, onda istiqlal şairinin bu imza ilə çap etdirdiyi digər şeiri varmı – Xeyr! Yaxud “Cəmo bəy” imzası ilə həmin dövrdə çap olunmuş “Qənbər və Heydər”, “Nəğmə”, “Annəmə”, “Sənsən” və b. şeirləri Ə.Cavada aid etmək mümkündürmü? – Əlbəttə xeyr! Niyə? Çünki bu halda attateza dil hadisəsi baş verir. Bəs onda niyə eyni imza ilə nəşr edilmiş “Vətən marşı” heç bir fakta, sənədə əsaslanmadan Ə.Cavada aid edilməlidir?! Ona görə ki, “Vətən marşı”nın mətni indiki Dövlət Himninin sözləri ilə eynidir?! Himnimizin sözlərinin müəllifliyi yalnız Ə.Cavada yaraşır deyə Cəmo bəyin haqqını danmaqı lazımdır?!

4. Araşdırmalar təsdiqləyir ki, Cəmo bəyin “Vətən marşı” (“Azərbaycan marşı”) əsəri Ü.Hacıbəylinin notu ilə birgə ilk dəfə Etem Üngörün “Türk marşları” (Ankara, 1965) kitabında çap olunmuş, Maestro Niyazi 1968-ci ildə həmin kitabı Türkiyədən Bakıya gətirərək Vaqif Səmədoğluna vermiş, o da öz növbəsində “Azərbaycan marşı”nın notunu və mətnini köçürərək kitabı Maestroya qaytarmışdır. İyirmi bir ildən sonra V.Səmədoğlu bəstəkar Aydın Əzimə musiqini aranjman etdirmiş, ona elə gəlmişdir ki, E.Üngörün “Türk

marşları”nda “Azərbaycan marşı”nın “...bəstəkarı kimi Üzeyir Hacıbəyovun, mətnin müəllifi kimi isə Əhməd Cavadın adı qeyd olunub”.²⁶

Əslində isə göstərilən mənbədə bəstəkarın adı yazıldığı halda “mətnin müəllifi kimi Əhməd Cavadın adı” qeyd edilməmişdir. Nəticədə Cəmo bəyin “Vətən marşı” (“Azərbaycan marşı”) Milli Məclisin 27 may 1992-ci il, 142 sayılı qərarı ilə yanlış olaraq Əhməd Cavadın adına çıxılmış, mühüm dövlət sənədini Prezident vəzifəsini icra edən İsa Qəmbərov və MM-in komitə sədri Firudin Ağası oğlu Cəlilov imzalamışdır.

5. Nəhayət, Əhməd Cavad əqidəsinə sadıq musavatçı şair idi və onun siyasi baxışlarına zidd olan bir partiyanın – Sosialistlər fraksiyasının himayəsində fəaliyyət göstərən “İran” mətbəəsinin nəşrində iştirakı mümkünsüz idi.

Bütün bu qeyd edilən arqumentlər təsdiqləyir ki, Cəmo bəy Cəbrayılbəylinin “Vətən marşı”nın (“Azərbaycan marşı”nın) Əhməd Cavada aidiyyəti yoxdur və Milli Məclis səviyyəsində vaxtilə buraxılmış səhvin düzəldilməsi indi düşündüyümüzə qat-qat müşkül olsa da xalqımızın vətənpərvər və ləyaqətli övladları real həqiqətləri bilmək haqqlarına, səlahiyyətlərinə malikdirlər.

“Vətən marşı” (“Azərbaycan marşı”) şeirinin C.A.Cəbrayılbəyliyə məxsus olduğunu təsdiqləyən yetərinə mötəbər arqumentlər və faktlar mövcuddur:

²⁶ İradə Səriyeva. Məşhur himnimizin müəllifi... (V.Səmədoğlu ilə müsahibə). Bakı-Xəbər qəz., 2011, 24 fevral, s.15

1. İlk adı “Vətənim” olan, “Milli nəğmələr” (1919, s.22) məcmuəsində “Vətən marşı” sərlövhəsi ilə nəşr edilən şeirin müəllifi birmənalı olaraq “Cəmo bəy”dir. Bu birinci və ən əsas argumentdir. Bu adın dürüslüyü üzərinə “abreviatura” adı ilə şübhə kölgəsi salmaq məkirlikdən, hiyləgərlikdən başqa bir şey deyildir.

2.Həmin dövrün mətbuatında Cəbrayılbəylidən başqa “Cəmo bəy” imzası ilə şeirlər, nəğmələr, ədəbi əsərlər yazıb çap etdirən ikinci şəxs məlum deyildir (Cəmo bəy Hacinski adını bu polemikaya daşıyanlar buyurub onun Azərbaycan türkcəsində bircə şeirini üzə çıxartsınlar. A.Bayramoğlunun bu adla bağlı ehtiyatsız, tələskən mülahizəsindən indi də bəziləri əsas problemdən diqqəti yayındırmaq, suyu bulandırmaq məqsədilə manipulyasiya edirlər).

3. C.A.Cəbrayılbəyli 1912-1922-ci illərdə “Məktəb”, “Evraqi-nəfisə”, “Qırmızı günəş”, “Yeni yıldız” jurnallarında, “İqbal” qəzetində və b. mətbuat orqanlarında lirik şeirlərini, nəğmələrini, hekayə, məktub və məzhəkələrini “Cəmo bəy”, “Cəmo C.”, “Cəmo Cəbrayıl”, “Cəmo bəy Cəbrayılbəyli”, “Cəmo Cəbrayılzadə” və digər imzalarla çap etdirmişdir. Dövrünün tanınmış ədibinin imzası ilə eyniyyət təşkil edən şair, nasir, dramaturq oxşarı mövcud deyildir.

4. “Vətənim” (“Vətən marşı”, “Azərbaycan marşı”) şeirinin ərəb qrafikalı ilk versiyası Cəmo bəy Cəbrayılbəylinin ailə arxivindən tapılmışdır. Hafizəsinə güvənərək “Cəmo dayı”nın “Vətənim” şeirini kağıza köçürən Gülsüm Əfəndizadə sonda qeyd etmişdir: “Müəllifi - əzizimiz, çox hörmətə

layiq və malik, mərhum Cəmo bəy Cəbrayılzadədir. Yazılıbdır 1918-minci sənədə, Bakı şəhərində.”²⁷

Cəmo bəyin “Vətənim” şeiri “Vətən marşı”nın çap nüsxəsinin surəti deyil, onun ilkin və fərqli versiyasıdır.

5. Cəmo bəy Cəbrayılbəylinin 1918-ci ildə yazdığı “Vətənim” şeiri cüzi redaktə ilə “Milli nəğmələr” kitabında “Vətən marşı” (1919), “Öz dilək” jurnalında “Azərbaycan marşı” (1923), “İstiqlal uğrunda” şeirlər məcmuəsində “Azərbaycan” (1928), “Gənclər yaradıcılığı” dərgisində “Azərbaycan” (1944), “Türk Marşları” kitabında “Azərbaycan marşı” (1965), “Azərbaycan Balosu” dərgisində “Azərbaycan, Azərbaycan” (1966) adları ilə dərc olunmuşdur. Siyasi mühacirlərimizin dəstəyi ilə zaman-zaman xaricdə çaplanan bu şeirin imza yerində “Əhməd Cavad” adına təsadüf edilməmişdir.

6. Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Milli Məclisin 27 may 1992-ci il tarixli, 147 sayılı absurd qərarına rəğmən nüfuzlu nəşrlərdə, xüsusilə akademik Yaqub Mahmudovun baş redaktorluğu ilə “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası”nda²⁸, “Şamaxı Ensiklopediyası”nda²⁹ “Azərbaycan Respublikasının hazırkı himninin mətninin müəllifinin Cəmo Cəbrayılbəyliyə məxsus olması” vurğulanmışdır.

“Vətən marşı” (“Azərbaycan marşı”) şeirini Ə.Cavada aid edənlərin “saman çöpündən” də zəif və yeganə bəlgəsi,

²⁷ Gülsüm Əfəndizadənin əlyazmasının orijinalı şəxsi arxivindədir – A.R.

²⁸ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. İki cildə. I cild. Bakı: “Lider nəşriyyatı”, 2004, s.279 (440 s.)

²⁹ Şamaxı Ensiklopediyası. Bakı: “1905.az studio”, 2015, s.52 (432)

argumenti “Cəmo bəy” imzasını abreviatura hesab etmələridir. Bu uydurma versiyanı 1919-1990-cı illərdə təsdiqləyən bir dənə də olsa yazılı heç bir qeyd, əlyazma, xatirə, çap və ya qeyri-çap materialı mövcud deyildir.

Yətərinə məlum həqiqətlərə skeptik yanaşan, mübhəm sifarişlərə köləlik edən, “filankəs belə deyib” zehniyyətini doqmalaşdıran opponentlərimin mövzu ilə bağlı bəzi müləhizələrinə aydınlıq gətirilməsini zəruri hesab edirəm.

Cəmo bəy Cəbrayılbəylinin “Vətənim” (“Vətən marşı”, “Azərbaycan marşı”) şeirinin əlyazmasının Gülsüm Əfəndizadənin xətti ilə ailə arxivindən tapılmasını səbəbi tonda qarşılayan birisi yazır: “Şeirin əlyazması yoxdur. Asif Rüstəmlinin kitabında təqdim etdiyi əlyazma Cəmo Cəbrayılbəyliyə aid deyil, Cəbrayılbəylinin böyük bacısının nəvəsi Gülsüm Əfəndizadə tərəfindən sonradan kağıza köçürülüb... 1967-ci ildə bir qohumun *yaddaşdan yazıya köçürdüyü əlyazma* (?) belə ciddi mövzunun dəlili ola bilərmi?”

Sual sahibinin narahatçılığına səbəb olan iki detala diqqət yetirək: 1. Cəmo bəyin “Vətənim” şeiri öz xətti ilə yazılmayıb. 2. Bu şeiri Gülsüm Əfəndizadə 1967-ci ildə yaddaşından kağıza köçürməsi dəlil sayıla bilərmi?

Əvvəla, “Vətən marşı” anonim, gizli imza və ya ləqəblə deyil, müəllifin öz adı ilə çap olunmuşdursa onun avtoqraflı əlyazmasının saxlanılmasına ehtiyac varırmı? Məlumdur ki, Vəli Xulufu “Aləmi bəzər – özü lüt gəzər” tapmacasına, Əhməd Cavad “Göy-göl” şeirinə görə 1937-ci ildə repressiyanın qurbanına çevrilmişlər. “Üç rəngli bayrağınla məsud yaşa” – misralı “Vətən marşı”nın əlyazmasını o qanlı-qadalı

illərdə evdə saxlamaq ölüm hökmünə bərabər tutulmazdı?! İkincisi, Cəmo bəyin xanımı Şəfiqə Cəbrayılbəylinin xahişi ilə Gülsüm xanım dayısı Cəmo bəyin “Vətənim” şeirini 1967-ci ildə yaddaşından kağıza köçürübsə və bu şeir hazırkı Dövlət himnimizin mətni ilə eynidirsə, niyə də mötəbər dəlil sayıla bilməz?! 1967-ci il sovet rejiminin tüğyan etdiyi, “Azərbaycan dili” tələbinə görə tələbələrin kütləvi həbs olunduğu dövr idi. Bu vaxt kim inanardı ki, Azərbaycan haçansa dövlət müstəqilliyini bərpa edəcək, yaddaşdan kağıza süzülən “Vətənim” şeiri Cümhuriyyət varisinin - çağdaş Respublikamızın himninə çevriləcəkdir?!

Cəmo bəy Cəbrayılbəylinin “Vətənim” (“Vətən marşı”) şeirini 37-nin qan qoxulu mühitindən zədəsiz keçirərək məhz 1967-ci ildə müəllifin – Cəmo bəyin 80 illiyində şair təbiətli Gülsüm xanımın kağıza köçürməsi mənəvi sərvətlərimizin qorunmasında milli yaddaşın etibarlı saxlanacağı yeri olduğunu bir daha təsdiqləmişdir...

Cəmo bəyin atribusiya məsələsi üzərində geniş, ətraflı dayanmağımızın səbəblərindən biri də odur ki, “Vətən marşı” şeirinin “Milli nəğmələr” məcmuəsinə daxil edilməsi ilə o “yalnız dövrün ədəbiyyat hadisəsi olmayıb, müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin mühüm atributu olan dövlət himninin sözlərinin əsl müəllifinin təsdiqi üçün həm də tarixi mənbə funksiyası daşıyır” (S.Rüstəmovə-Tohidi).

Cümhuriyyət yadigarı olan “Milli nəğmələr” kitabı Abbas Səhhətin “Azərbaycan” şeiri ilə açılır. Bu əsər ilk dəfə “Məktəb” jurnalının 1914-cü il, 1 fevral tarixli ikinci sayında

“Vətən” adı ilə dərc olunmuşdur. “Milli nəğmələr”də bu əsərin adı “Azərbaycan” sözü ilə əvəzlənmiş, ilk mənbədə birinci bəndin birinci misrası: “*Qafqaz qitəsidir mənim vətənim*” və üçüncü misrası: “*O məmləkətdə mən vücudə gəldim*” – sözləri qismən dəyişdirilmişdir. Kitabda A.Səhhətin “Fəryad” və “Quşlar” şeirləri də yer almışdır.

Satirik şair Mirzə Ələkbər Sabirin elm, təhsil və tərbiyədən bəhs edən “Elm və birligə tərgib”, “Məktəb” və “Məktəbə tərgib” şeirləri də topluya daxil edilmişdir. Sovet dönəmi “Hophopnamə”lərinin “İzah və şərhlər”ində “Məktəbə tərgib” şeiri haqqında yazılmışdır: “İlk dəfə “Milli nəğmələr” məcmuəsində (1907) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur.” Məlumdur ki, 1907-ci ildə bu adda məcmuə nəşr edilməmişdir. Tərtibçilər 1919-cu ildə çıxan “Milli nəğmələr”in tarixini “1907” göstərməklə diqqəti Cümhuriyyət dövründən yayındırmaq məqsədi güdmüşlər. Təəssüf ki, M.Ə.Sabirin müstəqilliyimizin bərpasından sonra da nəşr edilən “Hophopnamə”lərində bu səhv indiyədək təkrarlanmaqdadır.

“Milli nəğmələr”də ən çox şeiri çap olunan şair Ağa Əli Nəsehdir. Onun altı şeiri Nəseh imzası ilə, on bir şeiri isə imzasız olaraq kitaba daxil edilmişdir. Mirzəzadə qardaşlarının şairə bu lütfkarlığı Nəsehin vaxtikən Şamaxıda onlara göstərdiyi təmənnəsiz səxavətinin bədəli, minnətdarlıq nişanəsi kimi də dəyərləndirmək olar.

“Milli nəğmələr”i cəm və nəşr edənlər şeir seçimində, ixtisar və redaktə işlərində qismən sərbəst idilər. Qeyd olunduğu kimi tərtibçi(lər) A.Səhhətin “Vətən” şeirini “Azərbaycan” adlandırmışlar. Kazımovskinin (Səməd Mənsur – A.R.)

“Ayl qardaşım” şeiri Cəfər Bünyadzadənin 1913-cü ildə nəşr etdirdiyi “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmiəsi”ndə (s.17) yanlış olaraq “Həsən bəy Zərdabi” adı ilə verilsə də “Milli nəğmələr”də bu əsər imzasız çap olunmuşdur. “Bahariyyat” şeiri ilk dəfə H.B.Zərdabinin nəşiri olduğu “Türk nəğmələrinin məcmuəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.14-16 və B., “Nicat”, 1909, s.13-15) kitablarında imzasız çap olunsə da “Milli nəğmələr”də Mirzəzadə haqlı olaraq əsərin müəllifinin “Naseh” olduğunu qeyd etmişdir.

Əhməd Kamalın (1873-1942) “Təraneyi-vətən” şeiri ilk dəfə 1910-cu ildə “Yeni Füyuzat” jurnalının 3-cü sayında dərc olunmuş, 6 bənddən ibarətdir. “Təraneyi-vətən”in iki bəndi “Milli nəğmələr”də ixtisar edilmişdir. Eləcə də M.Hadinin “Çocuğa xitab” müsəddəsi ilk dəfə 1908-ci il, fevral tarixli “Tazə həyat” qəzetində 11 bənd həcmində dərc olunmuşdur. Bu əsərin “Milli nəğmələr” kitabına yalnız ilk dörd bəndi daxil edilmişdir.

“Türkün namusu” şeiri “Türkün cihad təhəlliki” adı ilə “Əsgəri nəğmələr”də (cəm və nəşr edənə Ə.R.Dai. Bakı, Hökumət mətbəəsi, 1919, s.14-16) imzasız və beş bənd həcmində verilmiş, “Milli nəğmələr”də isə bu şeirin iki bəndi ixtisar olunmuşdur.

“Təşviqi-ətfali-məktəb” şeiri ilk dəfə H.B.Zərdabinin nəşiri olduğu “Türk nəğmələrinin məcmiəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.13-14) “Tərgibi-ətfali-məktəb” adı ilə çap edilmiş, amma “Milli nəğmələ”in nəşiri Mirzəzadə bu şeiri topluya (Bakı, “Milli nəğmələr, 1919, s.38) haqlı olaraq “Naseh” imzası ilə salmışdır.

“Hali-vətən” şeiri “Turani” (Əli bəy Hüseynzadə) imzası ilə ilk dəfə Bakıda çıxan “Dəbistan” jurnalında (1906, №16) dərc edilmişdir. “Səfa” məktəbinin müəllimi Cəfər Bünyadzadə cəm və nəşr etdirdiyi “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi”ndə (Bakı, Səda mətbəəsi, 1914, s.26-27) “Hali-vətən” şeirini dil-üslub xətalrı ilə vermişdir. Nəğmə mətni olaraq şeirə əlavələr edən tərtibçi hər bəndin 3-cü misrasından sonra “Əman, əman...” kəlmələrini daxil etmişdir. “Milli nəğmələr”dəki “Hali-vətən” şeiri ilk çap nüsxəsinə – “Dəbistan” dərgisində getmiş versiyasına əsaslanmışdır.

“Milli nəğmələr” kitabında imzasız verilmiş 22 şeirin müəlliflik məsələsinə aydınlıq gətirilmiş, 19 əsərin isə yazarını müəyyənləşdirmək mümkün olmamışdır. Bərpa edilən müəllif adları kitabın mündəricatında mötərzə içində verilmişdir.

Kitabda ümumi əhval-ruhiyyəni yüksəldən, vətənpərvərlik hissini coşdurən marşlar üstünlük təşkil edir. Onlardan Namiq Kamalın “*Vətən marşı*”, “*Vətən marşı*” (2), Tofiq Fikrət bəyin “*Millət şərqi*”, Cəmo bəyin “*Vətən marşı*”, Əhməd Kamalın “*Marş*”, İsmayıl Həqqi bəyin “*Marş*”, Əli Kaminin “*Marş*”, Zülfüqar bəy Hacıbəylinin “*Marş*”, Feyzi bəyin “*Marş*”, imzasız “*Qafqaz marşı*”, “*Marş*”, Xədicə xanımın “*Milli marş*” və digər əsərlərinin *ritmi* – igidlərin ürək döyüntüləri, *notu* - əsgər ayaqlarının vətən torpaqları üzərində buraxdığı silinməz izlər oldu.

Poeziya toplusunda iki nəfər xanım şairə - Rəbiyyə xanım “Ninni” və Xədicə xanım “Milli marş” əsərləri ilə təmsil olunur. Rəbiyyə xanım haqqında heç bir məlumat rast

gəlinməyə də, Xədicə xanım haqqında az da olsa informasiya mövcuddur. O, “Milli marş” şeirini «Evraqi-Nəfisə” məcmuəsinə tədqim etmiş, jurnalın müdiri, məşhur bəstəkar Zülfüqar bəy Hacıbəyli 28 may 1919-cu il “Azərbaycan istiqlalı” bəyramı günündə ifa olunması üçün musiqi bəstələmişdir. Məcmuədə nəşr olunan “Milli marş”ın sonunda redaksiya tərəfindən yazılmışdır: “Azərbaycanın gənc şairələrindən Xədicə xanımın ilk dəfə olaraq yazdığı və “Evraqi-nəfisə”yə hədiyyə etdiyi təraneyi-vətənpərvəranəsidir”. Sonrakı mərhələdə təəssüf ki, “Azərbaycanın gənc şairələrindən Xədicə xanımın” ədəbi izinə düşmək mümkün olmamışdır.

Qafur Rəşad və Ağa Həsən Mirzəzadə qardaşlarının 1919-cu ildə cəm və nəşr etdiyi “Milli nəğmələr” kitabında Azərbaycan Türk ədəbiyyatının görkəmli simaları, söz sənətinin müqtədir şəxsiyyətləri ilə yanaşı Rəbiyyə xanım, Xədicə xanım kimi gənclərə ehtiram göstərilməsi, onların ədəbi mühitə təntənəli təqdim olunması, elm, təhsil, mədəniyyət sahəsində milliliyin coşğusu, poeziyada birliyə, qardaşlığa, dövlət, ordu quruculuğuna çağırışlar Cümhuriyyət məfkurəsinin insanlara bəxş etdiyi istiqlal şərqisi, hiss və duyğuları ehtizaza gətirən həyat təranələri, milli nəğmələrdir.

Bakı, 07.04.2026

Asif Rüstəmli

AMEA Nizami Gəncəvi adına

*Ədəbiyyat İnstitutunun şöbə müdiri,
filologiya elmləri doktoru, professor*

AZƏRBAYCAN

Azərbaycan ölkəsidir vətənim,³⁰
Simurğun sayəsində məskənim.
Azərbaycanda vücudə gəldim,
Xalqıma qarşı sücudə³¹ gəldim.

O yerdə kim,³² qaraquşu, tərlanı,
Adlanmışdır Qaf dağının sultanı,
O yerdə kim, vardır qalın ormanlar,
Dağlarında gəzər vəhşi ceyranlar.

O yerdə kim, göyün yüzü şəffafdır,
Çeşmələri qayət³³ sərindir, safdır.
Səfalıdır, lətif abi-həvası,
Yürək açar lacivərdi³⁴ səması.

Buludlara dəgir uca dağları,
Cənnət guşəsidir gözəl bağları.

³⁰ **Qeyd:** A. Səhhətin “Azərbaycan” şeiri «Vətən» adı ilə ilk dəfə “Məktəb” jurnalının 1914-cü il 1 fevral tarixli 2-ci sayında nəşr edilmişdir. “Milli nəğmələr”də əsərin adı “Azərbaycan” sözü ilə əvəzlənmiş, ilk mənbdə birinci bəndin birinci misrası: “Qafqaz qitəsidir mənim vətənim” və üçüncü misrası: “O məmləkətdə mən vücudə gəldim” – sözləri qismən dəyişdirilmişdir – A.R.

³¹ Sücud – səcdə

³² Kim - ki

³³ Qayət - çox

³⁴ Lacivərd - mavi

Çöllərində bitər əlvan çiçəklər,
Fərəhlənər bütün tutqun yürəklər.

Övladları qeyrətlidir - damarlı,
Şücaətli, hənirli, etibarlı.
Meyvəlidir ormanında ağaclar,
Şaqqıldayır qırqovullar, turaclar.

Cəh-cəh vurur çəməndə bülbülləri,
Meh əsdikcə ətir saçır gülləri.
O yerdə kim, həmişə sərv-i-şümşad³⁵,
Səbzü xürrəm³⁶ yaşar, xəzandan azad.

Hər küncündə bir cür xəzinə yatmış,
Torpağını Xaliq qızıl yaratmış.
Camedir³⁷ hər cürə lətafətləri,
Təmam etmiş Həqq onda nemətləri.

Gözəl torpaq, gözəl ölkə, gözəl yer,
Dünya üzrə biməsəl³⁸, bibədəl³⁹ yer.
Bu cür gözəl məmləkəti kim sevməz?!
Bunca firavan neməti kim sevməz?!

Bən vətəni canım kibi sevirəm!
Ruhum, ətim, qanım kibi sevirəm!

³⁵ Sərv-i-şümşad – Şümşad sərvlər

³⁶ Səbzü-xürrəm – Şad-yamyaşıl

³⁷ Camedir – cəmdir

³⁸ Biməsəl – örnəksiz

³⁹ Bibədəl - əvəzsiz

Ə.Sabir

ELM VƏ BİRLİGƏ TƏRGİB⁴⁰

Elmin izzəti paydar⁴¹ olur,
Cəhlin nəkbəti⁴² canşıkar⁴³ olur.
Hər kəs elm oxur bəxtiyar olur,
Millət elm ilə bərqərar olur.

Oxuyun əzizlər, oxumaq zamanıdır.
Oxumaq hər adamın ədəbi nişanıdır.

Elm ilə sərfəraz⁴⁴ olmasaq biz,
Cümlədən biniyaz⁴⁵ olmasaq biz,
Bizdə fəxrü mübahat⁴⁶ olurmu?!
Qeyrilərlə müsavat⁴⁷ olurmu?!

⁴⁰ Tərgib – həvəsləndirmə. **Qeyd:** M.Ə.Sabirin “Elm və birliyə tərgib” şeiri “Elmə tərgib” adı ilə ilk dəfə “Tazə həyat” qəzetinin 1907-ci il 31 avqust tarixli 109-cu sayında dərc edilmiş, ikinci dəfə Cəfər Bünyadzadənin tərtibində 1914-cü ildə “Səda” mətbəəsində “Kəşkül yaxud Nəğmələr məcmuəsi” adlı kitaba “Sabir” imzası ilə salınmışdır - A.R.

⁴¹ Paydar - daimi

⁴² Nəkbət – fəlakət

⁴³ Canşıkar - yırtıcı

⁴⁴ Sərfəraz – başı uca

⁴⁵ Biniyaz – zəngin

⁴⁶ Mübahat – öyünməli

⁴⁷ Müsavat – bərabərlik

Hər bir taifə bir siyaq ilə,
Çatdı izzətə ittifaq ilə,
Düşdük zillətə biz nifaq ilə
Məktəb açmalı iştiyaq⁴⁸ ilə.

Oxuyun əzizlər, oxumaq zamanıdır.
Oxumaq hər adamın ədəbi nişanıdır.

Sidqilə əl-ələ çatmasaq biz,
Qəfləti bir tərəf atmasaq biz,
Bizdə hərgiz⁴⁹ səadət olurmu?!
Səbqət⁵⁰ etməkdə qüdrət olurmu?!

Əsla islamiyyətə iftixarımız,
Sünni-şiiəlik oldu karımız.
Getdi şənımız, etibarımız,
Varmı rütbəmiz, iqtidarımız.

Oxuyun əzizlər, oxumaq zamanıdır.
Oxumaq hər adamın ədəbi nişanıdır.

Doğru bir ittihad etməsök biz,
Birligə etiqad etməsök biz.
Bizdə şərti- üxüvvət⁵¹ olurmu?
Dini-islamə xidmət olurmu?

⁴⁸ İштиyaq - arzu

⁴⁹ Hərgiz - əsla

⁵⁰ Səbqət – önə keçmə

⁵¹ Üxüvvət - qardaşlıq

Namiq Kamal

VƏTƏN MARŞI⁵²

Amalımız, əfkarımız⁵³ iqbal-i Vətəndir,
Sərhəddimizə qalə bizim xak-i bədəndir,
Osmanlılarız, ziynətimiz qanlı kəfəndir,
Qovğada şəhadətlə bütün kam alarız biz!
Osmanlılarız can verəriz, nam alarız biz!

Qan ilə qılıncdır görünən bayrağımızda,
Can qorxusu gəzməz ovamızda, dağımızda*
Hər guşədə bir şir yatar toprağımızda,
Qovğada şəhadətlə bütün kam alarız biz!
Osmanlılarız can verəriz, nam alarız biz!

Top partlasın atəşləri ətrafa saçılınsın,
Cənnət qapısı can verən ixvan⁵⁴ açılınsın,
Dünyadə nə tapdıq ki, ölümdən də qaçılınsın?
Qovğada şəhadətlə bütün kam alarız biz!
Osmanlılarız can verəriz, nam alarız biz!

⁵² **Qeyd:** Namiq Kamalın (1840-1888) “Vatan şarkısı” şeiri “Vətən yaxud Silistre” adlı 4 pərdəli dramından alınmış və 1872-ci ildə yazılmışdır –A.R.

* N.Kamalın bu misrası “Milli nəğmələr”də unudulmuşdur – A.R.

⁵³ Əfkar – fikirlər

⁵⁴ İxvan - qardaşlar

BAHARİYYAT

Yaran⁵⁵, yaran müjdələr, gəldi novbahar,
Səhra, səhra cümləsi oldu lələzar.
Olsun, olsun Xaliqə şükür səd-hezar⁵⁶,
Etmiş, etmiş xəlv özü sünin⁵⁷i aşkar.
Görər əhli huşiyar⁵⁸,
Nə ki aləm içrə var,
Degil eşqdən kənar.

Şəhla, şəhla göz açıb Həqqi axtarur,
Nərgis, nərgis aləmi heyrotə salur.
Bülbül, bülbül hər zaman cəh-cəhin sürür.
Sünbül, sünbül daima baş açıq qalır.
Görər əhli-huşiyar,
Nə ki, aləm içrə var,
Degil eşqdən kənar.

Yaran, yaran ittihad⁵⁹ üzrə ram olun,
Ülfət, ülfət eləyin, xoşməram olun.
Məktəb, məktəb feyzə bədəvam⁶⁰ olun,

⁵⁵ Yaran – dostlar, yarlar

⁵⁶ Səd-hezar – yüz min

⁵⁷ Sünin – süni

⁵⁸ Huşyar - ayıq

⁵⁹ İttihad - birlik

⁶⁰ Bədəvam - davamlı

Elmə, elmə səy edib nikü nam⁶¹ olun.
Görər əhli-huşiyar,
Nə ki aləm içrə var,
Degil eşqdən kənar.

AYIL QARDAŞIM⁶²

Aqıl qardaşım ayıl, bəsdir xabidən,
Yatma, dur gör nədir səni hamıdan baz⁶³ edən.

Aman, aman Allah, aman, aman Allah, Allah amandır.
İbrət eylə, qeyrət eylə gör nə zamandır.

Bəsirət gözüün açıb dön bir cəhanə,
Əhli-elmə bax, gör necə dolub zəmanə.

Aman, aman Allah, aman, aman Allah, Allah amandır.
İbrət eylə, qeyrət eylə gör nə zamandır.

⁶¹ Nikü-nam – yaxşı ad

⁶² **Qeyd:** “Ayıl qardaşım” şeiri “Milli nəğmələr” kitabında imzasız çap olunsada Cəfər Bünyadzadənin 1913-cü ildə nəşr etdirdiyi “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi”ndə (s.17) bu əsər yanlış olaraq “Həsən bəy Zərdabi” imzası ilə verilmiş, səhvini anlayan nəşir eyniadlı kitabın bir il sonra, ikinci nəşrində (“Səda” mətbəəsi, 1914, s.18-19) “Kazımovski” imzası ilə çap etdirmişdir. “Kazımovski” – tanınmış şair Səməd Mənsurun soyadıdır. Onun “Kəşkül...”də “Atalara xitab”, “Millətə xitab”, “Marş” adlı şeirləri “Səməd Mənsur Kazımov”, “Səməd Mənsur” imzası ilə çap olunmuşdur. “Ayıl qardaşım” şeirinin 5-ci beyti “Kəşkül...”də tam fərqlidir –A.R.

⁶³ Baz - geri

Qəflət yuxusu tutmuş billah gözünüzü,
Saldız cəfayə, yoxdu söz, yaran⁶⁴ özünüzü,
Aman, aman Allah, aman, aman Allah, Allah amandır.
İbrət eylə, qeyrət eylə gör nə zamandır.

NÜMUNƏ

Məktəbə, məktəbə qıl həvəs oğlan,
Məktəbə, məktəbə qıl həvəs oğlan.
Elm ilə ədəbə qıl həvəs oğlan.
Elm ilə ədəbə qıl həvəs oğlan.

Tofiq Fikrət Bəy

MİLLƏT ŞƏRQİSİ⁶⁵

Çegnəndi yetər, varlığımız cəhl ilə qəhrə,
Doğrandı mübarək vətənin bağı səbəbsiz.
Birlikdə bu gün bulmalıyız dərdinə çarə,
Can qardaşı, qan qardaşı, şan qardaşıyız biz!

⁶⁴ Yaran – dostlar, yarlar.

⁶⁵ **Qeyd:** Türkiyədə İkinci Məşrutənin elanından əvvəl, 1908-ci ildə Tofiq Fikrətin yazdığı “Millət şərqi” dövrün ilk istiqlal marşı idi. “Hər gecənin gündüzü vardır” – deyən şair türk millətinin işıqlı gələcəyinə gün kimi inanmışdır – A.R.

Millət yoludur, həqq yoludur, tutduğumuz yol,
Ey Həqq yaşa, ey sevgili millət yaşa... var ol!

Gəl qardaşım, annən sənə möhtac, ona qoşmaq...
Qoşmaq ona, qurtarmaq o bibəxti vəzifən.
Qarşında köksü, bağı açıq, ölgün yatıyor, bax
Onsuz yaşamaqdansa, bərabər ölüş əhvən!⁶⁶

Hər an o gözəl sinəyi xəncərləyər əllər,
İmdadına qoşmazsaq əgər məhvi - müqərrər.⁶⁷
Zülmün topu var, gülləsi var, qələsi varsa,
Haqqın da bükülməz qolu, dönməz yüzü vardır.

Göz yumma günəşdən, nə qədər nuri qararsa,
Sönməz əbədi, hər gecənin gündüzü vardır.
Millət yoludur, haqq yoludur tutduğumuz yol,
Ey haqq, yaşa, ey sevgili millət, yaşa, var ol!

Vaxtilə baban kimsəyə minnətmi edərdi?
Yox, qalmadı haşa sənə zillət pədənindən⁶⁸.

Dünyada şərəfdir yaşadan, milləti, fərdi
Silkin, şu məzəllət⁶⁹ tozu uçsun üzərindən.

⁶⁶ Əhvən – çox az

⁶⁷ Məhvi-müqərrər – məhvi hazırdir

⁶⁸ Pədən - ata

⁶⁹ Məzəllət – zəlillik

İnsanlığı pamal⁷⁰ edən alçaqlığı yıx, əz
Billah, yaşamaq yerdə sürüklənməyə dəyməz.

Haqsızlığın ənvaini⁷¹ gördük, bumu qanun?
Ən qəmli səfalətlərə düşdük... bumu dövlət?
Dövlətsə də, qanunsa da, artıq yetər olsun;
Artıq yetər olsun bu dəni⁷² zülmü cəhalət...

Millət yoludur, haqq yoludur tutduğumuz yol,
Ey haqq, yaşa, ey sevgili millət, yaşa, var ol!

Naseh

MƏKTƏB⁷³

Gəl nəvayə⁷⁴ söylə məktəb sözünü,
Qəlbdən pak eylə cəhlin tozunu.
Nə rəvadır sənə ey aqıl olan,
Xabi-qəflət⁷⁵ tuta əqlin gözünü.

⁷⁰ Pamal - ayaqaltı

⁷¹ Ənvə – növlərini

⁷² Dəni – rəzil

⁷³ **Qeyd:** Nasehin “Məktəb” adlı şeiri ilk dəfə «Tərif-i-məktəb” adı ilə H.B.Zərdəbinin nəşiri olduğu “Türk nəğmələrinin məcmuəsi” (Badkubə, Qubernski Pravleniyanın mətbəəsi, 1318 (1901) s.8-9) kitabında çap olunmuşdur. “Türk nəğmələrinin məcmuəsi”ndə şeirin müəllifi göstərilməyə də son möhürbənddə “Naseha” sözü ilə Ağə Əli Nasehə işarə edilmişdir – A.R.

⁷⁴ Nəva - avaz

⁷⁵ Xabi-qəflət – qəflət yuxusu

Məktəb-ü mədrəsədir elm-ü kəmalə yetirən,
Elmdir gülşəni-imandə nihalı⁷⁶ bitirən.

Məktəbin etdi binasın ustad,
Məktəb ilə olunur din abad.
Nə rəvadır sənə ey aqıl olan,
Edəsən cəhlilə dini bərbad.
Məktəb-ü mədrəsədir rəvnəqi din-ü iman,
Elm ilə kamil olur rütbeyi-fəzl insan.

Aç bəsirət gözünü ibrət elə,
Arif ol elm ilə xoş söhbət elə.
Nə rəvadır sənə ey aqıl olan,
Özünü baisi-səd töhmət⁷⁷ elə.

Məktəb-ü mədrəsədir mənbəyi-elmi ədyan⁷⁸,
Sən də bir huşə gəlib elmilə qəflətdən oyan.

Məktəb ilə olu dünyadə ədəb,
Məktəb ilə olu üqbadə⁷⁹ tərəf.
Nə rəvadır sənə ey aqıl olan,
Məktəbi pozmağa sən olma səbəb.

⁷⁶ Nihal - fidan

⁷⁷ Baisi-səd töhmət – yüz töhmətin baisi

⁷⁸ Ədyan – dinlər

⁷⁹ Üqbadə - axirət

Naseha mədrəsədir bağı-həyav-ü ismət⁸⁰,
Oldur yetirən bari dirəxt-i hikmət⁸¹.

BAHARİYYAT

Bağlar, baxçalar lələzar olub,
Güllər açılıb ətriylə dolub.
Bülbüllər gəlüb cüşə, hər tərəf,
Nalə eyliyüb bağı qan olub.

Gəlin ey əzizlər,
Bağı biz də seyr edək.
Görək eşq-i bülbülü,
Gülü biz də iyləyək.

Bülbülün oduna yanmasaq biz,
Gülüstan qədrini qanmasaq biz,
Bağban bizlərə gül verərmiz?
Güllərin vəsfini bülbül eylərmiz?

Hər bağə girən tutdu məskənin,
İttifaq edib oldular əmin,
Xarını gülün etməyə zəlil.
Əl-ələ verib qıldılar yəmin⁸².

⁸⁰ Bağı-həyav-ü ismət – həya, ismət bağı

⁸¹ Bari dirəxt-i hikmət – hikmət ağacının bari

⁸² Yəmin - and

Gəlin ey əzizlər,
Bağl biz də seyr edək.
Görək eşq-i bülbülü,
Gülü biz də iyləyək.

Bülbülün oduna yanmasaq biz,
Gülüstan qədrini qanmasaq biz,
Bağban bizlərə gül verərmi?
Güllərin vəsfini bülbül eylərmi?

Bağban onlara iltifat⁸³ edib,
Bülbül onlara iltimas⁸⁴ edib.
Bunları görüb gül fərəhlənib,
Xarından⁸⁵ qaçıb ictimab⁸⁶ edib.

Gəlin ey əzizlər,
Bağl biz də seyr edək.
Görək eşq-i bülbülü,
Gülü biz də iyləyək.

Bülbülün oduna yanmasaq biz,
Gülüstan qədrini qanmasaq biz,
Bağban bizlərə gül verərmi?
Güllərin vəsfini bülbül eylərmi?

⁸³ İltifat – rəğbət

⁸⁴ İltimas - xahiş

⁸⁵ Xar - tikan

⁸⁶ İctinab – çəkinmə

Namiq Kamal

VƏTƏN MARŞI⁸⁷

İştə, ədüvv⁸⁸ qarşıda hazır silah,
Arş igidlər, Vətən imdadinə!
Arş irəli arş, bizimdir fəlah⁸⁹,
Arş igidlər, Vətən imdadinə!

Cümləmizin validəmizdir⁹⁰ vətən,
Hər kəsi lütfiylə odur bəsləyən.
Basdı ədüvv köksünə, biz sağ ikən,
Arş igidlər, Vətən imdadinə!

Şan-i Vətən hifzi bəladır ibad⁹¹,
Etmədədir, süngünüzə istinad.
Milləti eylərmisiniz namurad?⁹²
Arş igidlər, Vətən imdadinə!

⁸⁷ **Qeyd:** Namiq Kamalın “Vətən Marşı” şeiri Balaqədəş Səttaroğlunun cəm və nəşr etdirdiyi “Ordu Marşları” kitabında da (“Azərbaycan” qəzetinin mətbəəsi 1919, s. 14-15) nəşr olunmuşdur – A.R.

⁸⁸ Ədüvv – düşmən

⁸⁹ Fəlah - uğur

⁹⁰ Validəmiz - anamız

⁹¹ İbad – bəndələr

⁹² Namurad - muradsız

Rəhbərimiz qeyrəti mərdanədir,
Hər daşımız bir neçə bin canədir⁹³.
Canə degil, meyl bu gün – şanədir
Arş igitlər, Vətən imdadinə!

Yarə nişandır təninə ərlərin,
Mövt⁹⁴ isə son rütbəsidir əsgərin,
Altı da bir, üstü də birdir yerin,
Arş igitlər, Vətən imdadinə!

Naseh

BAHARİYYAT⁹⁵

Bahar aləmidir güllər açılıb,
Zümrüdlər çəmənlərə saçılıb,
Əhl-i ürfan⁹⁶ nadanlardan seçilib,
Gəl şurə bülbül kimi xoşgöftar⁹⁷ ol,
Aman huşyar ol, cana bidar⁹⁸ ol.

⁹³ Canə - canlı

⁹⁴ Mövt – şəhidlik

⁹⁵ **Qeyd:** “Bahariyyat” şeiri ilk dəfə H.B.Zərdabinin nəşiri olduğu “Türk nəğmələrinin məcmuəsi” (Badkubə, 1901, s.14-16 və B., “Nicat”, 1909, s.13-15) kitablarında imzasız çap olunsada son bənddəki “Naseh” sözüə istinadən “Milli nəğmələr”də müəllifin adı göstərilmişdir – A.R.

⁹⁶ Əhl-i-ürfan – bilik əhli

⁹⁷ Xoşgöftar – xoş danışan

⁹⁸ Bidar - ayıq

Cəhalət fəslinin səhmi pozulub,
Elm-ü ədəb qərənfilü düzülüb.
Ürfan büsatına fərman yazılıb,
Gəl şurə bülbül kimi xoşgöftar ol,
Aman huşyar ol, cana bidar ol.

Laləyi-tərbiyyət qızıl məcmərə⁹⁹,
Mərifət əvəzdir ud və ənbərə¹⁰⁰,
Elmin sözü düşüb təmam dillərə,
Gəl şurə, bülbül kimi xoşgöftar ol,
Aman huşyar ol, cana bidar ol.

Sünbül-i mərifət səf-səf cəməndə,
Qumri fəryad edər gəlib gülşəndə,
Etmə qəflət, tərənnümə gəl sən də,
Gəl şurə, bülbül kimi xoşgöftar ol,
Aman huşyar ol, cana bidar ol.

Gör əhli-mərifət düşüb qabağə,
Zövq ilə bağlayıb hümmət tifağə,
Qeyrət ilə gəl sən də iştiağə¹⁰¹,
Gəl şurə, bülbül kimi xoşgöftar ol,
Aman huşyar ol, cana bidar ol.

Elm ilə çıx müaric-i hörmətə,
Cəhalətdən düşmə dərd-i zillətə,

⁹⁹ Məcmər - manqal

¹⁰⁰ Ənbər - ətir

¹⁰¹ İştiaq – arzu etmə

Aqıl olan əyməz boyun minnətə,
Gəl şurə, bülbul kimi xoşgöftar ol,
Aman huşyar ol, cana bidar ol.

Aç bir gözün qəflətdən əvvəl huşyar,
Cəhd eylə getməmiş əldən ixtiyar,
Naseh nəsihəti degil kəməyyar¹⁰².
Gəl şurə, bülbul kimi xoşgöftar ol,
Aman huşyar ol, cana bidar ol.

Naseh

BAHARİYYAT¹⁰³

Bülbüla, gələb fəsli novbahar,
Gəl tərənnümə, eyləmə qərar,
Eylə daima zikri-kirdigar,¹⁰⁴
Taki canda var qüvvət-i ixtiyar,
Aqıl eyləməz varkən nicat tərki-fürsəti.

¹⁰² Kəməyyar - əyyarı az

¹⁰³ **Qeyd:** Ağa Əli Nəşhin “Bahariyyat” şeiri ilk dəfə H.B.Zərdabinin nəşri olduğu “Türk nəğmələrinin məcmuəsi” (Badkubə, 1901, s.10-11 və “Nicat”, 1909, s.9-10) kitablarında imzasız çap olunsa da son bənddəki “Naseh” sözünə istinadən “Milli nəğmələr”də müəllifin adı yazılmışdır – A.R.

¹⁰⁴ Zikri-kirdigar – Xaliqə zikr

Dey¹⁰⁵ zamanının sındı şövkəti,
Getdi zağı-zağının səhm-ü sövləti¹⁰⁶,
Səfbəsəf¹⁰⁷ durub sərv-u yasəmən,
Nəstərən¹⁰⁸ baxur, gör nə şövqilən,
Gülşən əgninə tazədən geyüb səbzə¹⁰⁹ xələti.

Leylilə nəhar külli zişüar,
Daima edər zikr bişümar,¹¹⁰
Şükür münimə¹¹¹ sübh ilə məsa,¹¹²
Hər nə xəlq var həmd edər səna.
Qumru boynuna gör necə salub tuq-i minnəti.

Mətləbim budur bilə zikrdən,
Qafil olmuyaq zikri şükürdən.
Tərk edin nifaq, eyləyin tifaq,
Qəlbə sürür¹¹³, başda iştiaq,
Gözləmək gərək, vəsli-yaridə rəsmi hörməti.

Bağı milləti elmilə sula,
Sər-ü şövkəti sayəvər ola.

¹⁰⁵ Dey – Hicri şəms təqviminə görə qışın ilk ayı (22 dekabr – 20 yanvar) – A.R.

¹⁰⁶ Zağı-zağının səhm-ü sövləti – qarğa-qurğanın dəhşətli şiddəti

¹⁰⁷ Səfbəsəf – sıra-sıra

¹⁰⁸ Nəstərən – itburnu çiçəyi

¹⁰⁹ Səbzə - yaşıl

¹¹⁰ Bişümar - saysız

¹¹¹ Münim – nemət verən

¹¹² Məsə - axşam

¹¹³ Sürür - sevinc

Cəhli-zağinin¹¹⁴ kəs məhabətin,
Nasehin eşit bu nəsihətin,
Aşinalarə gör necə edür bu vəsiyyəti.

MARŞ İRANİ¹¹⁵

Çox şükürlər yaran ola Xüdayə, Xüdayə, Xüdayə,
Vermiş bizə nemət bila nəhayə¹¹⁶, nəhayə, nəhayə.
Eyləmə gözüm bu qədər, bu qədər, bu qədər, bu qədər,
Qəflət sən, qəflət sən, qəflət sən.
Cəhd eylə canım qurtar bu qədər, bu qədər, bu qədər,
Zillətdən, zillətdən, zillətdən.

Mümtaz etmiş¹¹⁷ bizi sair heyvandan, heyvandan, heyvandan,
Kərəmna¹¹⁸ ayəsin oxu Qurandan, Qurandan, Qurandan.
Eyləmə gözüm bu qədər, bu qədər, bu qədər, bu qədər,
Qəflət sən, qəflət sən, qəflət sən.
Cəhd eylə canım qurtar bu qədər, bu qədər, bu qədər,
Zillətdən, zillətdən, zillətdən.

¹¹⁴ Cəhli-zaği – nadanlıq qargası

¹¹⁵ **Qeyd:** “Marş İrani” şeiri H.B.Zərdabinin nəşiri olduğu “Türk nəğmələrinin məcmuəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.24-26) çap olunmuş, bu kitabda 8 bənd olan əsər “Milli nəğmələr”də ixtisar edilərək 5 bənd saxlanılmışdır. “Marş İrani” hər iki kitabda imzasız yazılsa da Nasehə məxsus olduğu güman edilir – A.R.

¹¹⁶ Bila nəhayə - nəhayətsiz

¹¹⁷ Mümtaz etmiş - seçmiş

¹¹⁸ Kərəmna - bağışlanma

Əta qılmış¹¹⁹ bizə nitq bəyani, bəyani, bəyani.
Əql və şüur; öz nəfsini bir tanı, bir tanı, bir tanı,
Eyləmə gözü bu qədər, bu qədər, bu qədər, bu qədər,
Qəflət sən, qəflət sən, qəflət sən.
Cəhd eylə canım qurtar bu qədər, bu qədər, bu qədər,
Zillətdən, zillətdən, zillətdən.

Mərifət kəsbi¹²⁰ lazımdır insanə, insanə, insanə.
Fəzli hünər¹²¹ şəxsi çəkər meydanə, meydanə, meydanə,
Eyləmə gözü bu qədər, bu qədər, bu qədər, bu qədər,
Qəflət sən, qəflət sən, qəflət sən.
Cəhd eylə canım qurtar bu qədər, bu qədər, bu qədər,
Zillətdən, zillətdən, zillətdən.

Gər mərifət baş verməzsə insandan, insandan, insandan,
Əlhəqq¹²² yoxdur təfavütü heyvandan, heyvandan, heyvan-
dan.
Eyləmə gözü bu qədər, bu qədər, bu qədər, bu qədər,
Qəflət sən, qəflət sən, qəflət sən.
Cəhd eylə canım qurtar bu qədər, bu qədər, bu qədər,
Zillətdən, zillətdən, zillətdən.

¹¹⁹ Əta qılmış - bağışlamış

¹²⁰ Mərifət kəsbi – mərifət qazancı

¹²¹ Fəzli hünər – ləyaqətli hünər

¹²² Əlhəqq – həqiqətən

GAP

Ey arif olan söylə o nadanə nəsihət,
Kim, getsə dəm əldən, dəxi düşməz ələ fürsət.
Keçsə belə dəmlər, belə günlər, belə illər,
Dünya olacaq başımıza təng¹²⁴ - deyürlər.

Dünya qurulub çünki ülum¹²⁵ ilə binası,
Rövnəq¹²⁶ tapub elmilə hamu – millət əsası,
Keçsə belə dəmlər, belə günlər, belə illər,
Dünya olacaq başımıza təng - deyürlər.

Zülumat mægər bizlərə irs ilə ətadır?¹²⁷
Bu qəflətə uymaq mægər İslamə rəvadır?

¹²³ **Qeyd:** “Gap” şeiri Həsən Bəy Zərdabinin naşiri olduğu “Türk nəğmələrinin məcmuəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.30-31) və eyniadlı kitabın ikinci nəşrində (B., Nicat Cəmiyyəti, Orucov mət., 1909, s.28-30) imzasız çap olunmuş, növbəti nəşrdə Cəfər Bünyadzadənin çap etdirdiyi “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi”ndə (“Səda” mətbəəsi, 1913, s.12) yanlış olaraq əsərin imza yerində “Həsən bəy Zərdabi” yazılmış, eyniadlı kitabın 1914-cü il (s. 13-14) nəşrində də bu səhv təkrarlanmışdır. Nəticədə C.Bünyadzadənin məlum səhvi “Milli nəğmələr”də də özünü büruzə vermişdir. C.Bünyadzadənin “Kəşkül...”ündə “Gap”ın 4-cü bəndi, 3, 5 və 6-cı bəndin son misraları ixtisar edilmişdir. Yanlış mülahizələrə güvənənlərə rəğmən, “Gap” şeiri Ağə əli Nəseh Əfəndizadəyə məxsusdur – A.R.

¹²⁴ Təng - dar

¹²⁵ Ülum – elmlər

¹²⁶ Rövnəq - parlaqlıq

¹²⁷ Əta - verilmiş

Keçsə belə dəmlər, belə günlər, belə illər,
Dünya olacaq başımıza təng - deyürlər.

Qəflətdən oyan ey dili-qafil, nə yatıbsan,
Qaldın geri “səd ah”¹²⁸ - de bircə usanıbsan?
Keçsə belə dəmlər, belə günlər, belə illər,
Dünya olacaq başımıza təng - deyürlər.

Düşdü qabağə elmilə hər firqeyi-naşı,¹²⁹
Kim saldı bizim başımıza bəs belə daşı?
Keçsə belə dəmlər, belə günlər, belə illər,
Dünya olacaq başımıza təng - deyürlər.

Qaldıq gerü, göz bağlı, ürək dağlı, dili lal,
Heç firqə üçün olmasun Allah belə əhval.
Keçsə belə dəmlər, belə günlər, belə illər,
Dünya olacaq başımıza təng - deyürlər.

¹²⁸ Səd ah – yüz ah

¹²⁹ Firqeyi-naşı – naşı dəstə (partiya)

QİTƏ

Qəflətə uyduqca qardaş bil səni çulğar zəval,
Dəfini¹³¹ axtar zəvalın, həp ara elmü kəmal.
Bir günəşdir elm, alır hər millət andən bir ziya,
Bax! Günəşdən nur alarkən parlayor gökdə hilal.

Əhməd Kamal

TƏRANEYİ-VƏTƏN¹³²

Vətən əldən gediyor,
Bizə fəryad ediyor.
Yetiş imdadə deyor,
Yürü, fəryadinə gəl,
Vətən imdadinə gəl.

¹³⁰ **Qeyd:** Məhəmməd Sahib – Türk şairi və maarifçisidir.

¹³¹ Dəf – rədd etmə

¹³² **Qeyd:** Əhməd Kamalın (1873-1942) “Təraneyi-vətən” şeiri ilk dəfə 1910-cu ildə “Yeni Füyuzat” jurnalının 3-cü sayında dərc olunmuşdur. Bu marş sonralar Cəfər Bünyadzadənin çap etdirdiyi “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmiəsi”ndə (“Səda” mətbəəsi, 1913, s.28-29) çıxmış, 6 bənddən ibarətdir. “Kəşkül...”də 4-cü bəndin üç misrası fərqlidir: “Anamızdır, anamız, Anamızdan ucamız, Bu Vətəndir xocamız...” və s. Bu şeirin iki bəndi “Milli nəğmələr”də ixtisar edilmişdir. Ə.Kamalın “Təraneyi-vətən” şeiri “Milli nəğmələr”dəki redaksiyada Balaqədəş Səttaroğlunun cəm və nəşr etdirdiyi “Ordu Marşları” kitabında da (“Azərbaycan” qəzetinin mətbəəsi 1919, s. 16) nəşr olunmuşdur. Azərbaycanda dönə-dönə çap edilən bu marş Türkiyədə uzun onilliklər araşdırıcılara məlum deyildi. Əsərin nəşr versiyaları arasında müəyyən fərqlərin mövcudluğu diqqət çəkir – A.R.

Hər tərəf doldu ədu,¹³³
Kərbəla xatiri su,
Su bulunmazsa, ağu!
Yürü, fəryadinə gəl,
Vətən imdadinə gəl.

Atamızdır, anamız,
Bunu bizlər qanarız.
Bu uğurda yanarız.
Yürü, fəryadinə gəl,
Vətən imdadinə gəl.

Yaşa İran, yaşa sən,
Olma viran, yaşa sən.
Bizdə var qan, yaşa sən.
Yürü, fəryadinə gəl,
Vətən imdadinə gəl.

¹³³ Ədu – düşmən

ŞƏBİ-HİCRAN¹³⁴

Bəni candan usandırdı,
Cəfadən yar usanmazmı?
Fələklər yandı ahimdən,
Muradım şəmi yanmazmı?

Hamu bimarınə¹³⁵ canan,
Dəvayi-dərd edər ehsan.
Niçün qılmaz mənə dərman,
Bəni bimar sanmazmı?

Şəbi-hicran¹³⁶ yanar canım,
Tökər qan çeşmi-giryanım,¹³⁷
Oyadar xəlqi əfğanım,
Qara bəxtim oyanmazmı?

Güli-rüxsarina¹³⁸ qarşu,
Gözümdən qanlı axar su,
Həbibim, fəsl-i-güldür bu,
Axar sular bulanmazmı?

¹³⁴ Şəbi-hicran – hicran gecəsi

¹³⁵ Bimar – xəstə

¹³⁶ Şəbi-hicran – hicran gecəsi

¹³⁷ Çeşmi-giryan – ağlar gözlər

¹³⁸ Güli-rüxsarina – gül üzünə

Qəmim pünhan tutardım bən,
Dedilər yarə qıl rövşən,
Desəm, ol bivəfa bilmən,
İnanarmı, inanmazmı?

Degildim bən sənə mail,
Sən etdin əqlimi zail,
Bənə tə'n eyləyən qafil,
Səni görcək utanmazmı?

Füzuli rindü şeydadır¹³⁹,
Həmişə xəlqə rüsvadır,
Sorun kim, bu nə sevdadır,
Bu sevdadən usanmazmı?

¹³⁹ Rindü şeyda – qorxmadan (dəlicəsinə) sevən

MÖVLUD

Doğmuş bu gün ümm-i cəhan¹⁴⁰,
Bir tacdar-i əzəmi.¹⁴¹
Kim, həqq vücutilə anın,
Etmiş müzəyyən¹⁴² aləmi.

Mehri-cəməli çərxdə,
Xurşidi¹⁴³ bitab eyləmiş.
Əymiş hilalı taq tək,
Şəmşiri əbruyi-xəmi.¹⁴⁴

Şəkli bəşərdə ibtida,
Ərzi camal etmiş həqqə.
Xəllaqi-həqq¹⁴⁵ ol vəchilə
Məhbub qılmış Adəmi.

Oldur Nəbiyyül-Mürsəlin,
Oldur şəfi-ül Müznibin.
Səlavat ilə zikr eyləyin,
Nam-i Rəsuli-Əkrəmi.

¹⁴⁰ Ümm-i cəhan – dünyanın anası

¹⁴¹ tacdar-i əzəm - böyük hökmdar

¹⁴² Müzəyyən – bəzəmiş

¹⁴³ Xurşid – günəş

¹⁴⁴ Şəmşiri əbruyi-xəm – qılıncı qaşvari əyilmiş

¹⁴⁵ Xəllaqi-həqq – Həqqin Xəliqi

Məhəmməd Sahib

ÇOCUQ

O qönçeye-dil nigari-madər,¹⁴⁶
Madər səna bir məqam-i ehyā¹⁴⁷.
Çəh-çəh eylə həzarə yavər,
Vardır bilirəm başında sevda.

Gül, gül a, çocuq! Misali-qönçə,
Az-az böyü, gəl, sevimli halə.
Güldükcə həzarə¹⁴⁸ qarşu çəh-çəh,
Gül!... madərə qıl nisari-jalə.¹⁴⁹

- Vəqta ki, edər çocuq təbəssüm,
Ruhim ediyor həvayə pərvaz.¹⁵⁰
Həp didələri olurdu əncəm:
Təbim gəliyor o dəmdə az-az.

¹⁴⁶ O qönçeye-dil nigari-madər – O ürək qönçəsi, gözəl ana

¹⁴⁷ Məqam-i ehyā – bağışlama məqamı

¹⁴⁸ Həzar - bülbul

¹⁴⁹ Nisari-jalə - şəhin düşməsi

¹⁵⁰ Pərvaz - uçuş

VƏTƏN MARŞI

Azərbaycan, Azərbaycan,
Ey qəhrəman övladın vətəni (2)
Səndən ötrü can verməgə cümlə hazırız,
Səndən ötrü qan tökməgə cümlə qadınız,
Üç rəngli bayrağınla məsud¹⁵² yaşa (2)
Binlərlə can qurban oldu,
Sinən hər bə meydan oldu
Hüquqin dərk edən əfrad,¹⁵³
Hərə bir qəhrəman oldu.
Sən olasan gülüstan,
Sənə hər dəm can qurban.
Sənə bir çox məhəbbət,
Sinəmdə tutmuş məkan.
Namusunu hifz etməgə,
Bayrağını yüksəltməgə,
Cümlə gənclər müştəqdır.¹⁵⁴
Şanlı Vətən!

¹⁵¹ **Qeyd:** “Cəmo bəy” tanınmış şair, nasir, dramaturq Cəbrayılbəylinin adıdır. 1918-ci ildə yazılmış bu şeirin ilk adı “Vətənim” olub, Üzeyir bəy Hacıbəyli musiqi bəstələdikdən sonra “Vətən marşı” adlandırılıb. İlk dəfə “Milli nəğmələr” (1919) toplusunda nəşr edilmişdir. Yanlış və əsassız mülahizələr əsasında bu əsər ilk dəfə 27 may 1992-ci ildə şair Əhməd Cavadə aid edilmişdir. Daha ətraflı baxın: Asif Rüstəmli. Cəmo bəy Cəbrayılbəyli: həyatı və bədii yaradıcılığı. Bakı: - “Elm və təhsil”, 2024, 204 səh. – A.R.

¹⁵² Məsud – xoşbəxt

¹⁵³ Əfrad – fərdlər

¹⁵⁴ Müştəq – həsrətində

NƏSİHƏT¹⁵⁵

Göz aç ey nəfsi qafil, oyan, oyan axır bir nəzər et,
Bəsirət¹⁵⁶ ilə hasil-i salik¹⁵⁷ ol aləmə bir güzər¹⁵⁸ et.
Qeyrət, hümmət bir həzər et!
Ey nəfsi qafil, yatma bir ayıl,
Əman bu cəhalətdən nə hasil,
Səfai-elmdəndir, bil səadət,
Bil şərafət, olma qafil.

Qabaq düşdü hər millət, aman, aman ey nəfsi gümrəh,
Geri qaldın nədən sən, illəti¹⁵⁹ nə oldu – səd ah.
Mənzilə yetişdi həmrəh.¹⁶⁰
Ey nəfsi qafil, yatma bir ayıl,
Əman bu cəhalətdən nə hasil,
Səfai-elmdəndir, bil səadət,
Bil şərafət, olma qafil.

Xüsusi mənfəətçün oyan, oyan ey nəfsi bədbəxt,
Nüfusi qətl edübsən, rəhm eylə, işlərin eyləmə səxt.
Bəsdir bu zülmələr, et kifayət.

¹⁵⁵ **Qeyd:** “Nəsihət” şeiri ilk dəfə H.B.Zərdabinin nəşiri olduğu “Türk nəğmələrinin məcmuəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.18-19) imzasız çap olunmuş, əsər eyniadlı kitabın 1909-cu il nəşrində “Nəsihəti-nəfs” adlandırılmışdır. Bu şeir də Ağa Əli Nəsehbə məxsus olduğu güman edilir – A.R.

¹⁵⁶ Bəsirət - gözüaçıq

¹⁵⁷ Salik – təriqət yolçusu

¹⁵⁸ Güzər – yol getmə

¹⁵⁹ İllət – xəstəlik

¹⁶⁰ Həmrəh – yol yoldaşı

Ey nəfsi qafil, yatma bir ayıl,
Əman bu cəhalətdən nə hasil,
Səfai-elmdəndir, bil səadət,
Bil şərəfət, olma qafil.

Təkbirlə¹⁶¹ büxalət usan, usan etmə amandır,
Üxüvvət¹⁶² aləmində filhəqiqə¹⁶³ çox yamandır.
Bil sənə canım ziyandır.
Ey nəfsi qafil, yatma bir ayıl,
Əman bu cəhalətdən nə hasil,
Səfai-elmdəndir, bil səadət,
Bil şərəfət, olma qafil.

TƏRGİB

Ey səbə yeli ver səlamımı qeyrəti olan əzizim aşinalara,¹⁶⁴
Vəqti sübhüdü, karivan gedir, bir nəzər eylə əzizim rəhnü-
malara.¹⁶⁵
Macəralara, əğniyalara¹⁶⁶ elmlü yetir əzizim çox səfalara,

¹⁶¹ Təkbirlə - ibadətlə

¹⁶² Üxüvvət - qardaşlıq

¹⁶³ Filhəqiqə - həqiqətən

¹⁶⁴ **Qeyd:** “Milli nəğmələr”də “Tərgib” başlıqsız və imzasız çap olunan bu şeir ilk dəfə H.B.Zərdabinin nəşri olduğu “Türk nəğmələrinin məcmuəsi”ndə (Bakı, 1901, s.24) “Tərgib”, Cəfər Bünyadzadənin nəşri olduğu “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi”ndə “Elmə tərgib” (Bakı: “Səda” mətbəəsi, 1914, s.10) adları ilə çap olunmuş, şair Ağə Əli Nəşəə aid olduğu ehtimal edilir – A.R.

¹⁶⁵ Rəhnüma – yol göstərən

¹⁶⁶ Əğniya – dövlətli

Eylə bir nəzər, əhli hümmətə, elmdən yetib əzizim izz¹⁶⁷ və dövlətə.

Seyr eylə bir halımızı gör, cəhl bizləri əzizim saldı zillətə.

Xari möhnətə gənci üzlətə¹⁶⁸ elmlü yetər əzizim çox səfə-lara,

Elmə səy edən ey əzizlər, yetmək istəsən əzizim şövkətə əgər,

Eylə sən yəqin zillətdən xətdər, bu zamanda əzizim cəhldən betər.

Olma dərbədə, eylə bir güzər elmlü yetər əzizim çox səfə-lara,

Söylə ərzimi ey pək xoşqədəm, aqıl eyləsün əzizim fikri dəmbədəm.

Nə rəvadır bu kim, qalaq gerü, varmış əzizim elmilə qədəm, Ey cəfakəşim, eyləmə sitəm, ülumlu¹⁶⁹ yetər əzizim çox səfalara,

Ey ədibi zar, tutma bir qərar, qıl nəsihətin əzizim tiflə¹⁷⁰ aşkar.

Xoş nəva ilə şeiri abidar,¹⁷¹ söylə daima əzizim ola huşiyar, Olma dildikar, bunda əcr var, ülumlu yetər əzizim çox səfə-lara.

¹⁶⁷ İzz – izzət, şan

¹⁶⁸ Üzlət – təklük

¹⁶⁹ Ülumlu - elmlü

¹⁷⁰ Tifl - uşaq

¹⁷¹ Şeiri abdar – axıcı şeir

PƏND¹⁷²

Guş eyliyək yaran¹⁷³ bu xoş nəvaya, bu xoş nəvayə,
Gör necə vermişlər səda-sədayə, səda-sədayə.
Ey talibi səadət irfanda et həmiyyət,
Elmiləndir həmişə, aləmdə bil şərəfət.

Bir huşyar ol bax sən bu cəhanə sən, bu cəhanə,
Yəni nəzər eylə əhli ürfanə, əhli ürfanə,
Getmiş qabağ çoxları, çıxmış meydanə, çıxmış meydanə,
İbrət eylə bax bu macərayə, bu macərayə,
Ey talibi-səadət,¹⁷⁴ irfanda et həmiyyət,
Elmiləndir həmişə, aləmdə bil şərəfət.

Yatma əzizi-mən, vəqti səhərdir, vəqti səhərdir,
Yoldaşların getdi, yol baxətərdir, yol baxətərdir,
Nadanlıq dərdi hər dərddən betərdir, dərddən betərdir,
Çox şəxsi sövq etmiş suye-xətayə, suye-xətayə,
Ey talibi-səadət, irfanda et həmiyyət,
Elmiləndir həmişə, aləmdə bil şərəfət.

¹⁷² Pənd – öyüd. **Qeyd:** “Pənd” şeiri öncə H.B.Zərdabinin nəşr etdirdiyi “Türk nəğmələrinin məcmiəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.29-30) çap olunmuş, eyniadlı kitabın 1909-cu il (s.27-28) nəşrində də dəyişiklik olunmadan yer almışdır. Əsəri şair Ağə Əli Nasehin yazdığı güman edilir – A.R.

¹⁷³ Guş eyliyək yaran – qulaq asağ dostlar

¹⁷⁴ Talibi-səadət – səadət ulduzu

Bielm olan insan insanımı ey dad, insanımı ey dad,
Cəhalətdən çıkmış elm əhli fəryad, elm əhli fəryad,
Elm əhli aləmdə qoydular bir ad, qoydular bir ad,
Ömrün cəhalətilən vermə fənayə, vermə fənayə.
Ey talibi-səadət, irfanda et həmiyyət,
Elmiləndir həmişə, aləmdə bil şərafət.

Məhəmməd Əmin bəy¹⁷⁵

VƏTƏN

Bən bir Türkəm dinim, cinsim uludur,
Sinəm, üzüm atəş ilə doludur,
İnsan olan vətəninin quludur,
Türk övladı evdə qalmaz, gedərəm!

Yaradanın kitabını qaldırtmam,
Əsl İslam bayrağını aldırtmam,
Düşmənimi vətənimə saldırtmam,
Tanrı evi viran olmaz gedərəm!

Bu topraqlar əcdadımın ocağı,
Evim, köyüm hep bu yerin bucağı,
İştə vətən! İştə ana qucağı!
Ata yurdun vermək olmaz, gedərəm!

¹⁷⁵ **Qeyd:** Məhəmməd Əmin bəy Yurdaqul (1869-1944) Türk şairi, millət vəkili olmuş, bu şeiri “Cəngə gedərkən” adı ilə tanınmışdır – A.R.

Tanrım şahid duracağam sözümdə
Millətimin sevgiləri özümdə,
Vətənimdən başqa şey yox gözümdə!
Yar yatağın düşməni almaz, gedərəm!

Ağ köynəglə göz yaşımı silərəm,
Qara daşla bıçağımı bilərəm,
Vətənimçün ucalıqlar dilərəm,
Bu dünyada kimsə qalmaz, gedərəm!

ELM VƏ TƏRBİYƏ¹⁷⁶

Elm əhli bu cahanda heç xar olmaz,
Elm olmasa səadət heç yar olmaz,
Bitərbiyə ağacda xoş bar olmaz,
Elm, məarifdən yetər insan kəmalə, bil kəmalə.

Bəsirətlə nəzər qıl bu cahanə,
Elm ilə gör dolmuş necə zəmanə,
Pərdə dalındakı çıxmış əyanə,
Elmi məarifdən yetər insan kəmalə, bil kəmalə.

¹⁷⁶ **Qeyd:** “Elm və tərbiyə” şeiri öncə H.B.Zərdabinin nəşr etdirdiyi “Türk nəğmələrinin məcmiəsi”ndə “Tərif-i-elm və tərbiyə” adı ilə imzasız (Badkubə, 1901, s.26-27) çap olunmuşdur. Şair Ağa Əli Nəsehin yazdığı güman edilir – A.R.

Küllü müşküllər elmilə bil həlldir,
Elmə lazım düşən vəhyi-əməldir¹⁷⁷,
Cəhalət insanə xeyli xələldir,
Elmi məarifdən yetər insan kəmalə, bil kəmalə.

Elm əhlinə bax gör necə qal eylər,
Ol qal ilə səni özgə hal eylər,
Elmi olmamaq insanı bil lal eylər,
Elmi məarifdən yetər insan kəmalə, bil kəmalə.

NƏSAYİH¹⁷⁸

Aqıl qardaşlar bəsdür, oyanın,
Qaldıq geridə oyanın, oyanın, oyanın,
Himmət edək, mürvət edək, qeyrət edək,
Ey yar, yoldaşlar, həmdəm qardaşlar.
Allah, nə yaman, nə yaman, nə yaman,
Keçir bu zaman, bu zaman, bu zaman,
Eyliyək hümmət, eyliyək mürvət, eyliyək qeyrət.

¹⁷⁷ Vəhyi-əməl – nazil olunmuş əməl

¹⁷⁸ Nəsayih – nəsihətlər. **Qeyd:** “Nəsayih” şeiri öncə H.B.Zərdabinin nəşr etdirdiyi “Türk nəğmələrinin məcmuəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.32-33) və Cəfər Bünyadzadənin nəşri olduğu “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi”ndə (Bakı: “Səda” mətbəəsi, 1914, s.27) imzasız çap olunmuşdur. Şair Ağə Əli Nəsehin yazdığı ehtimal edilir – A.R.

Tutmuş aləmi elmin əsası,
Hər firqəyə var elmin səfası, səfası, səfası,
Hümmət edək, mürvət edək, qeyrət edək,
Ey yar, yoldaşlar, həmdəm qardaşlar.
Allah, nə yaman, nə yaman, nə yaman,
Keçir bu zaman, bu zaman, bu zaman,
Eyliyək hümmət, eyliyək mürvət, eyliyək qeyrət.

Qəflət yuxusu tutmuş gözünüzü,
Salduz cəfayə yaran özünüzü, özünüzü, özünüzü,
Hümmət edək, mürvət edək, qeyrət edək,
Ey yar, yoldaşlar, həmdəm qardaşlar.
Allah, nə yaman, nə yaman, nə yaman,
Keçir bu zaman, bu zaman, bu zaman,
Eyliyək hümmət, eyliyək mürvət, eyliyək qeyrət.

Dünya olubdur elmilə icad,
Cəhlilə olmuyub heç xanə abad, abad, abad,
Hümmət edək, mürvət edək, qeyrət edək,
Ey yar, yoldaşlar, həmdəm qardaşlar.
Allah, nə yaman, nə yaman, nə yaman,
Keçir bu zaman, bu zaman, bu zaman,
Eyliyək hümmət, eyliyək mürvət, eyliyək qeyrət.

ÇOCUĞA XİTAB¹⁷⁹

Ey iktisab-e¹⁸⁰ elmə şitaban¹⁸¹ olan çocuq,
Ey talibi-şükufeyi-irfan¹⁸² olan çocuq,
Bir tərəzi dilbəranə xüraman¹⁸³ olan çocuq,
Ağuşi-məktəbi-ədəbə can atan çocuq,
Ey kainati izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq.

Kəndi çocuq ruhidəki intibahə bax,
Salik¹⁸⁴ bulunduğu o gözəl şahrahə¹⁸⁵ bax
Ruyində¹⁸⁶ parlayan ləmati-fələhə¹⁸⁷ bax,
Bax... bax! Şu didəyi-ülviyyəti pənahə bax,
Ey kainati izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq.

¹⁷⁹ **Qeyd:** M.Hadinin “Çocuğa xitab” müsəddəsi ilk dəfə 1908, 10-11 fevral tarixli “Tazə həyat” qəzetində 11 bənd həcmində dərc olunmuşdur. Şeirin “Milli nəğmələr”ə yalnız ilk dörd bəndi daxil edilmişdir – A.R.

¹⁸⁰ İqtisab - qazanc

¹⁸¹ Şitaban – tələsən

¹⁸² Talibi-şükufeyi-irfan – tələbi bilgi çələngi

¹⁸³ Xüraman - nazlı

¹⁸⁴ Salik – təriqət yolçusu

¹⁸⁵ Şahrah – baş yol

¹⁸⁶ Ruyində - üzündə

¹⁸⁷ Ləmati-fələh – nurlu səadət

Dildadəyi-xüramanım ey kəbki-cilvədar!¹⁸⁸
Xətvəndə¹⁸⁹ qaldı gözlərim ey mürği-xüldzar,¹⁹⁰
Şövqi şətarətin¹⁹¹ vəliəqzay-ü cəzbədar,
Ey qönçeyi-məali və rəşkavər¹⁹² bahar.
Ey kainati izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq.

Bax, bax! Xüramına nə əcəb dilfiribdir,¹⁹³
Məsum bir çocuq... nə əsil və nəcibdir,
Sanki şükufeyi-zarə uçur, əndəlibdir,¹⁹⁴
Ey nuri çeşmə-can, ədəbi insanə zibdir.¹⁹⁵
Ey kainati izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq.

ÇOCUQ

Bir quş düşdü havadan, qondu sinəmin üstə,
Əzizim, qondu sinəmin üstünə.
Verdi dua anamdan ağzında kağız üstə,
Əzizim, ağzında kağız üstə.

¹⁸⁸ Kəbki-cilvədar – cilvəli kəklik

¹⁸⁹ Xətvənd – qədəm

¹⁹⁰ Mürği-xüldzar – bağ-bağça quşu

¹⁹¹ Şətarət – şənlik

¹⁹² Rəşkavər - qısqanlıq

¹⁹³ Dilfirib – cazibədar

¹⁹⁴ Əndəlib - bülbül

¹⁹⁵ Zib – zinət

Dedim ey quş uç get məndən ona salam et,
Əzizim, məndən ona səlam et.
Oynamağa yoxdur vəqt, dərslərim çoxdur bəs,
Əzizim, dərslərim çoxdur bəs.

NƏSİHƏT¹⁹⁶

Oğul, canım, cigərim,
Dur məktəbə aparım.
Oxu, çəkim xərcini,
Mənim səbrü qərarım.
Aman, aman övladım,
Gözlə batmasın adım.

Oğul, gəl get məktəbə,
Fikir ver hər mətləbə,
Əqlin, kamalın olsun,
Qoşulma biədəbə,
Aman, aman övladım,
Gözlə batmasın adım.

Gecə, gündüz çalış get,
Şagirlərə qarış get,

¹⁹⁶ **Qeyd:** “Milli nəğmələr”də imzasız çap olunan “Nəsihət” şeirini Rəşid bəy Əfəndizadə yazmışdır. Əsər R.B.Əfəndiyevin “Seç.Əsərləri”nə (Bakı, 2006, s.25) salınmışdır – A.R.

Ciddi-cəhdini artır,
Dərsə, dövrə alış get,
Aman, aman övladım,
Gözlə batmasın adım.

Məktəbini əziz bil,
Dəvam et bir neçə il,
Öyrən balam ol alim,
Qalma əvəm, cahil,
Aman, aman övladım,
Gözlə batmasın adım.

GAP¹⁹⁷

Yaz olanda yağar yağış,
Otlar uzanar bir qarış,
Qaranquş eylər sifariş;
Mən sizə qonaq gələcəm,
Olsun ki, sabah gələcəm.

Yaz olanda açar güllər,
Baş çıxardar qərənfillər,

¹⁹⁷ **Qeyd:** “Gap” adlı beş bənddən ibarət, imzasız çap olunmuş bu şeir Rəşid bəy Əfəndizadəyə məxsusdur. Müəllifin “Seçilmiş əsərləri”nə (Bakı, 2006, s.31) “Söhbət” adı ilə daxil edilmişdir – A.R.

Xəbər göndərər bülbüllər;
Mən sizə qonaq gələcəm,
Olsun ki, sabah gələcəm.

Meylin var isə ədəbə,
İstəsən artıq mərtəbə,
Dur get hər gündə məktəbə;
Mən sizə qonaq gələcəm,
Olsun ki, sabah gələcəm.

DURNA¹⁹⁸

Ey havada uçan durna,
Bizi qoyub qaçan durna.
Get, xoş gəldin, səfa gəldin,
Gələcəksən haçan durna?

Göy çəməndə gəzən durna,
Su üstündə süzən durna.
Gəl bir gözümlə görsün səni,
Al-yaşıla bəzən durna!

¹⁹⁸ **Qeyd:** “Milli nəğmələr”də imzasız çap olunan “Durna” şeiri Rəşid bəy Əfəndizadəyə məxsusdur. Müəllifin “Seçilmiş əsərləri”nə (Bakı, 2006, s.33) “Durna” daxil edilmişdir – A.R.

Getmə, getmə gözüm durna,
Sana var bir sözüm durna.
Sən gedəndə necə sənin,
Həsərinə dözümlü durna?!

Ə. Sabir

MƏKTƏB¹⁹⁹

Məktəb, məktəb, nə dilgüşasən!
Cənnət, cənnət desəm səzasən.²⁰⁰

Şadəm, şadəm təfərrücündən,²⁰¹
Əlhəq, əlhəq, gözəl binasən!

Ətrin, ətrin güli-cinandır,²⁰²
Feyzin, feyzin həyatı-candır,

Qöncən, qöncən səfayi-vicdan,
Nurun, nurun ziyafəşandır!²⁰³

¹⁹⁹ **Qeyd:** “Məktəb” şeiri “Ə. Sabir Tahirzadə”imzası ilə ilk dəfə Bakıda çıxan “Dəbistan” (Bakı, 1906, 20 dekabr, №17) jurnalında dərc edilmişdir – A.R.

²⁰⁰ Səzasən – layiqsən

²⁰¹ Təfərrüc – qəm-qüssəni dağıtmaq

²⁰² Güli-cinan – behişt gülü

²⁰³ Ziyafəşan - işıqsacan

Zahir, zahir hünərlərin var,
Bahir, zahir səmərlərin var,

Dərya-dərya təməvvücündə²⁰⁴
Parlaq-parlaq gövhərlərin var!

Dəftər-dəftər xəbərlərin var,
Rəhbər-rəhbər əsərlərin var,

Mişgin-mişgin²⁰⁵ qələmlərində
Ahu-ahu nəzərlərin var!

Hümmət, hümmət səninlə ali,
Xaki-vətən səninlə hali,

Sənsən, sənsən ümum nasin²⁰⁶
Nitqi, fikri, dili, məqali!

Gülşən, gülşən lətafətin var,
Rövşən-rövşən səadətin var,

Vazeh-vazeh²⁰⁷ bəyanlarında
Şirin, şirin hekayətin var!

²⁰⁴ Təməvvüc - dalğalanma

²⁰⁵ Mişkin – müşk qoxulu

²⁰⁶ Nas - insanlar

²⁰⁷ Vazeh – açıq-aşkar

Olsun, olsun səninlə xoşhal,
Yetsin, yetsin kəmalə ətfa! ²⁰⁸

Görsün, görsün pəsərlərində, ²⁰⁹
Sabir, Sabir pədərler iqbal! ²¹⁰

TƏRİFİ-ELM ²¹¹

Ey ağalar sizə bir neçə kəlmə,
Elmdən söyləyim, guş ²¹² ver elmə.
Elmdən əfzəl şey dünyada bilmə,
Hümmət ilə, elm ilə tut rahi-nicatı, ²¹³
Fani qılma cəhlilə dünyadə həyatı.

Xalqın rızası elmdir əbəd,
Elm ilə tapıbdır rövnəqi-məzhəb, ²¹⁴
Elm ilə vazehdir hər neçə mətləb,
Hümmət ilə, elm ilə tut rahi-nicatı,
Fani qılma cəhlilə dünyadə həyatı.

²⁰⁸ Ətfal - uşaqlar

²⁰⁹ Pəsər - oğul

²¹⁰ Pədərler iqbal – atalar xoş bəxt

²¹¹ **Qeyd:** “Tərif-i-elm” şeiri “Milli nəğmələr”də imzasız çap edilsə də Ağa Əli Nəsehə məxsusdur. Şeir ilk dəfə Həsən bəy Zərdabının 1901-ci ildə nəşr etdirdiyi “Türk nəğmələrinin məcmiəsi”ndə (s.5-6) və eyniadlı kitabın ikinci nəşrində (Bakı, 1909, s. 4-6) dərc olunmuşdur – A.R.

²¹² Guş ver – diqqət ver

²¹³ Rahi-nicat – nicat yolu

²¹⁴ Rövnəqi-məzhəb – parlaq məslək

Millət ağacına elmilə su ver,
Gülşəni amalə rəngilə bu²¹⁵ ver,
Gövhəri imanə bir abru²¹⁶ ver,
Hümmət ilə, elm ilə tut rahi-nicatı,
Fani qılma cəhlilə dünyadə həyatı.

Elmə əl tapmaz məkr ilə şeytan,
Cəhldə naşıldır zilləti üsyan,
Elmilə bərpadır alimi insan,
Hümmət ilə, elm ilə tut rahi-nicatı,
Fani qılma cəhlilə dünyadə həyatı.

Elm ilə cəla²¹⁷ ver zülməti-cəhlə,
Elmə cəhd eylə, əxz eylə bəhrə,
Aldanma dünyadə məkr ilə sehrə
Hümmət ilə, elm ilə tut rahi-nicatı,
Fani qılma cəhlilə dünyadə həyatı.

Sübhü məsa²¹⁸ söylə Naseh-ü nalan,
Qəflət ilə yatma huşa gəl oyan,
Elmilə ədəbdir zinyəti insan
Hümmət ilə, elm ilə tut rahi-nicatı,
Fani qılma cəhlilə dünyadə həyatı.

²¹⁵ Bu - qoxu

²¹⁶ Abru – şərəf

²¹⁷ Cəla - parlaqlıq

²¹⁸ Sübhü-məsa – səhər-axşam

Ağa Əli Nəseh

MİNACAT²¹⁹

İlahi həyy və qədimən,²²⁰
Rəuf və qadirə kərimən²²¹
Tərəhhüm eylə rəhimən,²²²
Rəhmətini²²³ eylə şamil,
Ədəblə elmə qıl amil,

Müvəffəq et alim eylə,
Məarifə cazim²²⁴ eylə,
Bəladən həm salim eylə,
Rəhmətini eylə şamil,
Ədəblə elmə qıl amil.

Sübhü məsa şükrü minnət,
Fərzdir ikrami-nemət,
Müəllimə eylə rəhmət²²⁵,

²¹⁹ **Qeyd:** “Minacat” şeiri ilk dəfə “Münacati-mütəllimin” adı ilə Həsən bəy Zərdəbi-nin nəşr etdirdiyi “Türk nəğmələrinin məcmiəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.7-8) və eyni-adlı kitabın ikinci nəşrində (Bakı, 1909, s. 6-7) dərc olunmuşdur. “Milli nəğmələr”də əsər Ağa Əli Nəsehə şamil edilmişdir – A.R.

²²⁰ Həyy və qədimən – canlı və qədim

²²¹ Rəuf və qadirə kərimən – mərhəmətli və qüdrətli səxavətlidən

²²² Tərəhhüm eylə rəhimən – rəhm eylə rahimdən

²²³ Rəhmət - bağışlamaq

²²⁴ Cazim – cəlb etmək

²²⁵ Rəhmət – rəhm etmə

Rəhmətini eylə şamil,
Ədəblə elmə qıl amil.

Rəis-ü müin-ü²²⁶ nazir,
Bizlərə var hər nə nasir,²²⁷
Rütbələrin eylə qacir,²²⁸
Rəhmətini eylə şamil,
Ədəblə elmə qıl amil.

Sübhü məsa söylə Naseh,
Vird-i zəban²²⁹ eylə Naseh,
Dua eylə belə Naseh,
Rəhmətini eylə şamil,
Ədəblə elmə qıl amil.

NƏSİHƏT²³⁰

Məktəbə gəl, məktəbə,
Ögrəmnəyə ədəbi.
Çünki ədəblən artar,
Xələiqin²³¹ mənsəbi,
Səy edən, səy edən.
Tapar sənsiz şərəfi.

²²⁶ Müin – köməkçi

²²⁷ Nasir – kömək edən

²²⁸ Qacir - qüsurlu

²²⁹ Vird-i zəban – dilinin əzbəri

²³⁰ **Qeyd:** “Nəsihət” şeiri “Milli nəğmələr”də (Bakı, 1919, s.37) imzasız çap olunmuşdur – A.R.

²³¹ Xələiq - insanlar

Hörmət eylə atana,
Səndən ola rizası,²³²
Bifaidə olmasun,
O, çəkdiyi cəfası,
Artsın sənin qəlbinin,
Günü-gündən ziyası,
Çünki ədəblən artar,
Xəlaiqin səfası,
Səy edən, səy edən.
Tapar sənsiz şərəfi.

Ağa Əli Nəseh

TƏŞVİQİ-ƏTFALİ-MƏKTƏB²³³

Ey əzizlər dərəcə fikir edin,
Dərəcə bilmiyəni oğul - tifi neylərəm.

İyli²³⁴ gül olun ata və anayə,
Rəngi boysuz oğul - gülü neylərəm.

²³² Riza - razılıq

²³³ **Qeyd:** “Təşviqi-ətfali-məktəb” (Uşaqların məktəbə həvəsləndirilməsi) şeiri ilk dəfə H.B.Zərdabinin nəşiri olduğu “Türk nəğmələrinin məcmuəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.13-14) “Tərgibi-ətfali-məktəb” adı ilə çap edilmiş, əsər eyniadlı kitabın ikinci nəşrinə də (Badkubə, 1909, s.12-13) imzasız salınmışdır. “Milli nəğmələ”in nəşiri Mirzəzadə bu şeiri topluya (Bakı, “Milli nəğmələr, 1919, s.38) haqlı olaraq “Nəseh” imzası ilə daxil etmişdir – A.R.

²³⁴ İyli - qoxulu

Dilda²³⁵ hər zaman dərsi vird edin,
Ayrı söz deyən oğul dili neylərəm.

Siz mənə oğul, mən sizə ata,
Dərsə olmayan oğul meyli neylərəm.

Elmdən verin suyi məsrutə,
Hərzəgər²³⁶ olan oğul seyli²³⁷ neylərəm.

Elmsiz bəşər heç bəşər deyil,
Elmi olmayan oğul könlü neylərəm.

Etmüyün xəcil²³⁸ dərşdə məni,
Eyləyən xəcil oğul, oğlu neylərəm.

Ehtiram edək ata və anayə,
Bədəb olan oğul, oğlu neylər.

Cümlə guş edin Nasehin sözün,
Bisəmər olan oğul, qulu neylər.

²³⁵ Dilda – ürəkdə

²³⁶ Hərzəgər - boşdanışan

²³⁷ Seyl - sel

²³⁸ Xəcil – xəcalətli

NƏSAYİH²³⁹

Yetür ərzimi hümmət əhlinə ey səbə et vəfa,
Rəf eyləsünlər büğz ilə kinə.²⁴⁰
Tapsun səfanı cana qəlb ilə şövq ilə, zövq ilə,
Kibrü²⁴¹ məniyyət etmə həmvarə,²⁴²
Elmüə dəblə qıl dərdə çarə.

Elm əhli çatdı cümlə izzətə, şövkətə, dövlətə,
Cəhl²⁴³ əhli daim düşdü zillətə.
Sən də hümmət et, cana gəl həmiyyətə bir zaman, balaman
Kibrü məniyyət etmə həmvarə,
Elmü ədəblə qıl dərdə çarə.

Elmü ədəbdir ziynəti-insan bibədəl, bixələl,²⁴⁴
Narə hütbdür²⁴⁵ cahil, nadan.
Gəl huşə sən də cana, qəflətdən oyan, qıl tifaq, bu səyaq.

²³⁹ Nəsayih – nəsihətlər. **Qeyd:** “Nəsayih” adlı bu şeir ilk dəfə Həsən bəy Zərdabinin nəşr etdirdiyi “Türk nəğmələrinin məcmiəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.11) və eyniadlı kitabın 1909-cu il (Bakı, Nicat cəmiyyəti, Orucov qardaşları mətbəəsi, 1909, s.10-11) nəşrlərində imzasız verilsə də doğru olaraq “Milli nəğmələr”də “Nəseh” imzası ilə yer almışdır. – A.R.

²⁴⁰ Büğz ilə kinə - nifrət ilə kin

²⁴¹ Kibr - lovğa

²⁴² Həmvarə - həmişə

²⁴³ Cəhl – cəhalət

²⁴⁴ Bibədəl, bixələl - əvəzsiz, xələlsiz

²⁴⁵ Narə hütə - cəhənnəm dağı

Kibrü məniyyət etmə həmvarə,
Elmü-ədəblə qıl dərdə çarə.

Aqıl olanə bəsdır işarə, bir özün, aç gözün,
Yar-ü yoldaşə eylə nəzzarə.²⁴⁶
Naseh nəsihət etməz əğyarə, etmə cuş ilə guş.²⁴⁷
Kibrü məniyyət etmə həmvarə,
Elmü-ədəblə qıl dərdə çarə.

Ə.Sabir

TƏRGİBİ-ƏTFALİ-MƏKTƏB²⁴⁸

Mənim bağım, bəharım,
Fikri ziyalı oğlum.
Məktəb zəmanı gəldi,
Dur ey vəfalı oğlum.
Ey gözüm, ey canım,
Get məktəbə cavanım.

²⁴⁶ Nəzzarə - nəzər yetir

²⁴⁷ Cuş ilə guş – coşğu ilə diqqət

²⁴⁸ **Qeyd:** M.Ə.Sabirin Sovet dönəmi “Hophopnamə”lərində bu şeiri “Məktəbə tərgib” adı ilə verilmiş, “İzah və şərhlər”də yazılmışdır: “İlk dəfə “Milli nəğmələr” məcmuəsində (1907) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur.” 1907-ci ildə bu adda məcmuə nəşr olunmayıb. Tərtibçilər 1919-cu ildə çap edilən “Milli nəğmələr”in tarixini “1907” göstərməklə diqqəti Cümhuriyyət dövründən yayındırmaq məqsədi güdmüşlər. Təəssüf ki, M.Ə.Sabirin müstəqilliyimizin bərpasından sonra çıxan “Hophopnamə”lərində də bu səhv indiyədək təkrarlanır – A.R.

Gün çıxdı, səbh açıldı,
Qaranlıqlar qaçıldı.
Pəncərədən gün düşdü,
Otaqlara saçıldı.
Ey gözü, ey canım,
Get məktəbə cavanım.

Oğul, oğul amandır,
Çox yuxlamaq yamandır.
Çox yuxlamaq - şeytandan,
Tez durmaq - Allahdandır.
Ey gözü, ey canım,
Get məktəbə cavanım.

Nəsihət al, nəsihət,
Qıl kəsbü elmə²⁴⁹ qeyrət.
Elmsizlik bəlası
Müşkül olur, həqiqət.
Ey gözü, ey canım,
Get məktəbə cavanım.

Məktəbdə var şərəfət,
Dəftərdə var lətafət.
Cari olur qələmdən,
Şirin-şirin hekayət.
Ey gözü, ey canım,
Get məktəbə cavanım.

²⁴⁹ Kəsbü elm – elm öyrənmə

Allah olsun sədiqin,²⁵⁰
Məktəb sənin şəfiqin.²⁵¹
Dur məktəbə get oğlum,
Dəftər sənin rəfiqin.
Ey gözüüm, ey canım,
Get məktəbə cavanım.

Müəllimin kələmin
Al, saxla ehtiramın.
Həqqdən edər təmənnə,
Məktəbinin dəvamın.
Ey gözüüm, ey canım,
Get məktəbə cavanım.

Elm öyrən imtəhan ver,
Öz fəzlini²⁵² nişan ver.
Qədrin bil elmü-fəzlin,²⁵³
Elmin yolunda can ver.
Ey gözüüm, ey canım,
Get məktəbə cavanım.

²⁵⁰ Sədiqin - dostun

²⁵¹ Şəfiqin – şəfqətin

²⁵² Fəzl – mərifət

²⁵³ Elmü-fəzl – mərifət elmi

FƏZİLƏTİ-MƏKTƏB²⁵⁴

Aç bir nəzərin gəl a könül hali-yəqinə,²⁵⁵
Məxluq gərək arif ola öz ədəbinə.
Fürsət gedər əldən o zaman təng ola sinə,
Qərq olmaya tufani-cəhalətdə səfinə,²⁵⁶
Elmü ədəbə həmdəm olaq, rəf ola kinə,²⁵⁷
Lazımdır edək şükr Xüdanın kərəminə.

Gülşündə olar lalələrin nəşvü-nüması,²⁵⁸
Məktəbdə olar mərifəti-elm binası,
İnsaf eylə gör hansının artıqdı səfası,
Məktəbdə olar xəlq hüsn saf ola sinə,
Elmü ədəbə həmdəm olaq, rəf ola kinə,
Lazımdır edək şükr Xüdanın kərəminə.

Gülşündə əgərçi açılır laleyi-əhmər,²⁵⁹
Məktəbdə olur elmü hünər sinədə əzbər,

²⁵⁴ Fəziləti-məktəb – məktəbin üstünlükləri. **Qeyd:** “Fəziləti-məktəb” şeiri ilk dəfə H.B. Zərdəbinin nəşr etdirdiyi “Türk nəğmələrinin məcmiəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.16-18) və ikinci nəşrdə (Bakı, Nəcat cəmiyyəti, Orucov qardaşları mətbəəsi, 1909, s.15-16) imzasız çaplandı da “Milli nəğmələr”də “Nəseh” imzası ilə verilmişdir – A.R.

²⁵⁵ Hali-yəqin – indiki hal

²⁵⁶ Səfinə -gəmi

²⁵⁷ Kinə - kinli

²⁵⁸ Nəşvü-nüması – boy atması

²⁵⁹ Laleyi-əhmər – qırmızı lalələr

Beş gündə olur lələ tələf, cümləsi yeksər,²⁶⁰
Baqi qalar elmin səməri ruyi-zəminə.²⁶¹
Elmü ədəbə həmdəm olaq, rəf ola kinə,
Lazımdır edək şükr Xüdanın kərəminə.

Elm ilə təmam əl-ələ vermişlə tifaqə,
Məktəblə düşüb hər biri bir özgə siyaqə,²⁶²
Qaldıq geri əğyar düşüb cümlə qəbağə,
Yox məktubuvun rəvnəqi anın səbəbinə,
Elmü ədəbə həmdəm olaq, rəf ola kinə,
Lazımdır edək şükr Xüdanın kərəminə.

Allanma cavan şövkətinə cümlə xələldir,
Bais bu cəhan xilqətinə elmü əməldir,
Naseh bu nəsihət ki, deyirsən, nə gözəldir,
Ümid budur rəhmət edə həqq əvəzinə.
Elmü ədəbə həmdəm olaq, rəf ola kinə,
Lazımdır edək şükr Xüdanın kərəminə.

²⁶⁰ Yeksər – Başdan-başa

²⁶¹ Ruyi-zəminə -yer üzündə

²⁶² Siyaq – üslub, tərz

NƏSİHƏT²⁶³

Ey qafilı biçarə bu nə xabi-səhərdir,²⁶⁴
Yatma yollar üstündə gözümlə, cayı-xətərdir.²⁶⁵
İslamə yetüb elm peyğəmbərdən əsər,
Nəşr etdi nə kim elmi-məariflə hünərdir,
Canım, vəqti-səhərdir, ayıl gör nə xəbərdir.

Çox elmi-sənaye ki bulub qeyrdə şöhrət,
Etmiş bunə bil milləti-islam sədarət,
Ol vəqtə ki, Harun Rəşid etdi xilafət,
Nəşr etdi nə kim elmi-məariflə hünərdir,
Canım, vəqti-səhərdir, ayıl gör nə xəbərdir.

Bil milləti-islamdi ulu qatidə Mənsur,
Həm vardılar aləmdə ülumatilə məşhur,
Xəlp içrə o bahimmət əbu Cəfəri Mənsur,
Nəşr etdi nə kim elmi-məariflə hünərdir,
Canım, vəqti-səhərdir, ayıl gör nə xəbərdir.

²⁶³ **Qeyd:** “Nəsihət” şeiri ilk dəfə H.B. Zərdabinin nəşr etdirdiyi “Türk nəğmələrinin məcmiəsi”ndə (Bakı, 1901, s.16-18) və təkrar çap olunmuş eyniadlı kitabda (Bakı, Nəsihət cəmiyyəti, Orucov qardaşları mətbəəsi, 1909, s.18-20) imzasız çap edilmiş, müəllifi Ağca Əli Nəsihdir. Əsər müəllifinin Hacı Rza Sərrafın “Dur, vəqti-səhərdir” müstəzadından bəhrələndiyi müşahidə olunur – A.R.

²⁶⁴ Xabi-səhər – səhər yuxusu

²⁶⁵ Cayı-xətər – təhlükə məkanı

Varmış üləmələr o zaman elm ilə məşhun,²⁶⁶
Rəşk etdi bu əğyarlara oldıla dılhun,²⁶⁷
Təkmilinə səy etdi olardan sonra məmun,²⁶⁸
Nəşr etdi nə kim elmi-məariflə hünərdir,
Canım, vəqti-səhərdir, ayıl gör nə xəbərdir.

Gör indi necə maili eyşü-həvəs olduq,
Bədbəxti-zəbun bil hamudan bazi-pəs²⁶⁹ olduq,
Yox-yox rəhi-əğyarə əcəb xarü xəs²⁷⁰ olduq,
Nəşr etdi nə kim elmi-məariflə hünərdir,
Canım, vəqti-səhərdir, ayıl gör nə xəbərdir.

Nə yatmısan ey dövləti-simu-zərə mayıl,
Bunca yuxu olmaz bu girani-xabdan²⁷¹ ayıl,
Gör kim necə məsud olub əhli-fəzail,²⁷²
Nəşr etdi nə kim elmi-məariflə hünərdir,
Canım, vəqti-səhərdir, ayıl gör nə xəbərdir.

Peyğəmbər Məhmud ki, qoymuşdu şəriət,
Söylə hanı bir səndə o qanuni-təriqət,
Ol illəti qayi nə qədər çəkdi əziyyət,

²⁶⁶ Məşhun – dolu

²⁶⁷ Dılhun – ürəyi qanlı, kədərli

²⁶⁸ Məmun – təhlükəsiz

²⁶⁹ Bazi-pəs – oyunda geriləmə

²⁷⁰ Xarü-xəs – çır-çırpı

²⁷¹ Girani-xabdan – ağır yuxudan

²⁷² Əhli- fəzail – fəzilətlər əhli

Nəşr etdi nə kim elmi-məariflə hünərdir,
Canım, vəqti-səhərdir, ayıl gör nə xəbərdir.

Xətmi-rüsul²⁷³ ol nəzmi siyasət ki, qoyubdur,
Məcmuəni ba illəti hikmət ki qoyubdur,
Yox bizdə əməl vayi-şəriət²⁷⁴ ki, qoyubdur,
Nəşr etdi nə kim elmi-məariflə hünərdir,
Canım, vəqti-səhərdir, ayıl gör nə xəbərdir.

Gəl yazma ədib, etməgilən ah mükərrər,²⁷⁵
Od tutdu sərəsər alışıb xameyi-dəftər,²⁷⁶
Tərk oldu deyib söylə ki, səd heyif peyəmbər,
Nəşr etdi nə kim elmi-məariflə hünərdir,
Canım, vəqti-səhərdir, ayıl gör nə xəbərdir.

²⁷³ Xətmi-rüsul – Rəsulların (Peyğəmbərlərin) sonuncusu

²⁷⁴ Vayi-şəriət – şəriət payı

²⁷⁵ Mükərrər – təkrarlama

²⁷⁶ Xameyi-dəftər – dəftər-qələm

NƏSİHƏT²⁷⁷

Göz aç, nəzər eylə bir cəhanə,
Elm əhli məarif və zəmanə,
Düşmüş yola karvan Rəvanə, qeyrət eylə bir oyan.
Yatma, gör nədir səni rahidə bazi-pəs qoyan.²⁷⁸

Elm əhli tərəqqiyab oldu,
Məşhuri çü aftab²⁷⁹ oldu.
Bu əsrdə kamyab²⁸⁰ oldu, qeyrət eylə bir oyan,
Yatma, gör nədir səni rahidə bazi-pəs qoyan,

Gör bir bizi qalmışیق nə halə,
Əğyar, yetüb hamu vüsələ.
Biz cəhldə payə²⁸¹ kimlə, qeyrət eylə bir oyan,
Yatma, gör nədir səni rahidə bazi-pəs qoyan.

Bəxlilə təkəbbür etmə zinhar,²⁸²
Ehmal eyləmə məbadə ey yar.
Zillətdən aman özünü qurtar qeyrət eylə bir oyan.
Yatma, gör nədir səni rahidə bazi-pəs qoyan.

²⁷⁷ **Qeyd:** “Nəsihət” şeiri ilk dəfə H.B. Zərdabinin nəşr etdirdiyi “Türk nəğmələrinin məcmiəsi”ndə (Badkubə, 1901, s.16-18) və təkrar nəşrdə (Bakı, Nicat cəmiyyəti, Orucov qardaşları mətbəəsi, 1909, s.26-28) “Göz aç” adı ilə imzasız çap olunmuşdur. Nəsihə məxsus olduğu ehtimal edilir – A.R.

²⁷⁸ Rahidə bazi-pəs qoyan – yolda geri qoyan

²⁷⁹ Çü aftab – indi günəş

²⁸⁰ Kamyab – kamına, arzusuna çatan

²⁸¹ Cəhldə payə - cəhalət mərtəbəsində

²⁸² Zinhar - aman

İbrət eylə gör nə macəradır,
Nadan yüzü daima qaradır.
Elm əhli səramədü-səradır,²⁸³ ibrət eylə bir oyan.
Yatma, gör nədir səni rahidə bazi-pəs qoyan.

Nuş et meyi hümmət əhli zövq ol,
Elmə həvəs eylə, şövq ol.
Çıx mərtəbeyi-kəmalə fəvq²⁸⁴ ol, ibrət eylə bir oyan,
Yatma, gör nədir səni rahidə bazi-pəs qoyan.

BİZ TÜRKLƏRİZ²⁸⁵

Ən gözəl yüz bizə çirkin, biz sevəriz türk yüzü,
Ən iyi üz bizə fəna, biz istəriz türk yüzü,
Millətimiz alqışlarız: anladığca türk sözü,
Biz türkləriz, biz bu qanla, biz bu adla yaşarız.

O ninlidir, yenə bu gün bizə söylər sevgidi,
O dillərdir, yenə bu gün bizə verər ögüdü,
Millətimiz – çocuq idi, bu səslərlə böyüdü,
Biz türkləriz: düşmənlərə yalın qılinc qoşarız.

²⁸³ Səramədü-səra – başa gələn saray

²⁸⁴ Fəvq - üstün

²⁸⁵ **Qeyd:** “Biz Türkləriz” şeiri “Milli nəğmələr”də (Bakı, 1919, s.47-48) imzasız çap edilmişdir – A.R.

Hankı türkdür gərdəninə Orkun kəmənd hördürür!
Hankı türkdür məscidinə canlı qüllə qurdurur!
Millətimiz kölə olmaz böylə gündə kim durur?
Biz türkləriz: Qızıl İrmaq olub daşarız.

NÜMUNƏ

Məktəbimiz güşad²⁸⁶ olur, bala-bala, bala gəl-gəl, (2 dəfə)
Elmin işi ziyad²⁸⁷ olur, bala-bala, bala gəl-gəl.
Dini-dünya abad olur, ay balam gəl, ay balam gəl,

MƏKTƏB

Məktəb, məktəb, elm üçün vardır bir məkan,
Bəli, xeyli xoş məkan, bəli, ruhi-bəxşi²⁸⁸ can.
Kimdir, kimdir bilməyən bu işi əyan.
Bəli pirü hər cavan, bəli, ey islamiyyan,
Bizə orda var əlac, verək elmə bir rəvac.
Dəxi olmaya bizim bəli, qeyrə ehtiyac,
Dəxi olmaya bizim bəli, qeyrə ehtiyac.

²⁸⁶ Güşad - geniş

²⁸⁷ Ziyad - çox

²⁸⁸ Ruhi-bəxşi – ruhi heyran edən

NƏSİHƏT

İmtəhandır, dərsə səy edək,
Xoş səfa ilə keçirək ruzigarilər,²⁸⁹
Ciddi cəhd edək, qalmayaq geri,
Hasil eliyək bu zəman etibarilər.
Füsrət əldə ikən alaq ixtiyarilər,
Hasil eyləyək bu zəmanı etibarilər.

NƏĞMEYİ-FARSİ (Nümunə)

Xuda bəma kərdi əta hale xub,
Lütfi səxa kərdi əta hale xub.
Elmi huda kərdi əta hale xub,
Vay şükr, ha şükr, ha şükr.
Çon xuda şude yari ma.

²⁸⁹ Ruzgar – zaman, vaxt

TƏŞƏKKÜR

İlahi səd şükr qıldıq ki lütfinlə inayət,²⁹⁰
Xoşa bizlərə tapdıq xoş əsr ilə səadət.
Oxuruq, oxuruq, yazarıq cahanda yeksər,²⁹¹
Dəxi zamani-dərsdir, nəinki vaxti-bəhsdir.
Ey xuda sən bizə qıl kömək,
Elm ilə biz qabağa gedək.

Əhməd Kamal²⁹²

MARŞ

Gəliniz arkadaşlar, gəliniz birləşəlim,
Düşmənimiz cəhldir, cəhlilə güləşəlim.
Bu qəflətin sonunda gələcək pək yəmindir,²⁹³
Çalışın ay qardaşlar, çalışacaq zamandır.

Birliyin qarşısına qarşı gəlməz bir qüvvə,
Əksigimiz bu idi, birləşəlim ey millət.
Vəqtdir il keçirtdiniz, nə qazandıq sizdən biz,
Yetişib ey köhnələr, əl çəkərsiz bizdən siz?

²⁹⁰ İnayət - qayğı

²⁹¹ Yeksər – bütünlüklə

²⁹² **Qeyd:** Əhməd Kamal (1873-1942) – Türkiyəli şair, publisist, pedaqoq. Bakının Balaxanı kəndində məktəb müdiri, “Günəş” qəzetinin mühərriri, “Füyuzat” jurnalının əməkdaşı olmuşdur.

²⁹³ Yəmin - and

TƏSNİF²⁹⁴

Ayıl ey milləti-ali, bu nə cəhl və nə cəhalət,
Yatma qardaş bir oyan, getdi qabağə hamu millət.
Eylə ibrət, eylə qeyrət,
Gedir əldən dəxi fürsət.

Bir baxın qonşulara gör nə edir səy ilə qeyrət,
Nə bəlalər gətürir başımıza gör nə müsibət.
Eylə ibrət, eylə qeyrət,
Gedir əldən dəxi fürsət.

QUŞLAR²⁹⁵

Quşlar, quşlar, a quşlar,
Qaranquşlar, a quşlar!

Cəh-cəh vurun burada,
Gah yerdə, gah yuvada.

²⁹⁴ **Qeyd:** “Təsnif” şeiri “Milli nəğmələr”dən əvvəl C.Bünyadzadənin cəm və nəşr etdirdiyi “Kəşkül və yaxud nəğmələr məcmuəsi”ndə (Bakı, Səda mətbəəsi, 1913, s.19) və eyniadlı toplunun 1914-cü il nəşrində (s.19-20) imzasız çap olunmuşdur. Əsər dörd bənddən ibarətdir və yalnız ilk iki bəndi “Milli nəğmələr”də öz təcəssümünü tapmışdır – A.R.

²⁹⁵ **Qeyd:** Abbas Səhhətin “Quşlar” şeiri “Milli nəğmələr” kitabında imzasız çap edilmişdir. İlk dəfə “İkinci il” dərsliyində (Bakı, Kaspi – 1909, s.67) çap olunmuşdur – A.R.

Qonun bu tək budağa,
Çox getməyin uzağa.

A quşlarım, getməyin,
Bəni qəmgin etməyin.

Quşlar, neyçün gedirsiz?
Yoxsa ki, seyr edirsiz?

Quşlar uçdu, əkildi,
Vay, səsləri kəsildi!...

Bir səs gəlir uzaqdan,
Bən dinlərəm bayaqdan:

Söylər ki: “qış yavuvdur,
Sizin yerlər sovuqdur.

Var isticə ölkələr,
Qışda bizə xoş gələr.

Səbir eylə, qoy yaz olsun,
Bir qar, yağış az olsun,

Sovqat gətirər quşlar
Sizə gözəl mahnılar!”

İsmayıl Həqqi bəy

MARŞ²⁹⁶

Cihad var, cihad var, partladarıq bombalar (2).
Qəhr olsun, məhv olsun, xain, alçaq düşmənlər (2).
Qoşar addım irəli, dönməyəlim biz geri,
İrəli, irəli, Azərbaycan əsgəri,
İrəli, irəli, Vətənə fəda irəli!

Allahın zişanı,²⁹⁷ fərman etdi orduma (2)
Qoşalım şu məzlum yetimlərə yardıma (2).
Qoşar addım irəli, dönməyəlim biz geri,
İrəli, irəli, Azərbaycan əsgəri,
İrəli, irəli, Vətənə fəda irəli!

Bu sancaq²⁹⁸ bizlərə qanlı kəfən olacaq (2)
Yaxında şölənəcək, hər yer, hər quçaq (2).
Qoşar addım irəli, dönməyəlim biz geri,
İrəli, irəli, Azərbaycan əsgəri,
İrəli, irəli, Vətənə fəda irəli!

²⁹⁶ **Qeyd:** Bu “Marş” “Milli nəğmələr” toplusunda imzasız çap olunsa da Balaqədəş Səttaroğlunun cəm və nəşr etdirdiyi “Ordu marşları”nda (“Azərbaycan” qəzetinin mətbəəsi 1919, s. 5-6) İsmayıl Həqqi bəy (1865-1927) imzası ilə çap olunmuşdur. “Ordu marşları”nda 2 bənddən ibarət olan əsər, “Milli nəğmələr”də və Əbdül Rəhman Dainin cəm və nəşr etdiyi “Əsgəri nəğmələr”ində (Bakı, Hökumət mətbəəsi, 1919, s.2-4) üç bənddir – A.R.

²⁹⁷ Zişan - şanlı

²⁹⁸ Sancaq - bayraq

Əli Ələvi²⁹⁹

ÇALIŞALIM

Arı gəzər, çiçək əmər,
Quşlar uçar, bir yem arar.
Orman rəngdən rəngə girər,
Hər tərəfdə çalışmaq var...
Tənbəllikdən sakınalım.³⁰⁰
Çalışmanın zamanıdır,
İnsanlığa takınalım.³⁰¹
İş insanın bir canıdır,
Arkadaşlar iş başına.
Girdik çalışmaq yaşına.
Məktəb cənnət,
Gəl davam et!
Haydı, haydı çalışalım (2),
Çalışmağa alışalım (2).

²⁹⁹ **Qeyd:** Əli Ələvi – Türk şairidi və haqqında məlumat çox azdır.– A.R.

³⁰⁰ Sakınmak – çəkinmək

³⁰¹ Takınmak – güvənmək

TÜRKÜN NAMUSU³⁰²

Bir əldə Quran, bir əldə xəncər,
Sərhəddə türklər, öz yurdun bəklər.
Allahu əkbər, Allahu əkbər!
İslamlar olsun, daim müzəffər! (2)

Tanrım buyurdu, ay iştə doğdu,
Sönməz işıqlar, parlatdı yurdu.
Hər yer seçildi, Balkan və Qafqas,
Şeylər içində, toxmaqdadır bas,
Allahu əkbər, Allahu əkbər!
İslamlar olsun, daim müzəffər! (2)

Türkün bayrağı qalxdıqca qalxsın,
Qafqaziya türkün öz yurdu olsun,
Yad səs boğulsun, Ay-yıldız doğsun.
Allahu əkbər, Allahu əkbər!
İslamlar olsun, daim müzəffər! (2)

³⁰² **Qeyd:** “Türkün namusu” şeiri “Türkün cihad təhəlliki” adı ilə “Əsgəri nəğmələr”də (cəm və nəşr edən İ.R.Dai. Bakı, Hökumət mətbəəsi, 1919, s.14-16) imzasız və beş bənd həcmində verilmişdir. “Milli nəğmələr”də bu şeir iki bənd azdır – A.R.

TƏRƏQQİ³⁰³

Arş irəli, Arş irəli!
İstəgimiz irəliləmək...
Arş irəli, həp irəli,
Qalan geri ölmüş demək.

Oxuyalım: hünər və elm,
Sayəsində yüksələlim.
İşimizdə səbat³⁰⁴ edib,
Tərbiyəli gözəl ədib.

Tərpənəlim... çalışalım,
Hər bir işə alışıalım.
Arş irəli, Arş irəli!
Geri qaldıq çoxdan bəri.
Arş irəli, həp irəli!
Batsun elmin düşmənləri,
Batsun türkün düşmənləri

³⁰³ **Qeyd:** Əli Ələvi türk şairidir. Onun “Tərəqqi” marşı “Milli nəğmələr”də verilmiş, “Vətənimə” şeiri isə Ə.Müznibin “Evraqi-nəfisə” (Bakı, 1919, “Evraqi-nəfisə”, № 3, s.2) dərgisində çap olunmuşdur – A.R.

³⁰⁴ Səbat – mətin, dönməz

MARŞ³⁰⁵

Türküz ediriz daim iftixar,
Xilqətlə başlar tariximiz var.
Qəlblər də türklük eşqilə çarpar,
Eşqilə çarpar...

Öndə sancaq, əldə süngü, qəlbə Tanrı, biz
Dünyaya hakim olmaq istəriz!
Məbədimiz Türk ocağı, Kəbəmiz də, uca, parlaq
Bayrağımızı ucaldaq,
Əla yerə qaldıraq!

BƏHARİYYAT³⁰⁶

İllər, illər, ay illər,
Böylə söyləyor ellər:
Qışın sovləti³⁰⁷ bitdi,
Bəhar şərəflə yetdi.

³⁰⁵ **Qeyd:** “Milli nəğmələr”də imzasız çap olunan “Marş” şeiri B.Q.Səttaroğlunun tərtib etdiyi “Ordu marşları” kitabında (“Azərbaycan” qəzetinin mətbəəsi 1919, s. 5-6) İsmayıl Həqqi bəyin şeirləri sırasında verilmişdir. “Ordu marşları”nda bu şeir dörd bənddən (fərqli misralar da var), “Milli nəğmələr”də isə iki bənddən ibarətdir - A.R.

³⁰⁶ **Qeyd:** “Bahariyyat” şeiri “Milli nəğmələr”də imzasız çap edilmişdir. Müəllifini müəyyən etmək mümkün olmadı. Bu şeirin ikinci bəndindəki “Günəş doğdu yayıldı, Hər bir yatan ayıldı” beyti Səməd Vurğunun “Bahar şərqişi” (1928) şeirinin “Günəş doğdu yayıldı, Yatan ellər ayıldı” misraları ilə səsleşir – A.R.

³⁰⁷ Sovlət – şiddət

Ay bülbül, can bülbül,
Oxu, bizi sevindir!

Günəş doğdu yayıldı,
Hər bir yatan ayıldı.
Dağlar, daşlar, bayırlar,
Səhralar, həm çayırılar.
Ay bülbül, can bülbül,
Oxu, bizi sevindir!

Yer nur içində qaldı,
İşıq dünyanı aldı.
Hər şeydə bir tərəvət,
Gülümsəyor təbiət.
Ay bülbül, can bülbül,
Oxu, bizi sevindir!

Əlvan çiçəkli bəhar,
Əgləş kömləkli bəhar.
Olub zövqünlə şərik,
Eylərik səni təbrik.
Ay bülbül, can bülbül,
Oxu, bizi sevindir!

MARŞ³⁰⁹

Anam məni yetişdirdi bu yerlərə yolladı,
Bu sancağı təslim etdi, Allaha ismarladı.
Boş oturma, çalış dedi, xidmət eylə vətənə,
Südümlə sənə həlal olmaz saldırmazsen³¹⁰ düşməmə.
Arş irəli, arş irəli, Qafqazın şanlı əsgəri,
Arş irəli, arş irəli, Qafqazlılar dönməz geri.

İtaətdir ilk borcumuz, bu ocaqda biləlim,
Bu sancaqda birləşdik biz, sayəsində öləlim.
Bu mübarək sancağı mən anamdan çox sevirəm,
Hər gördükcə salam durub³¹¹ göz yaşları tökərim
Arş irəli, arş irəli, Qafqazın şanlı əsgəri,
Arş irəli, arş irəli, Qafqazlılar dönməz geri.

³⁰⁸ Əli Kami Akyüz (1873-1945) tanınmış türk şairi, tərcüməçi və pedaqoqdur.

³⁰⁹ **Qeyd:** “Milli Nəğmələr”də imzasız çap olunan “Marş” şeiri B.Q.Səttaroğlunun tərtib və nəşr etdiyi “Ordu marşları” kitabında (“Azərbaycan” qəzetinin mətbəəsi 1919, s. 1) Əli Kami adı ilə verilmişdir. Nəşrlər arasında müəyyən fərqlər mövcuddur – A.R.

³¹⁰ Saldırmazsen – hücum etməsən

³¹¹ Salam durmaq – hərbi salam vermək

ÖGÜD

Millətin ey ümidi-iqbalı,
Birligin ey birinci şəhbalı.³¹²
Getdi seyrü səyahətin fəsli,
Daimi istirahətin fəsli.
Oxumaqlıq bəharı gəlmişdir,
Xilqətin namıdarı³¹³ gəlmişdir.
Nuri-irfan³¹⁴ yerə-göyə saçılıb,
Məktəb, elmi-məarif açılıb.
Oxuyun, nuri-didələr, oxuyun!
Oxuyun nuresidələr³¹⁵, oxuyun,
Yaşasın ta bizim də ümmətimiz,
Daim olsun cahanda millətimiz.

³¹² Şəhbal - qanad

³¹³ Namdar – adlı-sanlı,

³¹⁴ Nuri-irfan – bilik nuru

³¹⁵ Nuresidələr – yeniyetmələr

Zülfüqar bəy Hacıbəyli

MARŞ³¹⁶

Qafqaziyə dağları çiçəklər açar,
Altı gümüş ordu süzmələr³¹⁷ saçar. (2)
Pozulmuş düşmənlər yel kimi qaçar,
Qadir böylə imiş heybətli³¹⁸ ana,
Canım fəda olsun Azərbaycana! (2)
Qanım həlal olsun Azərbaycana! (2)

Türk oğluyam, mən önnəmək istərəm,
Toprak, tikan olsun, yatağım, yerim,
Allahdan utansın dönənlər geri,
Qadir böylə imiş heyətli ana.
Canım fəda olsun Azərbaycana! (2)
Qanım həlal olsun Azərbaycana! (2)

Mərd oğluyam mən ölmək istərəm,
Bir avuc qan içmək diləgim mənim (2)
Qurulmuş çadırlar, süngü biləgim,
Qadir böylə imiş heybətli ana,

³¹⁶ **Qeyd:** “Milli Nəğmələr”də və “Əsgəri nəğmələr”də (cəm və nəşr edən İ.R.Dai. Bakı, Hökumət mətbəəsi, 1919, s.12) imzasız çap olunan “Marş” şeiri B.Q.Səttarog-lunun tərtib və nəşr etdiyi “Ordu marşları” kitabında (“Azərbaycan” qəzetinin mətbəəsi 1919, s. 11-12) “Zülfüqar bəy” imzası ilə verilmişdir. Bu ad tanınmış bəstəkar, Üzeyir bəyin qardaşı Z.Hacıbəyliyə məxsusdur – A.R.

³¹⁷ Süzmə - süzmək (havada, toya)

³¹⁸ Heybətli – hörmətli, ləyaqətli

Canım fəda olsun Azərbaycana! (2)
Qanım həlal olsun Azərbaycana! (2)

B.Mürşid

VƏTƏNİM VƏ MİLLƏTİM³¹⁹

Sevirəm bən vətəni, çünki vətən,
Özüdür bizləri pərvərdə³²⁰ edən.
Pərvərşiyab ediyor canı, təni,
Sevirəm çünki anamdır, vətəni!
Vətənim bağdır, övladı çiçək,
Böyüməkçin bu çiçək istər əmək.
Böyüsün, parləsın əzhari-vətən,³²¹
Dilguşə olmalı əzhari-vətən.
Odur insan ki, sevə millətini,
Göstərə millətinə xidmətini.
İstəyin dilbəri hürriyyətini,
Sərf qılsın vətənə sərvətini.
Ey vətən, ey bizə ağuşı-həyat!
Səni görmək dilərim pürləməat.³²²
Mədəniyyətlə tərəqqidar ol!

³¹⁹ **Qeyd:** “Vətənim və millətim” şeirinin müəllifi “B.Mürşüd” – şair, publisist Balaqədəş Mürşüd Səttaroğlunun imzasıdır. O, 1920-ci illərdə “Kommunist” qəzetində müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır –A.R.

³²⁰ Pərvərdə - bəsləyən

³²¹ Əzhari-vətən – vətənin gül-çiçəkləri

³²² Pürləməat – çox parlaq

Nuri-irfan ilə bər xordar³²³ ol.
Görəyim bən də səni şəşəədar,³²⁴
Udmadan cismimi ağuşı-məzar.
Millətim sahibi-irfan olsun,
Vətənim ərzi-dirəxşan³²⁵ olsun.
Zülmət ölsün, yaşasun feyzü-ziya,
İstərəm millətim olsun bala!³²⁶

Feyzi bəy

MARŞ³²⁷

Yüz sənə³²⁸ var ki, düşmənin dərdi,
Yurdumuzun bağrını dəldi.
Arş, arş, haydı arkadaş!
Köksini gər, Hindustana arş!

Bu baxan dərələr, bu axan çaylar,
Bizim elimiz, bizim yurdimiz.

³²³ Xordar – günəşli

³²⁴ Şəşəədar – dəbdəbəli, təmtəraqlı

³²⁵ Ərzi-dirəxşan - ərazisi parlaq

³²⁶ Bala - uca

³²⁷ **Qeyd:** “Marş” çəiri “Milli Nəğmələr” və “Əsgəri nəğmələr”də (cəm və nəşr edənİ Ə.R.Dai. Bakı, Hökumət mətbəəsi, 1919, s.11) imzasız çap olunmuşdur. Lakin bu əsər B.Q.Səttaroglunun tərtib və nəşr etdiyi “Ordu marşları” kitabında (“Azərbaycan” qəzetinin mətbəəsi, 1919, s. 9-10) **Feyzi bəy** adı ilə çıxmışdır - A.R.

³²⁸ Yüz sənə - yüz il

Arş, arş, haydı arkadaş!
Köksini gər, Hindustana arş!

Bu baxan dərələr, bu axan çaylar,
Bizim elimiz, bizim yurdumuz.
Arş, arş, haydı arkadaş!
Köksini gər, Hindustana arş!

Burda qalanlar, burda yatanlar,
Bizim atamız, bizim babamız.
Arş, arş, haydı arkadaş!
Köksini gər, Hindustana arş!

Haydı gedəlim, ay arkadaşlar,
Rus elinə Moskovstana.
Qalx, qalx, süngünü tax,
Bizlərə düşdü intiqam almaq.

Mirzə Cəlal Yusifzadə³²⁹

VƏTƏNİM

Vətənəm, validə-i,³³⁰ möhtərəməm,
Səni bir ləhzə fəramuş³³¹ edəməm.
Bilmirəm kimdi bizə fərq qoyan.

³²⁹ **Qeyd:** Mirzə Cəlal Yusifzadə (1859-1931) Azərbaycanın tanınmış şairi, dramaturqu, publisisti və istiqlal şairi Əli Yusifin atasıdır – A.R.

³³⁰ Validə - ana

³³¹ Ləhzə fəramuş – bir göz qırpımında unutmaram.

Ana ilə oğulu ayrı sanan,
Sən gedərsən - gedərəm əvvəl bən,
Ölərəm getsən a namisi-vətən!
Vətənəm, valideyi-möhtərəməm!
Səni artıq, yenə artıq sevrəm!

İsmayıl Həqqi bəy

KÖNÜLLÜLƏR NƏĞMƏSİ³³²

Haydı bakalım, həp toplanalım,
Könüllü əsgər biz yazılalım.
Düşmən önünə sinə verəlim,
Müstəbidləri³³³ biz məhv edəlim.
Ana quzusuyuz, vətən yavrusuyuz,
Tüfəngdən qorxmayız, güllələdən qaçmayız.
Türk oğlu türkünüz, (2)
Mərd oğlu mərdiz. (2)

³³² **Qeyd:** “Könüllülər nəğməsi” şeiri “Milli Nəğmələr”də və Əbdül Rəhman Dainin “Əsgəri nəğmələr”ində (Bakı Hökumət mətbəəsi, 1919, s.2-4) imzasız çap olunmuşdur. Lakin bu əsər B.Q.Səttaroğlunun tərtib və nəşr etdiyi “Ordu marşları” kitabında (“Azərbaycan” qəz. mətbəəsi. 1919, s. 5) **İsmayıl Həqqi bəy** adı ilə çaplanmışdır. “Ordu marşları” və “Əsgəri nəğmələr”dəki bu şeirin ixtisar olunmuş ikinci bəndi belədir: “Bir vəqt irəli, dönməz heç geri, Tır-tır titrədər yatdığı yeri. Ana quzusuyuz, vətən yavrusuyuz, Tüfəngdən qorxmayız, güllələdən qaçmayız. Türk oğlu türkünüz (2), Mərd oğlu mərdiz (2)” – A.R.

³³³ Müstəbid - zalım

QAFQAZ MARŞI

Qafqazlıyam, ayrılmışam elimdən,³³⁴
Qorxum yoxdur din yolunda ölumdən. (2)
Allah adın tərək etmərəm dilimdən,
Düşmən qaçıb qutarammaz əlimdən. (2)
Qulağ asun məhzun³³⁵ edən fəryada,
Dəvət edir Quranımız cihada. (2)
Parlamanımız Qafqaziyada var olsun,
Düşmənlərin yurəgində qan olsun. (2)
Ey Qafqazlı silahını omuzla,³³⁶
İntiqamsız yurəgini savutma.³³⁷ (2)
Ey Qafqazlı fəryadını eşitdim,
Silahlandım, imdadına yetişdim. (2)
Bən ölürsəm arkadaşım qoşaraq,
Sənəndəki yaraları saracaq.³³⁸
Ey anamız sənə acı fəryadın,
Məhvedici, öldürücü avazın. (2)
Bu gün sənə göz yaşını siləcək,
Ayağından zəncirini kəsəcək. (2)

³³⁴ **Qeyd:** “Qafqaz marşı” şeiri “Milli Nəğmələr”də imzasız çap olunmuş, ilk beyti Mirzə Bala Məhəmməd zadənin “Yeni Qafqasiya” dərgisində (16 fevral 1926) nəşr etdirdiyi “Vətən qaldı” hekayəsində Rəşt şəhərində bir mühacirin dilindən oxunmuşdur – A.R.

³³⁵ Məhzun – kədərli

³³⁶ Omuz - çiyin

³³⁷ Savut - silah

³³⁸ Saracaq - sarıyacaq

Qafqazlılar səngərlərə doldular,
Düşmənlərə çoxlu toplar vurdular. (2)
Dini-islam burda sərdar oldular,
Baku şəhrində səltənət qurdular. (2)
Səltənətmiz bu dünyada var olsun,
Şöləsiylə hər diyarı parlatsun. (2)

Rəbiyyə xanım

NİNİNİ³³⁹

Könlümün bir gülü sən,
O gülün bülbülü sən.
Sənəmin sünbülü sən,
Səni yavrum sevərəm! (2)

Yanağın vird-i bəhar,³⁴⁰
Gözlərin çox nəvvar.³⁴¹
Dodağın xəndə nisar,³⁴²
Səni yavrum sevərəm! (2)

Allahın bir çiçəgi,
Uyu, ey göz bəbəgi!

³³⁹ Ninni - layla

³⁴⁰ Virdi-bəhar – bahar duası

³⁴¹ Nəvvar - işıqsaçan

³⁴² Xəndə nisar – gülüş saçır

Çəkirm hər əməgi,
Səni yavrum sevərim! (2)

NƏSİHƏT

Banlayubdur xoruz, sabah açılıb,
Yatma artıq, daha oyan oğlum!
Gün çıxıb dağə, bağə nur saçılıb,
Dur ayağə geyin rəvan oğlum!

Gecə-gündüz çalış ədəb ögrən,
Bəxt niyə ki, odur səbəb öyrən,
Elmi daim eylə tələb, öyrən,
Olasan ta ki, kamran,³⁴³ oğlum!

Çoxdur elmin gözəl-gözəl əsəri,
Qayəsizdir şirin-şirin səməri,
Hər kimin yoxdur elmdən xəbəri,
Günü bişən keçər yaman, oğlum!

Əzizim, olma tənbel və kahil,³⁴⁴
Tənbel adəm isə qalır cahil.
Ol həmişə çalışmağa mail,
İşə davəran³⁴⁵ hər zaman, oğlum!

³⁴³ Kamran – xoşbəxt

³⁴⁴ Kahil - key

³⁴⁵ Davər – münsif, hakim

Əməli-bəddən ehtiraz eylə,
Kari-xeyirə əlin diraz eylə,³⁴⁶
Özün aləmdə sərfəraz³⁴⁷ eylə,
Kəsib eylə izz-ü cah-ü şan,³⁴⁸ oğlum!

MARŞ³⁴⁹

Türküüz, yaşarız biz namımızla,³⁵⁰
İntiqam doludur sinəmizdə,
Aşarız Qafqazı ordumuzla,
Boyarız hər yeri qanımızla.

Türküüz, ölürüz namusumuzla,
Bombalar şu qanlı silah əldə,
Qafqazyanın partlar göbəgində,
Boyarız hər yeri qanımızla.

Vətən yolunda candan keçəriz,
İntiqam alarız düşmənlərdən,

³⁴⁶ Kari-xeyirə əlin diraz eylə - Xeyir işə əlini uzun eylə

³⁴⁷ Sərfəraz – seçilən, başı uca

³⁴⁸ İzz-ü cah-ü şan – izzət, hörmət, şöhrət

³⁴⁹ **Qeyd:** “Marş” əsəri “Milli nəğmələr”də, Ə.R.Dainin cəm və nəşr etdirdiyi “Əsgəri nəğmələr”də (Bakı, 1919, Hökumət mətbəəsi, s.5-7) və Balaqədəş Səttaroğlunun 1919-cu ildə tərtib etdiyi və “Azərbaycan” qəzetinin mətbəəsində çap olunmuş “Ordu marşları” kitabında (s.7-8) imzasızdır. “Milli nəğmələr”də “Marş”ın ixtisar edilmiş 6-cı bənd belədir: “Türküüz, itaət vardır bizlərdə, İtaətdir bizim vəzifəmiz. İtaət olan qardaşımızla, Boyarız hər yeri qanımızla” – A.R.

³⁵⁰ Nam -ad

Aşarız Bakü şəhərini bizlər,
Boyarız hər yeri qanımızla.

Türküz, ölürüz biz mərmilərlə,
Şu qeyrət, namusumuz elimizdə,
Badkubənin Yanar dağında,
Boyarız hər yeri qanımızla.

Türküz dönməriz biz atəşlərdən,
İntiqam alarız düşmənlərdən,
İtaətlə, qırmızı qanla,
Boyarız hər yeri qanımızla.

Türküz, gedəriz biz atəşlərə,
Atəşlər açarız düşmənlərə,
Atəşə köksümüzü verəriz biz,
Boyarız hər yeri qanımızla.

Kaç nəfər türklər, binlərcə düşmən,
Bakünün alçaq dağlarında,
Sel kibi qanlar, tökəriz biz,
Boyarız hər yeri qanımızla.

QİTƏ

Bir çocuq gördüm: qayıрмаq istəyordu bir silah,
Sordum ondan: neyləyorsun ey sevimli niki-nam?³⁵¹
Ol çocuq isə, dərin bir ah çəkdi, söylədi:
Düşməndən intiqam almaq gərəkdir,
İntiqam, intiqam! (2)

A.Səhhət

FƏRYAD³⁵²

Ayıl ey bülbülü gülzari vətən,
Nəgmən ilə ola bidar³⁵³ vətən,
Qalx eylə uç səmaya pərvaz,³⁵⁴
Bəsdi bu qəflət ilə xabi-diraz.³⁵⁵
Aç gözün, gözlərinin qurbanı!
Bir tamaşa eylə gör dünyanı!
Xaricilər qabağə düşdü təmam,
Nə yaman günlərə qaldı İslam!:

³⁵¹ Niki-nam – adı gözəl

³⁵² **Qeyd:** Abbas Səhhətin “Fəryad” şeiri ilk dəfə 1906-cı ildə “Dəbistan” jurnalının 15-ci sayında “Fəryadi-intibah və ya amalı vətənpərvəranə” adı ilə dərc olunmuşdur – A.R.

³⁵³ Bidar -ayıq

³⁵⁴ Pərvaz - qanadlan

³⁵⁵ Xabi-diraz – uzun yuxu

Ya İlahi, sənə yetməz nə əcəb?!
Bu qədər naleyi ya rəbb, ya rəbb!
Şimdi millət, mədəniyyət dəmidir,
Rahi-ümmətdə həmiyyət dəmidir.
Qədəm əndaz³⁵⁶ olalım meydanə,
Düşməni məhv edəlim mərdanə.
Qalxalım, biz dəxi bir ad edəlim,
Dur əslafımızı yad edəlim.
Kəsbi-elmi şərəfi nam edəlim,
Mədəniyyət sarı iqdām³⁵⁷ edəlim

MARŞ³⁵⁸

Biz əsgəri-Qafqazlıyız,
Aləmdə irfanlıyız.
Uca Qafqaz vətənimiz,
Qan axıdar xəncərimiz,
Pək şanlıyız!

³⁵⁶ Əndaz - atıcı

³⁵⁷ İqdām – təşəbbüs

³⁵⁸ **Qeyd:** “Milli Nəğmələr”də və Əbdül Rəhman Dainin “Əsgəri nəğmələr”ində (Bakı Hökumət mətbəəsi, 1919, s.4-5) imzasız çap olunan “Marş” şeiri B.Q.Səttaroghlunun tərtib və nəşr etdirdiyi “Ordu marşları” kitabında (“Azərbaycan” qəz., mətbəəsi, 1919, s. 2-3) **İsmayıl Həqqi bəy** imzası ilə nəşr edilmişdir - A.R.

Düşmənləri qəhr edəriz,
Yurdlarını məhv edəriz,
Aslan kimi cəng edəriz,
Biz bir tabor aslanlarız,
Mərdanlarız.

Ey dindaşlar, Qafqazlılar,
Bağrı yanıq, göz yaşlılar,
Vaz keçməzdən əlbət sizi,
Sinəmizi saracağız,
Pək şanlıyız!

Yol ver bizə Qafqaz dağı,
Biz Baküyə varacağız.
Babamızdan miras qalan,
Yurdlarını alacağız.
Pək şanlıyız!

Yol ver bizə bəhri-Xəzər,
Türküstanə varacağız.
Al qanları hənuz axan,
Yaraları saracağız,³⁵⁹
Əsgərləriz!

³⁵⁹ Saracağız - sarıyacağıq

NƏĞMƏ³⁶⁰

Çatsa təkmilə əgər elm ilə əbnayi-vətən,³⁶¹
Rəf olur cövrü-fitən,³⁶² olur asudə zəmən.
Eyləyin hümmət ilə məktəbi-milliyə bina,
Tərk ola cövri-cəfa, ola məqsudi-rəva.³⁶³

Hanı o günlərimiz, sahibi-təxti cəm edək?
Xosrovu aləm edək, Əşrəfi adəm edək,
Etmədən nemətini şükrünü qəlb ilə əda,
Verdi təzyiri-Xüda,³⁶⁴ eylədi şahı gəda.

³⁶⁰ **Qeyd:** “Qüdsi” təxəllüsü ilə dərc olunmuş “Nəğmə” əsəri Mirzə Nəsimi (1828-1908) məxsusdur. Şairin şeirləri “Şərqi-rus”, “Həyat”, “Tazə həyat”, “İrşad”, “Dəbis-tan”, “Füyuzat”, “Məktəb” və s. qəzet və jurnallarında dərc edilmişdir. – A.R.

³⁶¹ Əbnayi-vətən – vətən oğulları

³⁶² Cövri-fitən – zülmələr, fitnələr

³⁶³ Məqsudi-rəva – məqsədə çatma

³⁶⁴ Təzyiri-Xüda – Tanrı qəzəbi

HALİ-VƏTƏN³⁶⁵

Ucundadır dilimin
Həqiqətin böyüğü;
Nə qoydular deyəyim,
Nə kəsdilər dilimi!

Bilirmisiniz cühəla³⁶⁶
Nə etdilər vətənə?
Nə qoydular uyuya,
Nə qoydular oyana!..

Durur bila-hərəkət,³⁶⁷
Rəvamı bir diriye?
Nə getmədə iləri,
Nə dönmədə geriye!..

Ədu³⁶⁸ qırar qapıyı,
Biz evdə bixəbəriz,

³⁶⁵ **Qeyd:** “Hali-vətən” şeiri “Turani” imzası ilə ilk dəfə Bakıda çıxan “Dəbistan” jurnalında (1906, №16) dərc edilmişdir. “Səfa” məktəbinin müəllimi Cəfər Bünyadzadə cəm və nəşr etdirdiyi “Kəşkül və yaxud Nəğmələr məcmuəsi”ndə (Bakı, Səda mətbəəsi, 1914, s.26-27) “Hali-vətən” şeirini dil-üslub xətalari ilə vermişdir. Nəğmə mətni kimi şeirə əlavələr edən tərtibçi hər bəndinin 3-cü misrasından sonra “Əman, əman...” kəlmələrini daxil etmişdir. “Milli nəğmələr”dəki “Hali-vətən” şeiri “Dəbistan” versiyasına əsaslanır. “Turani” - Əli bəy Hüseynzadənin təxəllüsüdür – A.R.

³⁶⁶ Cühəla – cahillər

³⁶⁷ Bila-hərəkət – hərəkətsiz

³⁶⁸ Ədu – düşmən

Nə başqa başqalarız,
Nə ittihad³⁶⁹ edəriz!..

Ayıltmadı qələmim
Şu türk ilə əcəmi,
Nə qoydular yazayım,
Nə qırdılar qələmi!..

Ə.Sabir

MƏKTƏB ŞƏRQİSİ³⁷⁰

Məktəb, məktəb, nə dilgüşasən,
Cənnət, cənnət desəm səzasən.
Şadəm, şadəm təfərrücündən,
Əlhəq, əlhəq, gözəl binasən!

Ətrin, ətrin güli-cinandır,
Feyzin, feyzin həyati-candır,
Qönçən, qönçən səfayi-vicdan,
Nurun, nurun ziyafəşandır!

³⁶⁹ İttihad – birləşmə

³⁷⁰ **Qeyd:** “Məktəb şərqisi” şeiri ilk dəfə “Ə.Sabir Tahirzadə. Şamaxı” imzası ilə “Dəbistan” dərgisinin 1906-cı il 20 dekabr tarixli 17-ci sayında çap olunmuşdur. “Milli Nəğmələr”də əsərin “Tahir, zahir hünərlərin var” mısrası ilə başlayan 3-cü bəndi ixtisar etmişdir – A.R.

Dəftər-dəftər xəbərlərin var,
Rəhbər-rəhbər əsərlərin var,
Mişgin-mişgin qələmlərində
Ahu-ahu nəzərlərin var!

Himmət, himmət səninlə ali,
Xaki-vətən səninlə hali,
Sənsən, sənsən ümum-i nasin
Nitqi, fikri, dili, məqali!

Gülşən, gülşən lətafətin var,
Rövşən-rövşən səadətin var,
Vazeh-vazeh bəyanlarında
Şirin, şirin hekayətin var!

Olsun, olsun səninlə xoşhal,
Yetsin, yetsin kəmalə ətfal,
Görsün, görsün pəsərlərində,
Sabir, Sabir pədərlər iqbal!

HEYHAT

Heyhat nəyimi duydu, susdu ixvan,³⁷²
Yox bəncə şu tağ qədər süxəndan.³⁷³
Heyhatimə səs verər də hər an,
Deyər, hüzn ilə kuhsar,³⁷⁴ heyhat!

Ey qorxusu olmayan xəzəndan,
Bilməm neyçün inciyirsən andan.
Naci də keçər-gedər cəhandan,
Payəndəmidir³⁷⁵ bəhar? – Heyhat!

Sənsiz dəxi olsə aşianəm,
Vardır nəğəmati-aşıqanəm.³⁷⁶
Vabəsteyi-nəşvədir³⁷⁷ tərənəm,
Bəklərmi güli-həzar³⁷⁸ – heyhat!

³⁷¹ **Qeyd:** Müəllim Naci (1850-1893) Tanzimat dövrü Türk ədəbiyyatının görkəmli şairi, nasiri və divan ədəbiyyatının tanınmış təmsilçisidir. Onun “Heyhat” şeiri ilk dəfə “Milli nəğmələr” (1919) vasitəsi ilə Azərbaycan poeziyasevərlərinə təqdim olunmuşdur - A.R.

³⁷² İxvan - qardaşlar

³⁷³ Süxəndan – söz bilən

³⁷⁴ Kuhsar - dağistan

³⁷⁵ Payəndə - daimi

³⁷⁶ Nəğəmati- aşiqanə - aşiqanə nəğmələr

³⁷⁷ Vabəsteyi-nəşvə - sevinci artırır

³⁷⁸ Güli-həzar – bülbül gül

Fəxr eyliyəcək təbiətimlə,
Şeirim yaşadığıca millətimlə.
Əsrimdəki qalibiyyətimlə,
Eylərmiyəm iftixar? Heyhat!

Laədri³⁷⁹

HƏSBİ-HAL³⁸⁰

Qəribtər görünür hali-şanın³⁸¹ ey bülbül,
Qərib gülümsə, bilsək lisanın,³⁸² ey bülbül.
Vətən məhəbbətinə bir nişanədir ülvi,
Zalım içində olan aşıyanın, ey bülbül.
Bütün o goftələrin³⁸³ naşənidedir³⁸⁴ hər dəm,
Sükut içində bütün kainat sən bir quş,
Könül həvasını söylər fəğanın, ey bülbül!

³⁷⁹ Laədri – müəllifsiz

³⁸⁰ Həsbi-hal – söhbət

³⁸¹ Hali-şanın - əzəmətli halın

³⁸² Lisan - dil

³⁸³ Goft - söz

³⁸⁴ Naşənide - eşidilməmiş

ƏNİNLƏR

Musiqilər: tərane-yi-saz olsa,
Sınələr cayi-əhtizaz³⁸⁶ olsa,
Guşimə³⁸⁷ millətin ənini³⁸⁸ gəlir.

Asıman qəhrpərvər olduqca,
Rəd və bərq³⁸⁹ cəhanə dolduqca,
Guşimə millətin ənini gəlir.

Xakidən, aləm-i səmavidən,³⁹⁰
Ərşdən, Məşhəd-i səmavidən³⁹¹
Guşimə millətin ənini gəlir.

Könlümün hüzn-i-infialından,³⁹²
Millətin “midhət”³⁹³ və “kamal”ından,
Guşimə millətin ənini gəlir.

³⁸⁵ **Qeyd:** Abdullah Cövdət bəy (1869-1932) Türk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsidir. Əli bəy Hüseynzadə ilə birlikdə tibbi təhsil almış, uzun illər dost olmuşlar. O, İttihad və Tərəqqinin yaradıcılarından idi. A.Cövdət bəyin çoxsaylı şeir, nəsr və tərcümə əsərləri çap olunmuşdur. Onun “Əninlər” (iniltilər) şeiri Azərbaycanda ilk dəfə “Milli nəğmələr” (1919) toplusunda nəşr edilmişdir – A.R

³⁸⁶ Cayi-əhtizaz – titrəyən yer

³⁸⁷ Guş - qulaq

³⁸⁸ Ənin - inilti

³⁸⁹ Rəd və bərq – göy gurultusu və ildırım

³⁹⁰ Hakidən, aləm-i səmavidən – torpaqdan, səma aləmindən

³⁹¹ Ərşdən, Məşhəd-i səmavidən – Göydən, Məşhəd səmasından

³⁹² Hüzn-i-infial – xəcalət hüznü

³⁹³ “Midhət” – özünü öyən

Zülfüqar bəy Hacıbəyli

MİLLİ MARŞ³⁹⁴

Biz bir millətiz – dinimiz qəvi,³⁹⁵
Özümüz islam, adımız cəli.³⁹⁶
Canımızı din yolunda fəda edəriz,
Vətən, millət, namus üçün qanlar tökəriz.
Şanlıyız, şanlıyız – elimiz Turan
Vətənimiz isə - Azərbaycan!
Ey əzəz vətən! Dəfi-düşməyə hazırız bu gün,
Əldə zülfüqar, ərseyi-cəngə hazırız bu gün.
Haydı qardaş! Türk övladı çağır Allahı,
Get-get, get-get irəli.
Yigid ərler, qəzənfərlər arş irəli,
Arş, arş, arş!

³⁹⁴ **Qeyd:** “Milli Marş” «Evraqi-Nəfisə» jurnalının 1919-cu il, 3-cü sayında (s.10) “Tazə milli marş” adı ilə çap olunmuşdur. Marşdan əvvəl jurnalda qeyd verilib: “Məşhur bəstəkar və musiqişünas Zülfüqar bəy Hacıbəyli cənabları tərəfindən 28 mayıda “Azərbaycan istiqlalı” bayramı günündə oxunmaq üçün yazılmış”dır. Şeirinin sonunda isə yazılıb: “Azərbaycanın gənc şairələrindən Xədicə xanımın ilk dəfə olaraq yazdığı və “Evraqi-nəfisə”yə hədiyyə etdiyi tərəneyi-vətənpərvəranəsidir”. Qeydlərdən bəlli olur ki, “Milli marş”ın bəstəsi Zülfüqar bəy Hacıbəyliyə, sözləri isə Xədicə xanıma məxsusdur – A.R.

³⁹⁵ Qəvi – qüvvətli

³⁹⁶ Cəli - aydın

“Milli NƏĞMƏLƏR”

Transfoneliterasiya: *Asif Heydər oğlu Rüstəmli*

E.mail: asif_rustemli@yahoo.com

Tel: 050 201 05 64; 050 319 80 03

Məsul redaktor:

Fərid Hüseyn

Üz cildi:

Fuad Hüseynli

Dizayner:

Ellada Səfərəliyeva

Korrektor:

Həcər Telmanqızı

Çapa imzalanmışdır: 30.03.2026

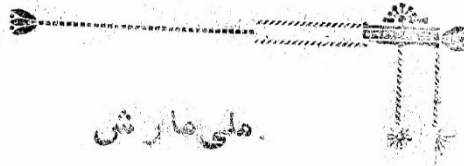
Format: 60x84 1/16, həcm: 13. ç.v., tiraj: 500

“Zərdabi Nəşr” Nəşriyyat Poliqrafiya müəssisəsi

Tel.: (012) 514 73 73, (050; 055; 070) 344 76 01

e-mail: zerdabi_em@mail.ru

گویشمه مملکت انبی کلیر
 گو کلک حزن انقد لندن
 مملکت (مدحت) و (کمال) ندن
 گویشمه مملکت انبی کلیر
 عبدالله جودت

هلی مارش

ایر یور یلش سیدیمز کوی
 اورور اسلام ایس چایه
 جانیمز کی دین یو ایسه. هذا ایلده رت
 و طین ملت ناموس ایچون قانلار توکهرز
 هاقلی نر شعلی نر - ایلمیز توران
 و طاجر - ایسه - آذربایجان
 ای عزیز وطن! دفع دشمنه حاضرز یو گوین
 ایله هوالفقار غرضه جنگه حاضرز او گوین
 هایدی ورداش اورتک یولادی، چاغیر الله
 گیت گیت گیت گیت ایلمز
 گیت الله! عظیم الله! آرش ایلری آرش
 آرش آرش
 ذ. حاجنسکی

عصر مده کسی غالبیت مده
ایلم می یم افتخار ؟ — هیئات

معلم ناجی

حمه-بحال

غریبتر گورینور حال شانک ای بلبل
پغریب گاممه بیلسهک لسانک ای بلبل
وطن محبتینه بیر نشانه در علوی
ظلام ایچنده اولان آشیوانک ای بلبل
بوتون اوگفته لارک ناشینده در هر دم
اولور سماعنه اصل جهانک ای بلبل
سکوت ایچنده بوتون کائنات سن بیر قوش
گوگل هوا سینی سویلر قفانک ای بلبل!
لأدری

اذین لور

هو سیقی لر ترانه ساز اولسه
سینه لر جای اهتر از اولسه
گوشه ملتک انینی گلیر.

آسمان قهر پرور اولد قجه
رعد و برق جه نه دولد قجه
گو شه ملتک انینی گلیر

خا کیدن عالم سماوی دن
عرش دن مشهد سماوی دن

Депрб. ССР и чоркази китабхона
 РЕПУБЛИКАТИ ФОНДУ
 АН-Азгерб. ССР
 ВОСТОЧНОЙ ДЕТЕРАТУРЫ
 واشنج واشنج
 شیران شیرین

اولسون اولسون سنگله خوشحال
 نسون نسون کماله اطفال
 گورسون گورسون پسر اریده
 صابر صابر پدر لر اقبال
 ع. صابر

هیاهات.

دیرها زیمی دویدی حوصدی احوان
 یوقی بنجه شو طاغ قدر سخندان
 هیاهاتمه سس وبره ده هر آن
 دیر، حزن ایله کوهسار، هیاهات!

ای قورخوسی اولمیان خزانان
 بیلمم نیچون اینجینیر سن آندان
 ناجی ده کیچر گیدر جه نادان
 پاینده میدر بهار ؟ — هیاهات!

سون سیز دخی اولسه آشیا نه م
 وار در نغمات عاشقانه م
 ورا بسته نشوه در تیرانه م
 بکنرمی گلی هزار ؟ — هیاهات!

فخر ایله جک طنبه متسمه
 شمرم یا شا د قجه متسمه

نه قويدلار يازايم
نه فير ديلار قلمی
قورانی

مکتب شر قیسی

مکتب مکتب نه دلگشاسن
جنت جنت دیسم سزاسن
شادم شام تفر جگدن
الحق الحق گوزهل بناسن

عطرک عطرک گل چنان در
فیضک فیضک حیات جاندر
عنجهک عنجهک صفای وجدان
اورک اورک ضیا فشا ندر

دفتر دفتر خیر لک وار
رهبر رهبر اثر لک وار
مشکین مشکین قلمار گنده
آهو آهو نظر لک وار

همت همت سنگله عالی
خاک وطن سنگله حالی
سن سن سن عموم ناسک
نطقی، فکری، دبلی، مقالی

گلشن گلشن لطافتک وار
روشن روشن سعادتک وار

حال وطن

اوجنده در دلیلمک
حقیقتک بو بو گئی
نه قوید یلار دییه بم
نه کسیدیلر دلیلمی

بیلمیس هوسگیز جم-لا
نه ایتدی یلدر وطنه
نه قوید یلار او بو یا
نه قوید یلار او یا نا

دو زور بلا حرکت
رو می بیر دیری به
نه گیمتمه ده ایلسی
ده گری به

- ۷۲ -

عدو قیرار قاپو بی
یز اوده بی خبر ز
نه باشقا باشقا لا رز
نه اتحاد ایده رز

آیلمتما دی قلمیم
شو تورک الله عجمی

بول وير نزه قالمقزداشم،
نر باگو به وارجا غز
بابا مز دان ميراث قالان
بوردد لار يني آلاجا غز
بك شانلي يز

بول وير يزه بحر خزر
نور كستانه وارا جا غز
آلقالاري هنوز آخان
بارا لاري ساراجا غز
عسكر لر ز

نغمه

چاتسه تكميله اگير علميله ابنای وطن
رهم اولور جورفتن اولور آسوده زمن
ايله بك همت ايله مکتب عليه بنا
ترك اولو جورجفاء اولامه صود روا
هاني او گونلر يمز، صاحب تخت جم ايدك؟
خسرو عالم ايدك اشرف آدم ايدك
ايتمه دك حمتك شكر بني قلب ايله ادا
وبردي تغيير خداه ايلدي شاهي گدا
قد سي

کسب علم شرف نام ایده لب
مدنیت ساری اقدم ایده لب

ع. صحت

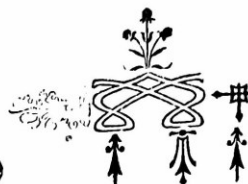
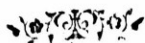
مارش

بز عسکر قاقاز لی بز
عالمده عیرفاندی یسر
اوجا قاقاز وطنمز
قان آخیدار خنجر مز
پلک شانلی بز

دشمنلری شهر ایده رز
نوردلارینی محو ایده رز
اسلان کیمی جنتک ایده رز
بز بر طا بود اسلانلا رز
مردا فلا رز

ای دینداشلار قاقاز لیلار
باشیری بالیق گوز باغلیلار
واز کبچمزدن البت سزی
سینه مزی سارا جا غز
پلک شانلی بز

دشمنان انتقام آفاق گر گذر، انتقام! انتقام! (۲)

فریاد

آبل ای بلبل گار وطن
نغمه‌ك ايله اولاي بيدار وطن
قالق ايله اوج سمايه يئر واز
بسدی بو غفلت ايله خواب دراز
آج گوزك گوزلر يئك فوربانی!
بیر تماشا ايله گور دنیا نی!
خارجی لر قاباغه دوشدی تمام
نه ایمان گونلره قالدی اسلام!..
یا الهی، سنه یتمز نه عجب!
بو قدر ناله یارب، یارب!
شیمدی ملت، مدنیت دهیدر
راه امتده حمیت دهیدر
قدم انداز اولالم میدانه
دشمنی محو ایدولسم مردانه
قالقالم بز دخی، بیر آد ایدولم
دور اسلام یزي یساد ایدولم

با دگو به لك اناار داغنده

بویارز هر یسری قانیمز له

تورکز دوحه رز یز انشاردن

تقمام آلا رز دشمنلار دن

طاعت له وری قانیمز له

بویارز هر یسری قانیمز له

تورکز گبده رز یز آتشاره

آتشار آجا رز دشمنلار

آتسه گوکسمزی ویره رز یز

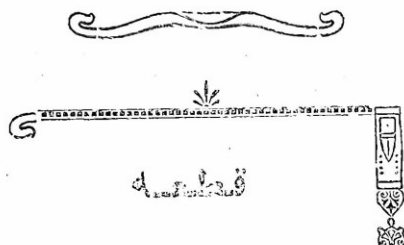
بویارز هر یسری قانیمز له

قاچلقر تورکاره بیگلرجه دشمن

باگو نك آلچاق داغلا ریئده

سیل کیمی قانلار تورکز یسز

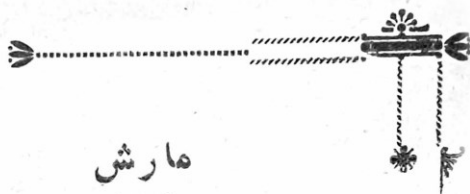
بویارز هر یسری قانیمز له

بیر چوچوق گوردیم: قابیرماق ایسته بوردی بیر سلاح
 صوردم اونندن: نیله یورسک ای سه ویملی نیک نام؟
 اول چوچوق ایسته ده اون یور آد جیباری سوله دی:

اوزك عالمده سر فرارز ايسه
كس اناه عز وجاه و نشان اوعلوم!

تورگنه

مارش

تور گز ياشارز بر ناميمز له
انتقام دولو در سينه مزله
آشارز قاققازي اوردو مز له
بويارز هر يري قانيمز له

تور گز توليرز ناموسمز له
بوميلار شو قانلو سلاح الده
قاققازيا نك پاتالار گوبگنده
بويارز هر يري قانيمز له

وطن بولنده جانن كيچه رز
انتقام آلارز دشمنن دن
آشارز باتو شهر بني بر لر
بويارز هر يري قانيمز له

تور گز توليرز بر هر مي ارده
صو بغيرت ناموسمز ليمز ده

بانلا یو بدر خوروز صباح آچیلوب
 بانما آرتیق دایا او یان، اوعلیم !
 گون چیقوب دایه باغه نوساچیلوب
 دور آباغه گیین روان اوعلیم !

گیجه گو ندوز چالیش ادب او گرن
 بخت لیکه اودر سبب او گرن
 علمی دائم ایله طلب او گرن
 اولاسان تا که کامران اوعلیم !

چو قدر جاهلت گوزل گوزل انیری
 شایه سیز در تمیزین تمیز بی نیری
 هر کیملک بو شهر علمدن جبری
 گونی بی شلک کیچر یان اوعلیم !

هر بزم اولما تمبیل و کاهل
 تمبیل آدم ایدم فالور جاهل
 اول طبعیه جمالیتمه مایل
 ایشمه داوران هر زمانه اوعلیم !

جاهل بیدن احتراز ایلمه
 کار خیره الیک دراز ایلمه

قافقاز لیلار سنگر لره دولدیلار
 دشمنلره چوخلی توپلار ووردیلار (۳)
 دین اسلام بوردی سیدارا اولدیلار
 باکو شهرینده، سلطنت دو، دیلار (۲)
 سلطنتمز بو دنیا ده ویر اولسون
 شعله سیله هر دباری یارلاسون (۲)

نه ئی

گوگلمک بیمر گلی سک
 او کلک بلبللی سک
 سیننه مک سنبللی سک
 سنلی یاوروم سه ودرم ! (۴)

یا سکا غیک ورد بهار
 گوز لر ک چوق قوار
 دو دا غیک خنده نثار
 سنلی یاوروم سه ودرم ! (۲)

اللمک ییرر چیچکگی
 اوبو ای گوز به به گی!
 چیکرم هر امگس
 سنلی یاوروم سه ودرم ! (۲)
 ربیعہ.

قفقاز مارشی

واققازلی یام آیرلمیشام، ایلمیدن
 قورخوم بوخدر دین بولنده اولومدن (۲)
 الله آدین ترک ایتمرم ديلمیدن
 دشمن قاچوب قوتاراماز ایلمیدن (۲)
 قولاغ آسون محزون ایدن قریاده
 دعوت ایدیر قرآنمز جهاده (۲)
 بارلارمز قافقازیاده وار اولسون
 دشمنلرک بوره گیلنده قان اولسون (۲)
 ای قافقازلی سلاحکی اوموزلاه
 انتقامسیر بوره کیکی ساووتما (۲)
 ای قافقازلی قریادیکی ایشتم
 سلاحلاندیم ایمدادیکه یتشدم (۲)
 بن بولرسیم آرقاداشم قوشاراق
 سینک ده کی یارالاری ساراجاق (۲)
 ای آنامر سنک آجی قریادک
 محو ایدیچی بولدیرچی آوازک (۲)
 بوگون سنک گوز یاشیگی سیلهجک
 آباغندن زنجیربکی کسهجک (۲)

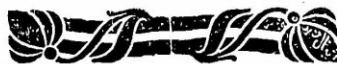

آنا ايله اوغلى آيرى سانان
 سن گيدرسەك گيدەرم اول ين
 اولەرم گيتسەك آنا، مەوس وطينا
 وطنم، والدە محترەمەم!
 سنى آرتىق يەنە آرتىق سە، وەرم!

يوسف زاده

اوشلىلر نغمەسى

ھايدى، باقالم ھې توپلانالم
 گۈللىلى عسكەر بىز ياز يىلالم
 دشمن اوگىنە سىنە وىرەلم
 مەستېد لرى بىز مەحو ايدەلم
 آنا فوزىسى بىز وطن ياۋروسى بىز
 ئوڭنەكەرن قورقمايىز گۈللەدن قاچمايىز
 تۈرك اوغلى تور كىز }
 مەرد اوغلى مەردىز }

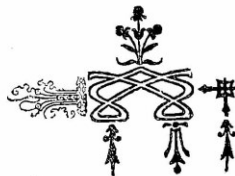
گو گسینی گر هندو ستانی آش

بو باحان دهره لر	بو آخان چایلار
بزم ایلیمه ز	بزم یسوردیمه ز
آرش آرش	هایدی آرقاداش
گو گسینی گر	هندو ستانی آش

بوردا فالانلار	بوردا یاتانلار
بزم آتاهز	بزم بابامز
آرش آرش	هایدی آرقاداش
گو گسینی گر	هندو ستانی آش

هایدی گیمده لم	آی آرقاداشلار
روس ایلیمه	موسقو سستانه
فالق فالق	سونسکونینی تاق
بزلره دوعدی	انتقام آلاق

وطنیم

وطنم والدۀ محترمه م
 منی بر لحظه فراموش ایدمه م
 بلمم گیمدی بزم فرق قویان

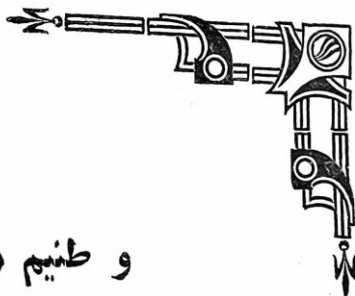
و طنم باغ در . اولادی چچک
 بوو مگچون بوچچک ایسترامک
 بوو سون پارلا سون ازهار وطن
 دلگشا اولمالی ازهار وطن
 اودر انسان که سهوه ملتینی
 گوسد-تره ملتینه خدمتینی
 ایستین د لبر حریتینی
 صرف قیلسون وطنه تر و تینی
 ای وطن ای بزه آلهش حیات
 سنی کور مک دیلرم پر لمعات
 ملتیت له ترقی دار اول!
 نور عرفان ایله بر خور دار اول
 گورده یم بن ده سنی شمشه دار
 بودادان جسمیمی آغوش مزار
 ملتیم صاحب عرفان اولسون
 و طنم ارض درخشان اولسون
 ظلمت نولسون باشاسون قیض و ضیا
 ایسترم ملتیم اولسون بالا! ..
 پ. هرشد

یوز سنه وار که
 یوز دیلمزک
 د شمنک دردی
 باغرینی ده لدی
 هارشی آرش
 هارشی آرش

الله دن اوتانسون د وئار گری
قادر بویله ایمش هیتلی آ نه
جانم فدا اولسون آ ذر بایجانہ
قائم حلال اولسون آ ذر بایجانہ ۲

مرد اوغلویم من اولمک ایسترم
بر آج قان ایچمک دیکیم منم (۲)
فورولمش چادرلر سونگو بیلگم
قادر بویله ایمش هیتلی آ نه
جانم فدا اولسون آ ذر بایجانہ
قائم حلال اولسون آ ذر بایجانہ ۳

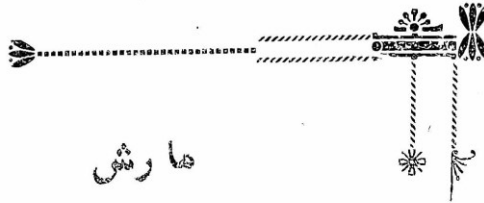

و طینیم و ملتیم

سهرم بن وطنی چونکه و طن
اوزی در بزلری پرورده ایس
پرورشیا ب ایدور جانی، تنی
سهرم چونکه آنام در، و طنی

اوقو ماقلق بهاری گامشدر
خاقانک لانداری گامشدر
بور عرفان بره کو که ساچیلوب
مکتب عام معرفت آچیلوب
اوقوبک نور دینلر، اوقوبک!
اوقوبک، نور سیدلر، اوقوبک،
باشاسون تاپیزمده امتیز
دایم اولسون چپاندا ملتیز

ع. صفیاب

هارش

قافقازیه داغلا ری چیچکلر آچار
آلتی گوموش اور دوسوزمه لرساچار (۲)
بورولمش دشمنلر یل کیمی قاچار
قادر بور یاه ایمیش هییتلی آلتیه
جانم قدا اولسون آذر با یجانه
قائم حلال اولسون آذر با یجانه

تورک اوغلوم، من اونمک استرم
توپراق تیکان اولسون مایاغم بیریم

مارش

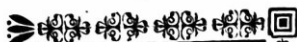
آمام منی یشیدیدی بو برلره یوللادی
 بو سانجای تسلیم ایتدی الله اسمارلادی
 بوش اوتورما چالیش دیدی خدمت ایله وطنه
 سودیم سئ حلال اولماز صالدرماز سئ دشمنه
 آرش ایلری آرش ایلری قافقازک شانلی عسکری
 آرش ایلری آرش ایلری قافقازلیلار دونمزگری.

اطاعتدر ایلمک بورجمز بو اوجاقده بیللم
 بو سانجاقده برلشدیک بزه سایه سنده ئولهلم
 بو مبارک سانجای من آنامدن چوق سهوهرم
 هر گوردگجه سلام دوروب گوز باشلاری توکرم
 آرش ایلری آرش ایلری قافقازک شانلی عسکری
 آرش ایلری آرش ایلری قافقازلیلار دونمزگری

اوگود

ملکت ای امید اقبالی
 پیرلیک ای برنجی شهبالی
 گیتدی سیمرو سیاحتک فصای
 دائمی استراحتاه قمرلی

بهاریات

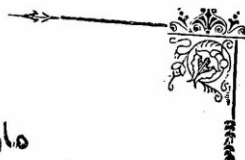
ایلر ایلر آی ایلر
بو یله سوله یور ایلر:
قیشک صولتی بیتدی.
بهار شرفله بیتدی
ای بلبل، جان بلبل، اوقو، بزی سهویندیر!

گونش دوغدی یایلدی
هر بیر یاتان آیلدی
داغلار، داشلار، بایرلار
صحرا لر هم چاییرلار
ای بلبل، جان بلبل، اوقو بزی سهویندیر!

یر نور ایچینده قالدی
ایشیق دنیانی آلدی
هر شه ده بیر طراوت
گول و سه یور طبیعت
ای بلبل، جان بلبل، اوقو بزی سهویندیر!

الوان چیچکلی بهار،
اکاش کوهلکسی بهار،
اولوب ذوقکله شربک
ایله ریک سنی تبریک
ای بلبل، جان بلبل، اوقو بزی سهویندیر!

ترپنه لم . . . چا ایشا لم
 هر پیر ایشه آیشا لم
 آرش ایلری آرش ایلری
 گری قالدوق چوئسن بری . . .
 آرش ایلری هپ ایلری !
 باتسون علمك دشمنلری
 باتسون توركك دشمنلری
 عینی علوی

مارش

توركز ایدەرز دائم افتخار
 خلققله باشلار، قاریخمز وار
 قلبلرده توركلك عشقيله چاریار
 عشقيله چاریار
 اوكلده سالنجاقی ادمسونكو قلبده تاغری بن
 دنیایه حاكم ایلحق ایستەرز
 مەبدەز تورك اوجاغی كیمەزده اوجا پارلاق
 بابراقمزی اوجالداق .
 اعلا یزە قالدیراق

سولمز ایشقلار، یارلاتی، یوردی
 هر در سچیلدی، لقان و قافقاس
 شلر ایچده، طوقماقدی در داس
 الله اکبر الله اکبر
 اسلاملار اولسون دائم مظفر (۲)

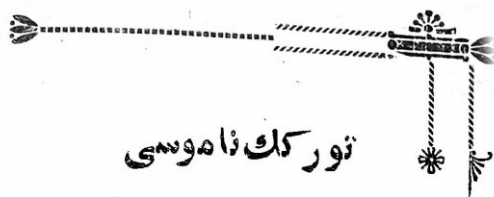
نورکک باغی، قالدقجه، قالدقور،
 قافقازیا تورکک، یوز یوردی اولسون
 باد سس بوغولسون آی ایلدیز دوغسون
 الله اکبر الله اکبر
 اسلاملار اولسون دائم مظفر (۲)

قرقی

آرش ایلری، آرش ایلری
 ایسته گیمز، آیلری لک...
 آرش ایلری، هپ ایلری
 قالان گری، ئولمش دیمک
 او قو بالم: هنر و علم
 سایه سنده یوکسه له لم
 ایشمزدی ثبات ایدوب
 تریید لی گوزل ادیب

اورمان رنگیدن رنگه گیره
هر طریده چالیشماق وار ..
تنبیل لیگدن صافینالم
چالیشمالک زانا ئیدر
انسانامی طا فینالم
ایش انسالک بیر چالیدر
آرقا داشلاره ایش باشینه
گیردک چالیشماق باشینه
مکتب، جفت
گل، دوام ایت
هایدی هایدی چالیشالم (۲)
چالیشماغا آلیشالم! (۲)
علی علوی

تورکک ناموسی

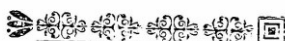
بیر الدہ قرآن، بیر الدہ خنجر
سرحدده تورکک، اوز یوردن بکلر
الله اکبر، الله اکبر
اسلاملار اولسون، دائم مظفر (۲)
ناشریم «بویردی» آی ایشته دوغلی

هارش

چهار وزیر جهاد وار با ولا داری بومبالار (۲)
 قهر ولسون معدو اولسون خائن آتچاق دشمنلر (۲)
 قوشار آددیم ایلری دولتمه بهلم بیز گری
 ایلری ایلری آذربایجان عسکری
 ایلری ایلری وطنه فدا ایلری

السلامت دشمنانی فرمان ایتدی اوردومه (۲)
 قوشالم شو معلوم بتملره یاردیمه (۲)
 قوشار آددیم ایلری دولتمه بهلم بیز گری
 ایلری ایلری آذربایجان عسکری
 ایلری ایلری وطنه فدا ایلری

بو مانتچاق بزلره قنلی کفن اولاجاق (۲)
 یاقینده شعله نه جک هر بر هر قوجاق (۲)
 قوشار آددیم ایلری دولتمه بهلم بیز گری
 ایلری ایلری آذربایجان عسکری
 ایلری ایلری وطنه فدا ایلری

چالیشالم!

آری گه زه چپچک امه
 توهار اوچاره بیریم آزار

قوشلار اوچدی اکیلدی؛
وای ساری کسیددی...

بیر سس گلیر اورا قیدان؛

بن دیکلرم بایا ویدان؛

سویله ز که: «تیش یاووق دره

سینک بیرلر ساووق دره

وار ایستی جه اولکه لر

قیشدا بزه خوش گلهره؛

صبرایله، قوی، یازاولسون،

بیرقار، یاغیش آز اولسون.

سوقات گتیرهر قوشلار.

سزه گوزل ماهنی لار!

دود

ایله عبرت، ایله غیرت
گیدیر الدن دخی فرصت

قوشلار

قوشلار، قوشلار، آ قوشلار،

قار اتقوشلار، آ قوشلار!

چه-چه ووریک بورادا،

گاه یر ده، گاه یووا دا،

قونیک بوتک بودا غه،

چوق کیتیه یك اوزا غه،

آ قوشلار یم کیتیه یك،

بنسی غمگین ایتیه یك،

قوشلار نیچون گیدیر سیز؟

یوقسا که سیز ایدیر سیز؟

مارش

کاکیز بیرلشهلم	کاکیز ارغاداشلار
جهيله گولهلم	دشمنهز جهلدر
کلهچک بلک بیه ندر	بو علمانک سوکنده
چالیشا جاق رماندر	چالیشک آیدارداشلار
قا شو کلمز بیرلوه	بیرلشک وار شوسنه
بیرلشهلم ای مات	اگه کلمز بو ابدی
نه قازاندق سزدن بز	و قدر ایل کیچیرندکیز
ال چاکرسز بزدن سز	بیتشوب ای کوهنهلر
احمد کمال	

آیل ای مات عالی بو نه جهل و نه جهالت
 باتما قارداش بیر اویان گیتدی قاباغه هامو مات
 ایله عبرت ایله غیرت
 گیدیر الدن دخی فرصت
 بیر باقک فونشولره گور له ایدیر سمیله غیرت
 نه بلالر گتودیر باشهزه گور نه مصیبت

نصیحت

امتحان در دوره سیم ایستاد
 چه شصت و نه کیچریک، روزگار
 جلد جلد ایستاد، فالعیاق گری
 حاصل ایستاد، بو زمان اعتبار
 فرصت الله ایستاد، آفاق اختیار
 حاصل ایستاد، بو زمان اعتبار

نغمه فارسی (نمونه)

خدا بما کرده عطا حال خوب
 لطف سخا کرده عطا حال خوب
 علم هدا کرده عطا حال خوب
 وای شکر هاشکر هاشکر هاشکر
 چون خدا شده یار ما

تشکر

ایلهی صبر شکر قیلدیک نه اطفاسکله عنایت
 خوشا بیلره تاپدوق خوش عصر ایله سعادت
 اوخوروق اوخوروق بازاروق جهانده یکسر
 دخی زمان درسدر به اینکه وقت بختدر
 ای خدا سن بزه قیل کومک علمیه یار ما بیز کیدمک

ملتمز سواه اولماز، و نه گـرمده کیم دورور؟
بوز، و درکارز: درل ابرماق اولوب داشارز

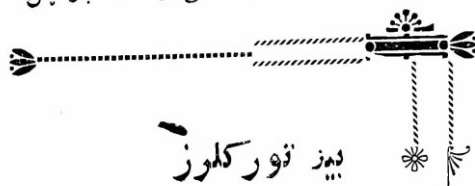
نمونه

(۲ دمه) مکتبمز کشاد اولور بالا بالا گل گل
علمک ایشی زباد اولور بالا بالا گل گل
دین دنیا آباد اولور آبیلا لام گل آبیلا لام گل

مکتب مکتب علم ایچون واردر بر مکان
بلی خبلی خوش مکان
کیمدر کیمدر بیلمین بو ایشی عیان
بلی پیر و هر جوان
بزه آورده وار علاج
دخی اولمیا بیزیم بلی غیره احتیاج
دخی اولمیا بیزیم بلی غیره احتیاج

بخیله نېمر ایتمه زنه‌ار اهل ایل‌مه مبادا ای یار
 ذلتدن امان اوزگۈی قورتار غیرت ایله بیر اویان
 یاتما گور ندر سنی راهده باز یس قویان
 عبرت ایله گور نه ماجرادر نادان یوزی دایما قرادر
 عالم اهلی سر آمدو سرادر عبرت ایله بیر اویان
 یاتما گور ندر سنی راهده باز یس قویان
 نوش‌ایتمی‌همت اهل‌ذوق‌اول عامه هوس ایله شوق اول
 چیق مرتبه کماله فوق اول غیرت ایله بیر اویان
 یاتمه گور ندر سنی راهده باز یس قویان

بیز تورکلوز

اڭ گوزل یوز بیزه چیرکین بیز سووه‌رز تورک یوزی
 اڭ ایی اوز بیزه فنا بیز ایستهرز تورک یوزی
 ملتیز آلقشلا‌رز : آغلادقجه تورک سوزی
 بیز تورکلرز. بیز بو قائله بیز بو آدله باشارز

او نئای‌در، ینه بوگون بیزه سویلر سوگودی
 او دیل‌ل‌در، ینه بوگون بیزه ویرر اوگودی
 ملتیز چوجوق ایلی بو سسلرله بویودی
 بیز تورکلرز: دشمنلره یالین قلنج قوشارز

هانکی تورک‌در گردینه اورغن کمند اوردورور!

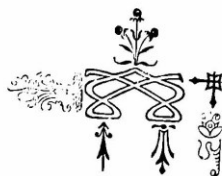
هانکی تورک‌در مسجدینه چاڭلی قوله قوردورور!

دوخ برده عمل وای شریعت که قویو ببرد
 اشر ایتدی نه کیم علم معارفه هنردر
 جام وقت سحر در آبل کور نه خبردر

گل بارما آب انتمه کن آم مکرر
 اود دوتدی سراسر آشوب خامه دفتر
 ترک اولدی دیوب سوبله که صدحیف بیم
 نشر ایتدی نه کیم علم و معارفه هنردر
 جام وقت سحر در آبل کور نه خبردر

نصیحت

کوز آچ نظر ایله بیر جهان
 دوشمش یولا کاروان روانه غیرت ایله بیر اویان
 باتما کور ندر سنی راهده باز پس قویان
 علم اهلی ترقی یاب اولدی مشهور چو آفتاب اولدی
 بو عصرده کامیاب اولدی غیرت ایله بیر اویان
 باتما گور ندر سنی راهده باز پس قویان
 گور بیر بیزی قالمشوق زحاله اغیار یتوب هامو وصاله
 بیز جهلده پایه کمله غیرت ایله بیر اویان
 باتما گور ندر سنی راهده باز پس قویان

وارمش علمالر او زمان علمیه مشحون
رشت اینای بو اغیارلره اولدیلا دلیخون
تکمیلده سعی ایتدی اولاردن صکره مامون
نشر ایتدی نه کیم علم معارفله هنردر
جانم وقت سحردر آیل گور نه خبردر

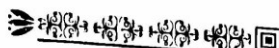
گور ایتدی نیجه مایل عیش وهوس اولدوق
بدبخت زبون ییل هامودن نازیس اولدوق
بوخ بوخ ره اغیاره عجب خاروخس اولدوق
نشر ایتدی نه کیم علم و معارفله هنردر
جانم وقت سحردر آیل گور نه خبردر

نه یانمسان ای دولت سیم و زره مایل
بونجه یوخو اولماز بو گران خوابدن آیل
گور کیم نیجه مسمود اولوب اهل فضایل
نشر ایتدی نه کیم علم معارفله هنردر
جانم وقت سحردر آیل گور نه خبردر

پیغمبر محمود که قویمشدی شریعت
سویله هانی بر سنده او قانون طریقت
اول علت غائی نه قدر چیکدی اذیت
نشر ایتدی نه کیم علم و معارفله هنردر
جانم وقت سحردر آیل گور نه خبردر

ختم رسل اول نظم سیاست که قویوبدر
مجموعنی با علت حکمت که قویوبدر

امید بودر رحمت ابدہ حق عوضینہ
 علم و ادبہ ہمد اولاق رفیع اولاکینہ
 لارمدر ابدہ ک شکر حاکم کرمینہ
 ناصح

نصیحت

ای عاقل بیچارہ بونہ خواب سحر در
 باتمہ یولار اوستندہ گوزیم جای خطر در
 اسلامہ ینوب علم بیمیردن اثر
 نشر ایتدی نہ کیم علم معارفله هنر در
 جانم وقت سحر در آیل گور نہ خبر در

چوخ عام صنایع کہ بولوب غیردہ شہرت
 ایتمش بونہ بیل ملت اسلام صدارت
 اول وقت کہ ہارون رشید ایتدی خلافت
 نشر ایتدی نہ کیم عام معارفله هنر در
 جانم وقت سحر در آیل گور نہ خبر در

بیل ملت اسلامیدی اولوقتندہ منصور
 ہم واردیلار عالمده علوماتیلہ مشہور
 خلق ایچرہ او باہمت ابو جعفر منصور
 نشر ایتدی نہ کیم علم و معارفله هنر در
 جانم وقت سحر در آیل گور نہ خبر در

لازمه در ایدەك شكر خداك كرمینه

كەشەندە اولار لاله لارك نشو ناماسی
مەكتەبدە اولار معرفت عالم بناسی
احصاف ایله گور هانسی نك آرنیقدی صفاسی
مەكتەبدە اولار خلق حسن صاف اولی سینە
علم و ادبە همدەم اولاق رفع اولای کینه
لازمه در ایدەك شكر خداك كرمینه

كەشەندە اگرچه آچیلور لاله احمر
مەكتەبدە اولور علم و هذر سینەدە ازیر
بش گونده اولور لاله تلف جمەلسی بکسر
ساقی قەلار علمك ثمری روی زمینە
علم و ادبە همدەم اولاق رفع اولای کینه
لازمه در ایدەك شكر خداك كرمینه

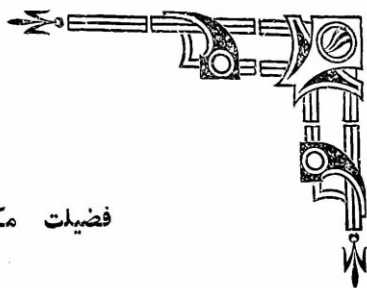
علمیله تمام ال اله ویرمش لاله تفاسیه
مەكتەبله دوشوب هر بیرى بیر اوزگه سیاغه
قالدوق گرو اغیار دوشوب جمەله قباغە
یوق مەتبووك رونقەسى آنك سببەینە
علم و ادبە همدەم اولاق رفع اولای کینه
لازمه در ایدەك شكر خداك كرمینه

آللانما جهان شوکتە جمەله خالدر
باعث بو جهان خلقیتە علم و عملدر
ناصح بو نصیحت کە دیوزسن نه گوزلدر

حیدر دین ایدر تمنا
مکتبہ نیک دوا دین
ای کوزیم ای جانیم
گیت مکتبہ جوانیم

علم اوگره ن امتحان ویر
اوز فضالتی نشان ویر
قدربن بیل علم و فضالت
علمک یولنده جان ویر
ای کوزیم ای جانیم
گیت مکتبہ جوانیم

ع. صابر

فضیلت مکتب

آج بیر نظرك گیل آ گویگی حال یقینه
مخلوق گرك عارف اول اوز ادبینه
فرصت گیدر الدن او زمان تنك اولی سینه
غرق اولمیه طوفان جهالتده صقینه
علم ادبه همم اولاق رفع اول کسینه

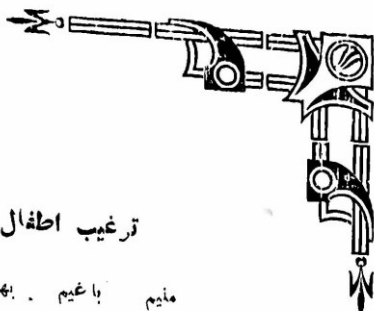
چوخ بوخلامق شیطاندن
 تیز دورمق اللهدندر
 ای گوزیم ای جانیم
 گیت مکتبه جوانیم
 نصیحت آل نصیحت
 قییل کسب علمه غیرت
 عالمه بیز لیک بولاسی
 مشکل اولور حقیقت
 ای گوزیم ای جانیم
 گیت مکتبه جوانیم

مکتبه وار شرافت
 دفترده وار لطافت
 جاری اولور قلمدن
 شیرین شیرین حکایت
 ای گوزیم ای جانیم
 گیت مکتبه جوانیم

الله اولسون صدیک
 مکتب سنک شقیقک
 دور مکتبه گیت اوغلیم
 دفتر سنک رفیقک
 ای گوزیم ای جانیم
 گیت مکتبه جوانیم

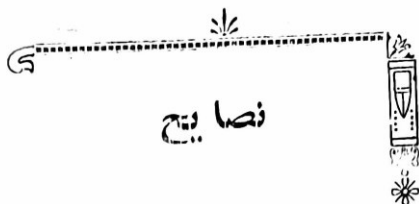
معلیمک کلامین
 آل ساخلا احترامین

کبر و منیت ایتمه همواده
علم و ادب له قبل درده چاره
ناصرح

ترغیب اطفال مکتب

منیم باغیم . بهار یم
فدکری ضیالی اوغلم
مکتب زمانی گیلدی
دور ای وفالی اوغلم
ای نوزیه ای جانیم
گیت مکتبه جوانیم
گوز چیلدی صبح آچیلدی
قرانقلار قیا چیلدی
پنجره دن گون دوشدی
اوتاقره ساجیلدی
ای گوزیم ای جانیم
گیت مکتبه جوانیم
اوغول اوغول اماندر
چوخ بوخلاق یماندر

نصایح

بتور عرض می همت املنه ای صبا ایت وفا
رفع ایلسونلر بفضلله کینه
نایسون صفائی جانا قلب ایله شوقیله ذوقیله
کبر و منیت ایتمه همواره
علم و ادب له قیل درده چاره

عام اهلی چاندی جمله عزته شوکنه دولته
جهل اهلی دایم دوشدی ذلته
سند همت ایت جانا گل حمیته بیر زمان بالامان
کبر و منیت ایتمه همواره .
علم و ادب له قیل درده چاره

علم و ادب در زینت انسان بی بدل بی خلل
ناره خطب در جاهل نادان
گل هوشه سده جانا غفلتدن او یان قیل نه ق بوسیاق
کبر و منیت ایتمه هواده
علم و ادب له قیل درده چاره

عاقل اولانه بسدر اشاره بیر اوزک آچ گوزک
یار و یولداشه ایله نظاره
ناصح نصیحت ایتمز اغیاره ایتمه جوش ایله گوش

تشویق اطفال مکتب

ای عزیزان درسه و کبر ایدک
 درسی بیلمین اوغول طفلی نیلرم
 ایلی گیل اولک آتا و آنایه
 رنگ بوی سیز اوغول گیلی نیلرم
 دلدی هر زمان درسی ورد ایدک
 آیری سوز دین اوغول دیلی نیلرم
 سیز منه اوغول من سیزه آتا
 درسه اولمیان اوغول میلی نیلرم
 علمیدن ویرک سو مسروته
 هرزه گر اولان اوغول میلی نیلرم
 علمسین بشر هیچ بشر دگل
 علمه اولمیان اوغول گوگلی نیلرم
 ایتمیون خجیل درسده منی
 ایلین خجیل اوغول اوغلی نیلرم
 احترام ایدک آتا و آنایه
 بی ادب اولان اوغول اوغلی نیلرم
 جمله گوش ایدک ناصحک سوزین
 بی ثمر اولان اوغول قوی نیلرم

ناصر

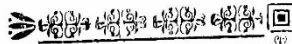
صبح و مسا سوایله ناصح

ورد زبازر ایله ناصح

د. ا. ایله بیلر ناصح

رحمتیگی ایله شامل ادله علمه قیل عامل

ناصر

نصیحت

مکتبه گل مکتبه اوگر ننگه ادبی

چونکه ادبلن آرتار خلاقك منصبی

سعی ایدك سعی ایدك

تا پارسه گز شرفی

حرمت ایله آتا گاء سندن اولار ضای

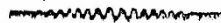
بی فائده اولماسون اوچکدیککی جفا سی

آرتسون سذك قلبك گونی گولدن ضیاسی

چونکه ادبلن آرتار خلاقك صفاسی

سعی ایدك سعی ایدك

تا پارسه گز شرفی

الیهی حی و قدیم
 رؤف و قادره کریم
 ترحم ایله رحیم
 رحمتگی ایله شامل ادبہ علمہ قیل عامل

موفق ایت عالم ایله
 مه ارفه جازم ایله
 بـلادن هم سالم ایله
 رحمتگی ایله شامل ادبہ علمہ عامل

صبح و مسا شکر و منت
 فرضدر اکرام نعمت
 معلّمه ایله رحمت
 رحمتگی ایله شامل ادبہ علمہ قیل عامل

رئیس و معین و ناظر
 ییزلره وار هر نه ناصر
 رتبه لرین ایله فاجر
 رحمتگی ایله شامل ادبہ علمہ قیل عامل

گاشن اعماله رنگیده بو ویر
گوهر ایله-انه بیر آبرو ویر
همت ایله علمیه دوت راه نجاتی
فانی قیلمه جهلیله دنیاده حیاتی

علمه ال تاپماز مکر ایله شیطان
جهلدن ناشیدر ذلت عصیان
علمیه بر یادر عالم امکان
همت ایله علمیه دوت راه نجاتی
فانی قیلمه جهلیله دنیاده حیاتی

علمیه جالا ویر ظلمت جهلیله
علمه جهد ایله اخذ ایله بهره
آلدانما دنیاده مسکریله سحره
همت ایله علمیه دورت راه نجاتی
فانی قیلمه جهلیله دنیاده حیاتی

صبح و مسا سویه ناصح و نالان
غفلتیه یاتما هوشه گل اویان
علمیه ادبدر زینت انسان
همت ایله علمیه دوت راه نجاتی
فانی قیلمه جهلیله دنیاده حیاتی

نکاشن کراشن اطفالک وار
 روشن روشن سعادتك وار
 واضح واضح بيمار گده
 شيرين شيرين حكايتك وار
 اولسون اولسون سنكله خوشحال
 تيسون تيسون كماله اطفال

كورسون كورسون پسرلر نده
 صابر صابر پدرلر اقبال
 ع. صابر

تعريف علم

ای آغلار سیزه بیر نیچه کلمه
 علمدن سوبلیم گوش ویر علمه
 علمدن افضل شی دنیاده بیامه
 همت ایله علمیه دوت راه نجاتی
 ولی قیلمه جهلیله دنیاده حیاتی

خالقك رضاسی علمدر ادب
 علمیه تاپ و پدر رونقهی مذهب
 علمیه واضحدر هر نیچه مطاب
 همت ایله علمیه دوت راه نجاتی
 فانی قیلمه جهلیله دنیاده حیاتی

ملت آغاجینه علمیه سوبلیم

مکتب

مکتب، مکتب، نه داکشاس!
جنت، جنت، دېسم سزا سن
شادم، شادم تفرجگدن
الحق، الحق گوزل بډاسن.
عطرک عطرک گل جناندر
فیضک، فیضک حیات جاندر
غنچهک، غنچهک صفای وجدان
نورک، نورک ضیا فشاندر
ظاهر، ظاهر هنرلرک وار
(باهر) (زاهر) نمرلرک وار
دربا، دربا تموجگنده
بارلاق پارلاق گهرلرک وار
دفتر دفتر خبرلرک وار
رهبر رهبر اثرلرک وار
مشکین مشکین قلملرگنده
آهو آهو نظرلرک وار
همت همت سزگله عالی
خاک وطن سزگله حالی

سن سن سن سن عموم ناسک
نطقی، فکری، دینی نقالی

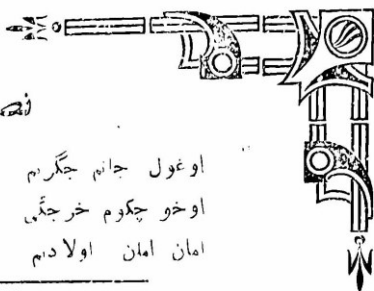

یاز اولانده یاغار باغیش اوتلار اوزانار بیر قاریش
قاراقوش ایلر سفارش من سیزه قوناق گله جگم
اولسون که صباح گله جگم
یاز اولانده آچار گلار باش چیق-اردار قرتلار
حیر گدو ندرر بلبلر من سیزه قوناق گله جگم
اولسون که صباح گله جگم
میلک وار ایسه ادبه ایسته سهک آرتیق مرتبه
دورگیت هر گونده مکتبه من سیزه قوناق گله جگم
اولسونکه صباح گله جگم

دورنا

ای هواده اوجان دورنا بیزی قویو - قاچان دورنا
گیت خوش گلدک صفا گلدک گله جگسن هاچان دورنا
گولک چمنده گزن دورنا سو اوشتنده سوزن دورنا
گل بیر گوزیم گورسون سنی آل یاشیله به زن دورنا
گیتمه گیتمه گوزوم دورنا سکا واربر سوزوم دورنا
سن گیدلده نیجه سنک حسرتگسا دوزوم دورنا

و بر دی دعا آ نامدن آغز بنده کاغذ اوسته
 عزیزیم! اشغ بنده کاغذ اوسته
 دیدیم ای قوس اوچ کیت مندن اول سلام است
 عزیزیم مندن او سلام است
 او بنامقه بو قدر وقت درس لریم چو قدر بس
 عزیزیم، درس لریم چو قدر بس

نیمه بیت

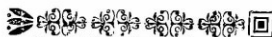
اوغول جانم جگریم	دور مکتبه آباریم
اوخو چکوم خرچگی	منیم صبر و قراریم
امان امان اولادیم	گوزله باتماسون آدیم
اوغول گل گیت مکتبه	فکر ویر هر مطلبه
عقالک کمالک اولسون	قوشولمه بی ادبه
امان امان اولادیم	گوزله باتماسون آدیم
یگیچه گوندوز چالیش گیت	شاگرلره قاریش گیت
جد جهدیگی آرتور	درسه دوره آلیش گیت
امان امان اولادیم	گوزله باتماسون آدیم
مکتبی عزیز بیل	دوام ایت بیر نیچه ایل
او گرن بالام اول عالم	قالما عوام جاهل
امان امان اولادیم	گوزله باتماسون آدیم

روبنده یار لایسان لمعات فلاحه باق
باق... باق! شو دنده علویت پناهه باق
ای کائنات عزته سلطان اولان چوجوق
ای جنت سعادتہ رضوان اولان چوجوق

دلدادہ حرامکم ای کیمک جلوہ دارا
خطوہ گدہ قلدی گوزلرم ای مرغ خلدزار
شوق شطارتک وله افزای و جذبہ دار
ای عینچہ معالی و رشک آور بہار
ای کائنات عزتہ سلطان اولان چوجوق
ای جنت سعادتہ رضوان اولان چوجوق

باق، باق! خرامنہ نہ عجب دلفریب در
معصوم بیر چوجوق... نہ اصیل و نجیبدر
صانکہ شکوفہ زارہ اوچیر عندلبیدر
ای نور چشم و جان، ادب انسالہ زبیدر
ای کائنات عزتہ سلطان اولان چوجوق
ای جنت سعادتہ رضوان اولان چوجوق

م. ہادی

چوجوق

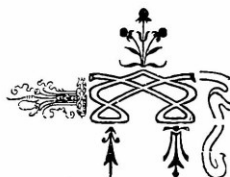
بیر رفوش دوشدی هوادن قوزاری سیرینہ مک اوستہ
عزیزیم، فونلی سیرینہ مک اوستہ

الله نه زمان نه زمان نه زمان
کیچور بو زمان بو زمان بو زمان
ایلیک همت ایلیک مروت ایلیک غیرت

دنیا اولوبدر علمیه ایجاد
جهلیله اولمیوب هیچ خانه آباد آباد آباد
همت ایلیک مروت ایلیک غیرت ایلیک
ای یار بولداشلار همدم قرداشلار
الله نه یمان نه یمان نه یمان
کیچور بو زمان بو زمان بو زمان
ایلیک همت ایلیک مروت ایلیک غیرت

چو جوئه خطاب

ای اکتساب علمه شتابان اولان چوجوق
ای طایب شکوفه عرفان اولان چوجوق
بیر طرز دلبرانه خرامان اولان چوجوق
آغوش مکتب ادبه جان آتان چوجوق
ای کائنات عزته سلطان اولان چوجوق
ای بخت سعادته رضوان اولان چوجوق

گندی چوجوق روحده کی انتباهه باق
سالك بولندیقی او گوزل شاهراهه باق

نصایح

عاقل قرداشلار بسدر اویانک
 والدوق گروده اویانک اویانک اویانک
 همت ایدک، مروت ایدک، غیرت ایدک
 ای یار بولداسلار همدم قرداشلار
 الله نه یمان نه یم-ان نه یمان
 کیچور بو زمان بو زمان بو زمان
 ایلیک همت، ایلیک مروت، ایلیک غیرت

دوتمش عالمی علم-ک اساسی
 هر فرقه وار علمک صفاسی صفاسی صفاسی
 همت ایدک مروت ایدک غیرت ایدک
 ای یار بولداسلار همدم قرداشلار
 الله نه یمان نه یمان نه یمان
 کیچور بو زمان بو زمان بو زمان
 ایلیک همت ایلیک مروت ایلیک غیرت

غفلت بوخوسمی، دوتمش گوز غمزی
 سالدوز جفایه یاران اوز غمزی اوز غمزی اوز غمزی
 همت ایدک مروت ایدک غیرت ایدک
 ای یار بولداسلار همدم قرداشلار

علم و تربیه

علم اهای و جهانده هیچ خوار اولماز
علم اولماسه سعادت هیچ بار اولماز
بی تربیه آغاچه خوشبار اولماز
علم معارفدن یتر انسان کماله بیل کماله

بصیرتله نظر قیل - و جهانده
علمیه گور دولمش نتیجه زمانه
پرده دالنده کی چخمش عیانه
علم معارفدن یتر انسان کماله بیل کماله

کل مشکلمار علمیه بیل حل در
علمه لازم دوش-ز وحی عمل در
جهات انسانه حیرلمی خلل در
علم معارفدن یتر انسان کماله بیل کماله

علم اهلنه باخ گور نتیجه قال ایلر
اول قال ایله سنی اوزگه حال ایلر
علم اولماماق انسان بیل لال ایلر
علم معارفدن یتر انسان کماله بیل کماله

وطن

بی بیر تورکم دینیم جنسیم اولودر
سینه م اوزیم آشیله دولودر
انسان اولان وطنی نیک قولودر
تورک اولادی ایوده قالماس گیده رم!

یار ادا نیک کتایینی قالدیر تمام
امیل اسلام بابراغینی آلدیر تمام
دشمنیمی وطنیمه سالدیر تمام
تاگری ایوی ویران اولماس گیده رم

بو توپراقلار اجدادیمک اوجاغی
ایوم، کویم هپ بو یرک بوجاغی
ایشته وطن ایشه آنا قوجاغی
آتا یوردین ویرمک اولماس گیده رم

تاگریم شاهد دوراجا غام سوزومده
ملتیمک سبو گیدی اوزومده
وطنمدن باشقا شی یوق گوزمدم!
یار یاتاغین دشمن آلماس گیده رم!

آغ کویونگله گوز یاشیمی سیله رم
قاراداشله بیچاغیمی بیله رم
وطنچون اوجالقلار دیله رم
بو دنیا ده کیمسه قالماس گیده رم.

محمد امین بک

ای طالب سعادت عرفانده ایت حمیت
علمیان در همیشه عالمده بیل شرافت

بیر هوشیار اول باخ سن بو جهان سن بو جهان
یعنی نظر ایله اهل عرفانه اهل عرفانه
گیمش قباق چوخلار چیمش میدان چیمش میدان
عبرت ایله باخ بو ماجرایه بو ماجرایه
ای طالب سعادت، عرفانده ایت حمیت
علمیان در همیشه عالمده بیل شرافت

ایتمه عزیز من وقت سحر در وقت سحر
یولداش لک گیتدی، یول باختر در یول باختر
نادانق دردی هر دردن بتر در دردن بتر
چوخ شخصی سوق ایتمش سوی خطایه سوی خطایه
ای طالب سعادت عرفانده ایت حمیت
علمیان در همیشه عالمده بیل شرافت

ای علم اولان انسان انسانم ای داد انسانم ای داد
جهاندن چیمش علم اهل فریاد علم اهل فریاد
علم اهل عالمده قوبدلار بیر آد قوبدلار بیر آد
عمرک جهانن ویرمه فنایه ویرمه فنایه
ای طالب سعادت عرفانده ایت حمیت
علمیان در همیشه عالمده بیل شرافت

ای صبا یلی ویر سلاهی
وقت صبحدر کاروان گیدیر
غیرلی اولان عزیزم آشنالره
بیر نظر ایله عزیزم رهنمالره
ماجرالره اغنیالره علملو یتر عزیزم چوخ صفالره
ایله بیر نظر اهل همته
سیر ایله بیر حالیمزی گور
خا ر محنته گنج عزله علملو یتر عزیزم چوخ صفالره
علمه سعی ایدک ای عزیزلر
ایله سن یقین ذلتدن خطره
اولما دربدر ایله بیرگزر علملو یتر عزیزم چوخ صفالره
سویله عرضیم ای بیک خوش قدم
عقل ایلسون عزیزم فکرم بدم
نه روادی بو کیم قلاق گرو
واریمش عزیزم علمله قدم
ای جفا شیم، ایلمه ستم، علملو یتر عزیزم چوخ صفالره
ای ادیب زار دوتما بر قرار
فیل نصیحتک عزیزم طغله آشکار
خوش نوا ایله شعر آبدار
سویله دایما عزیزم اولاهوشیار
اولما دلشکار بونده اجر وار علملو یتر عزیزم چوخ صفالره

پیتی

گوش ایلک یاران بو خوش نوایه
گور نیجه ویرمش لیر صدا صدایه
بو خوش نوایه
صدا صدایه

نصیحت

نور آج ای نفس غافل اویان اویان آخر بیر نظر ایت
بصیرت ایله حاصل سالک اول عالمه بیر گذر ایت

غیرت همت بیر حذر ایت
ای نفس غافل یتمه بیر آیل امان بو جهالتدن نه حاصل
صفای علمدندر بیل سعادت بیل شرافت اولما غافل

قیاق دوشدی هر مات امان امان ای نفس گمراه
گه ری قالدیک نه دن سن، عیستی نه اولدی صد آه
میزله یتمشدی همراه

ای نفس غافل باتما بیر آیل امان بو جهالتدن نه حاصل
صفای علمدندر بیل سعادت بیل شرافت اولما غافل

خصوصی منفعت چون اویان اویان ای نفس بد بخت
نفوسی قتل ایدوبسن رحم ایله ایشارین ایلمه سخت
بسدنر بو ظلملر ایت کفایت

ای نفس غافل یاتمه بیر آیل امان بو جهالتدن نه حاصل
صفای علمدندر بیل سعادت بیل شرافت اولما غافل

نک-برله بخالت اوسان اوسان ایتمه آماندر
اخوت عالمنده فی الحقیقه چوخ ایماندر
بیل سگما جانم زیان در

ای نفس غافل یاتمه بیر آیل امان بو جهالتدن نه حاصل
صفای علمدندر بیل سعادت بیل شرافت اولما غافل

وطن مارشی

آذر بایجان آذر بایجان

ای قهرمان اولادک وطنی (۲)

سندن اوتری جان ویرمگه جمله حاضرز

سندن اوتری قان تو کمگه جمله قادرز

اوج رنگلو بایراقکله مسعود یاشا (۲)

بیگلراه جان قربان اولدی

سینهک حربی میدان اولدی

حقوقین درک ایدن افراد

هره بیر پهلوان اولدی

سن اولاسهک گلستان سته هردم جان قربان

سینه بر چوق محبت سینه مده دوتش مکان

ناموسگی حفظ ایتمگه بایراقکی یو کسلیتمگه

جمله گنجلر مشتاقدر

شانلو وطن

جمو پک

مازنی و اول وجهه
محبوب فیاض آد...

اولدر نبی الم ساین
اولدر شفیع المذنبین
ساوات ایله ذکر اباه یک
اسام رسول اکرمی
ع. مذهب

چو چوق

ار غنچه دل نگار مادر!
مادر سکا بیدر مقام احیا.
چه چه ایله ای هزاره یاور
وارددر بلبرم باشکده سودا;
گول گول، آ، چو چوق! مثال غنچه
آز آز بو بو گول، سه ویملی حاله!
گولدیگجه هزاره قارشو چه چه
گول! ... ماده قیل نثار زاله.

... وقتا که ایدر چو چوق تبسم،
روحیم ایدیور هوایه پرواز،
هپ دیده لری اولورده انجم:
طبعیم کلیور او دمه آ-آز
محمّد صاحب

دگمدم بن سنه - مایل،
سن ایتدک عقلمی زایل
بنه طعن ایله بن غافل
سفی گورجک اوتانمازمی؟

فضولی رند شیدا در،
همیشه خلقه رسوادر،
صوركیم بو نرسوادر،
بو سودادن اوسانمازمی؟

مولود

دوغمش بو گون ام جهان،
بر تاجدار اعظمی
کیم حق وچوديله آتک،
ایتمش مزین عالمی.

مهر جمالی چرخ ده
خورشیدی بی تاب ایلمش
آگمش هلالی طاق تک
شمشیر ابروی خمسی

شکله بشرده ایتدا
عرض جمال ایتمش حقه

شب هجران

فضولی

بش جانن اوسا ندیردی
جفـا در بار اوسا نهـ از می ؟
فلک لر یاندی آهمدن
مرادم شمعی یانماز می ؟

هامو بیمارینه جانان
دوای درد ایدر احسان
نیچون قیلماز بگما درمان
بقی بیمار سانماز می ؟

شب هجران یانار جانم
توکر قان چشم گریانم
اوبادار خلقی افغانم
قمارا بختم اوبارنماز می ؟

گل رخسارگا قارشو ،
گوزمدن قاللی آخار صو
حبیبیم فصل گیلدر بو
آخار صولار بولانماز می ؟

غمیم پنهن دوتاردیم بن
دیدیلر باره قیل روشن
دیتهم اول بیوفا بیلیم
اینا نار می ، ایما نماز می ؟

قصاعه

عفاتہ اود بقیچہ قارداش بیل سبی جولغار زوال
دفعنی آفتار زوالک هب آرا علم و کمال
بیرگونشدر علم آلمیر هر ملت آلدن بیر ضیاء
باق! گونشدن نور آلاکن پارلا یور گوگده هلال
محمد صاحب

توانه وطن

احمد کمال

وطن الدن گیدیور بزہ فریاد ایدیور
یتش امداده دیور یوری فریادنه گل
وطن امدادینه گل

هر طرف دولدی عدو کربلا خواری صو
صو بولونمازسه آغو یوری فریادینه گل
وطن امدادینه گل

آتماز در آنسامز بونی بیز لر قانارز
بو اوغوردا یانارز یوری فریادینه گل
وطن امدادینه گل

یاشا ایران یاشا سن اولما ویران یاشا سن
بزد و ار قان یاشا سن یوری فریادینه گل
وطن امدادینه گل

کیچسه بیله دملر بیله گونلر بیله ایملر
دنیا اولاجاق باشمزه تنک دیورلر

دنیا قورولوب چونکه عامیله بناسی
رونق تاپوب علمیه هامی ملت اساسی
کیچسه بیله دملر بیله گونلر بیله ایملر
دنیا اولاجاق باشمزه تنک دیورلر
ظلمات مگر بیزلره ارث ایله عطادر؟
بو غفلته اویماق مگر اسلامه روادر
کیچسه بیله دملر بیله گونلر بیله ایملر
دنیا اولاجاق باشمزه تنک دیورلر

غفلتدن اویان ای دل غافل نه یاتوبسان
قالدک گیری صد آه دی بهرجه اوسانوبسان
کیچسه بیله دملر بیله گونلر بیله ایملر
دنیا اولاجاق باشمزه تنک دیورلر
دوشدی قباغه عامیله هر فرقه ناشی
کیم سالدی بیزیم باشمزه بس بیله ناشی

کیچسه بیله دملر بیله گونلر بیله ایملر
دنیا اولاجاق باشمزه تنک دیورلر
قالدوق گرو گوزباغلو اورمکداغلو دیلی لال
هیچ فرقه ایچون اولماسون الله بیله احوال

کیچسه بیله دملر بیله گونلر بیله ایملر
دنیا اولاجاق باشمزه تنک دیورلر
حسن بك زردابی

عقل و شعور اوز نفسگی نور تانی بیز تانی بیر تانی
 ایلمه گوزیم بوقدر بوقدر بوقدر بوقدر
 غفلت سن غفلت سن غفلت سن
 جهد ایله جانم قورتار بوقدر بوقدر بوقدر
 ذلت دن ذلت دن ذلت دن
 معرفت کیمی لازمدیر انسانه انسانه انسانه
 فضل هنر شخصی چیکر میدانم میدانم میدانم
 ایلمه گوزیم بوقدر بوقدر بوقدر بوقدر
 غفلت سن غفلت سن غفلت سن
 جهد ایله جانم قورتار بوقدر بوقدر بوقدر
 ذلت دن ذلت دن ذلت دن
 گر معرفت باش ویرمزه انساندن انساندن انساندن
 الحق بوخدر تفاوتی حیواندن حیواندن حیواندن
 ایلمه گوزیم بوقدر بوقدر بوقدر بوقدر
 غفلت سن غفلت سن غفلت سن
 جهد ایله جانم قورتار بوقدر بوقدر بوقدر
 ذلت دن ذلت دن ذلت دن

کاپ

ای عارف اولان سوبله او نادانه نصیحت
 کیم گیتمه دم الدن دخی دوشمن الیه فرصت

سرو شوکتی سابه‌ور اولاً
 چهل زاغی نك كس مهابتین
 ناصحك ایشیت بو نصیحتین
 آشنالره گور نیجه ایدور بو وصیتی
 «ناصرح»

مارش ایرانی

چوخ شکرلر یاران اولاً خدایه خدایه خدایه
 ویرمش بیزه نعمت بلا نهاییه نهاییه نهاییه
 ایلمه گوزیم بوقدر بوقدر بوقدر بوقدر
 غفلت سن غفلت سن غفلت سن
 جسد ایله جانم قورتار بوقدر بوقدر بوقدر
 ذلتدن ذلتدن ذلتدن
 ممتاز ایتمش بیزی سایر حیواندن حیواندن حیواندن
 کرمنه آیه‌سین اوقو قرآندن قرآندن قرآندن
 اینمه گوزیم بوقدر بوقدر بوقدر بوقدر
 غفلت سن غفلت سن غفلت سن
 جسد ایله جانم قورتار بوقدر بوقدر بوقدر
 ذلتدر ذلتدن ذلتدن
 اعطا قیلمش بیزه نطق بیانی بیانی بیانی

بهاریات

بلبللا گلوب فصل نوبهار
 گل ترنمه ایله مه قرار
 ایله دائما ذکر کردگار
 تا که جانده وار قوت اختیار
 عقل ایلمز وارکن نجات ترك فرصتی
 دی زمانی نك سندی شوکتی
 گندی زاغ و زاغنك سهم و صولتی
 صف به صف دوروب سر ویا سمن
 سترن باخور گورنه شوقلن
 گلشن اگنه تازه دن گیوب سبزه خلعتی
 لیایله نهار کل ذبشار
 دایما ایدر ذکر بی شمار
 شکر منعمه صبح ایله مسا
 هر نه خلق وار حمد ایدر ثنا
 قمری بویننه گور نیچه سالوب طوق ملتی
 مطلبیم بودر بیله ذکردن
 غافل اولعیاق ذکر شگردن
 ترك ایدك نفاق ایلیك نفاق
 قلیده سرور باشده اشتیاق
 گوزله مک گبرك وصل یارده رسم حرمتی
 باغ ملتی علمیه سولا

گل شوره ببل کیمی خوش گفتار اول
امان هوشیار اول جانان بیدار اول

سنبل معرفت صف صف چمنده

قمری فریاد ایدر گلون گلشنده

ایتمه غفلت ترنمه گل سنده

گل شوره ببل کیمی خوش گفتار اول
امان هوشیار اول جانان بیدار اول

گور اهل معرفت دوشوب قیامه

ذوقیله باغلابوب همت تفاقه

غیرت ایله گل سنده اشتیاقه

گل شوره ببل کیمی خوش گفتار اول
امان هوشیار اول جانان بیدار اول

علمیله چیق معارج حرمته

جهالتدن دوشمه درد ذلته

عاقل اولان اگمز بویون مقله

گل شوره ببل کیمی خوش گفتار اول
امان هوشیار اول جانان بیدار اول

آچ بیر گوزک غفلتدن اول هشیار

جهت ایله گیدممش الدن اختیار

ناصح نصیحتی دگل تم عیار

گل شوره ببل کیمی خوش گفتار اول
امان هوشیار اول جانان بیدار اول

«ناصح»

دهریمز غیرت مردانه در.
 هرداشمز بیر نیچه مین جانهدر.
 جانهدر دگل میل بو گون - شانه در.
 آرش ایگیت لر وطن امدادینه!

یاره نشاندر قنینه ارلارک
 موت ایسه، صولک رتبه سیدر عسکرک
 آلتیده بیر، مؤستی ده بیردر، یرک.
 آرش ایگیت لر، وطن امدادینه!

بهاریات

بهار علمدر گلر آچیلوب
 زهر دلر چمنلره ساچیلوب
 اهل عرفان نادانلردن سیچیلوب
 گلی شوره بلبل کیچی خوش گفتار اول
 امان هشتیار اول جاسا بیسدار اول
 جهالت فیللک سهمی پوزولوب
 علم و ادب قزغلی دوزولوب
 عرفان بساطینه فرمان یازیلوب
 گل شوره بلبل کیچی خوش گفتار اول
 امان هشتیار اول جاسا بیسدار اول
 لاله ترلوت قزل مجمره
 معرفت عوضدر عود و عنبر
 علمک عوزی دوشوب تمام دیل لره

دب
 ایلدوب

گهك اى عزيزلر باغى بيزده سير ابدك
گورك عشق بلبللى گلى بيزده ادنيك
بلبلك اودنه يالماسهق بيز كاستان قدرينه قانماسهق بيز
باغبان بيزلره گل و برزمى؟ كلارك وصفينه بابل ايارمى؟

نامق كمال.

وطن مارشى

ايشته، عدو قارشوده حاضر سلاح
آرش ايكيتلر، وطن امدادينه !
آرش ايرىلى آرش بيزمدر فلاح
آرش ايكيتلر، وطن امدادينه !

جمله مملكت والدمه زدر وطن

هر كسى لطيفيله اودر بسله ين

باسدى عدو گوگسينه بز باغ ايكن

آرش ايكيتلر، وطن امدادينه !

شان وطن حفظ بلادو غباد

مکتب و مدرسه در منبع علم ادیان
 سنده بیر هوشه کلوب علمیه غفلتن اولان
 مکتبیه اولی دنیاده ادب مکتبیه اولی عقباه طرب
 نه روادرنه ای عاقل اولان مکتبی پوزمه سن اولما سبب
 ناصحا مدرسه در باغ حیا و عصمت
 اولدر یتورن بار درخت حکمت

ناصح

بهاریات

گلر آچیلور عطر ایله دولوب	باغلر باغچه لر لاله زار اولوب
ناله ایلدوب باغری قان اولوب	بلبل لر گلوب جوشه هر طرف
باغی بیزده سیر ایدک	گلک ای عزیزلر
گلای بیزده ایندک	گوره ک عشق بلای
گلستان قدرینی قانماساق بیز	بلبلک اودینه یانماساق بیز
گلرک وصفینی بلبل ایلرک	باغبان بزلره گل ویرمی؟
اتفاق ایدوب اولدیر آمین	هر باغه گیرن دوتدی مسکین
ال اله ووروب قیلدیر یمین	خارنئی گلک اینمکه ذلیل
باغی بیزده سیر ایدک	گلک ای عزیزلر
گلای بیزده ایندک	گوره ک عشق بلای
گلستان قدرینی قانماساق بیز	بلبلک اودینه یانماساق بیز
گلرک وصفینی بلبل ایلرک	باغبان بزلره گل ویرمی؟
بلبل اولره التماس ایدوب	باغبان اولره اتفاقات ایدوب
خارنئی قاچوب اجتناب ایدوب	گوروب گل فرخلوب

دنیاده شرفدر باشادان ملتى فردى.
سهاگین شومذات توی اوچسون اوزرسمدن
انسانلوی بامال ایندن آچاقلمی بیق، از
بالله یاهاق برده سوروک اننگه دگمز.

حقسزلفك انواعنى گوردك. بومی قانون؟
اك عملی سهاالتاره دوشدك.. بومی دولت؟
دولتسهده، قانونسهده، آرتق یتر اولسون.
آرتیق یتر اولسون بو دنی ظلم جهالت...

ملت بولیدر 'حق بولیدر' دوتدیغمز بول
ای حق یاشاء ای سهوگیلی ملت.. یاشا وار اول!

مکتب

گئل نواچه سوبله مکتب سوزینی قلیدن پاك ایله جهلك توزینی
نه روادرسنه ای عاقل اولان خواب غفلت دوتا غمك گوزینی

مکتب و مدرسه در علم و کماله بتورن
علمسدر گلشن ایمانده نهالی بتورن

مکتبک ایتدی بناسین استاد مکتبیله اولونور دین آباد
نه روادرسنه ای عاقل اولان ایدمسن جهلیله دینی برباد

مکتب و مدرسه در رونق دین و ایمان
علمیله کامل اولور رتیله فضل انسان

اچ بصیرت گوزکی عبرتایله عاری اول علمیله خوش صحبت ایله
نه روادرسنه ای عاقل اولان 'وزگی باعث صد تهمت ایله

توفیق فکرت بك

ملت شرفیسی

چیکندى، بقره، وارلغمز جتهل ايله قهره
طوغراندى مبارك وطنك باغرى سببىمىز
بیرلگده بو گون بولمالى بىز دردينه چاره
جان قارداشى، قان قارداشى، شان قارداشى بىز

ملت بولیدر، حق بولیدر، دوتدیغمز بول
ای حق یاشا، ای سهوگیلی ملت یاشا.. وار اول

گل قارداشم، آنهك سنه محتاج، اونا قوشمق
قوشمق اونا، قورتارهق اولی بختی وظیفهك
قارشگده گوكس باغرى آچیق ئولگون یاتیورباق
اونسیز یاشا مقدسه برابر ئولش اھون!

هر آن اوگوزل سینه بی خنجرله بور ایللر،
امدادینه قوشماز سهق اگر محوی مقرر
ظلمك طویپى وار، گلهسى وار، قلمهسى وار سه،
حقكده بوکولمز ئولى، دونمز یوزی واردر.

گوز بوئما گونش دن نه قدر نوری قارارسا،
سونهز ابدی هرگجهك گوندوزی واردر
ملت بولیدر حق بولیدر دوتدیغمز بول
ای حق یاشا ای سهوگیلی ملت یاشا وار اول

وقتيله باباك کیمسه به مت می ایدردی؟
بوق، قالمادی، حاشا سنه ذلت یدرگدن.

عبرت ایله غیرت ایله گور نه زماندر
 بصیرت گوزك آچوب دون بیر جهماله
 اهل علمه باخ گور نیجه دولوب زمانه
 امان امان الله امان امان الله الله اماندر
 عبرت ایله غیرت ایله گور نه زماندر
 غفلت یوخوسی دوتمش بالله گوزمزی
 سالدوز جفایه یوخدی سوز، یاران اوزمزی
 امان امان الله امان امان الله الله اماندر
 عبرت ایله غیرت ایله گور نه زماندر

(نمونه)

مکتبه مکتبه قیل هوس اوغلان
 مکتبه مکتبه قیل هوس اوغلان
 علمیه ادبه قیل هوس اوغلان
 علمیه ادبه قیل هوس اوغلان

بهاریات

یاران یاران مژده لر کدی نو بهار
 صحرا صحرا جمله سی اولدی لاله زار
 اولسون اولسون خالقه شکر صد هزار
 ایتمش ایتمش خاق اوزی صنعین آشکار
 گورر اهل هوشیار نه که عالم ایچره وار دگل عشق دن کنار
 شهلا شهلا گوز آچور حقی آختارور
 نرکس نرکس عالمی حیرته سالور
 بلبل بلبل هر زمان چه چمیں سورور
 سنبل سنبل دایما باش آچق قلوبور
 گورر اهل هوشیار نه که عالم ایچره وار دگل عشق دن کنار
 یاران یاران اتحاد اوزره رام اولک
 الفت الفت ایلیک خوش مرام اولک
 مکتب مکتب فیضنه با دوام اولک
 علمه علمه سعی ایدوب نیک نام اولک
 گورر اهل هوشیار نه که عالم ایچره وار دگل عشق دن کنار

آییل قارداشم

عاقل قرداشیم آییل بسدر خوابیدن
 یاتمه دود گورر نه در سنی هامیدان باز ایدن
 امان امان الله امان امان الله الله امانتدر

بیزده شرط اخوت اولومی؟
دین اسلامه خدمت اولورمی؟

ع. صابر

نامق کمال

وطن ما رشی

آمالمز، افکارمز، اقبال وطن در
سرحد مزه قلعه، بزم خاك بدلدرد.
عثمانلی لرز، زیتمز قانلی کهن در
غوغاده شهادتله بوتون کام آلاز بز
عثمانلی لرز، جان ویره دز، نام آلاز بز

قان ایله قیلینجدر گوربن بایراغمزده
هر گوشه ده بیر شیر یاتار توپراغمزده
غوغاده شهادتله بوتون کام آلاز بز
عثمانلی لرز جان ویره دز نام آلاز بز

نوپ پاتلا سین، آتشاری اطرافه ساجیلین
جنت قاپوسی جان ویره ن اخوانه آچیلین
دنیا ده نه تابدیق که تولومدنده قاجیلین

غوغاده شهادتله بوتون کام آلاز بز
عثمانلی لرز جان ویره دز نام آلاز بز

اوقوبك عزيزلر
اوقومق هر آدمك
اوقومق زما نيدر
ادبي نشاني در

علم ايله سرفراز اولماساق بيز
جمله دن بي نياز اولماساق بيز
بیزده فخر و مباحات اولورمی؟!
غيريلرله مساوات اولورمی؟!

هر بيز طایفه بيز سياق ايله
چا تندی عزته اتفاق ايله
دوشدوك ذلته بيز نفاق ايله
مكتب آچما لی اشتیاق ايله

اوقوبك عزيزلر
اوقومق هر آدمك
اوقومق زما نيدر
ادبي نشاني در

صدوله ال اله چانماساق بيز
غفلتی بر طرف آتماساق بيز
بیزده هر کز سعادت اولورمی؟!
سبقت ایتمگده قدرت اولورمی؟!

اسلاميه افتخار من
سني شيعه ليک اولدی کار من
گیتدی شانز اعتبار من
و ار می رتبه من اقتدار من

اوقوبك عزيزلر
اوقومق هر آدمك
اوقومق زما نيدر
ادبي نشاني در

دوغری بر اتحاد ایتمه سوك بيز
بیرلرگه اعتقاد ایتمه سوك بيز

ميوه ليدر اورمانده آفاجلار
شاقيندايور قيرقاووللار توراجلار

چه چه وورار چمنده بايل لي
مه اسديگجه عطر ساچار كل لري
او يرده كيم هميشه سرو شمشاد
سبز و خرم ياشار خزاندن آراد

هرگونجنده بيرجور خزينه ياتمش
تورباغيني خالق قيزل ياراتمش
جامعدر هر جوره لطافتاري
تمام ايتمش حق اوندا نعمتاري

گوزل تورباق، گوزل نولكه، گوزل ير
دنيا اوزره بي مثل بي بدل ير
بوجور گوزل مملكتي كيم سهويز؟
بونجه فراوان نعمتي كيم سهويز؟

بن وطني جانم كيبي، سهويزم!
روحم نه تيم قائم كيبي سهويزم!

ع. ص.

علم و بيرلگه ترغيب

علمك عزتي پابدار اولور
جهلك نكبتني جان شكار اولور
هركس علم او قور بختيار اولور
ملت علمپاه بر قراي اولور

آذربایجان

آذربایجان اولک سیدر وطن
سیدر غلک سایه سنده مسکینیم

آذربایجاندا موجوده کاسدم
خالتیمه قارشو موجوده کاسدم

او برده کیم قاراقوشی طرلابی
آدلانه سیدر قاف داغینک سلطانلی
او برده کیم واردر قالین اورمانلار
داغلارنده گیزه وحشی جیرانلار

او برده کیم گوگلک یوزی شفافدر
چشمه نری نهایت سریندر صافدر
صفالیمه لطف آب هواسی
یورده آچار لاجره ردی سماسی

بولوتلاره نه گیر اوجا داغلی
جنت گوشه سیدر گوزل باغلاری
چول نرنده بیتور الوان چپچکلر
فرجه نر بوتون دوتقون اورگلر

اولادلسری شیرینلیدر دامارلی
شجاعتلی هنرلی اعتبارلی

ملی نغمه لر

جامع و ناشری

میرزا زاده

نشره حاضر لایانی، عرب قرافیکاسیندان
ترانسفونلیتراسیا ادنی، لغتین، قیدلرین و اؤن
سوزون مؤئلفی پروفیسور آسیف روستملی

- ۱۹۱۹

حق طبعی محفوظدر

ایران الیگتریق مطبعه سنده طبع اولوندو

۲۰۲۶ - باکو

ملی نغمه لر

جامع و ناشری

میرزا زاده

برنجی چار

(قهقري عنات)

با سكو

۱۹۱۹

حق طبعی محفوظ در

«ایران» الیگترینق مطبعه سنده طبع اولوندى.